

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

Збірник наукових праць Випуск XVII

**ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
XX-XXI СТОЛІТЬ**

Хмельницький - 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

**ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
XX–XXI СТОЛІТЬ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 17

Хмельницький
2024

УДК 32:93/.94, 32:93/.94
ББК 63.3(4Укр)
З 151

З 151 Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій XX–XXI століть : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2024. Вип. 17. 232 с.

НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104480

У збірнику наукових праць вміщено статті XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX–XXI століть».

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Гаюр І.Й.**, кандидат юридичних наук; **Гуменникова Т.Р.**, доктор педагогічних наук, професор; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Жданкіна Л.К.**, кандидат юридичних наук; **Костенко Д.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Маркова С.В.**, доктор історичних наук, доцент; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Осмолян В.А.**, кандидат юридичних наук; **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідає за випуск); **Коломієць О.М.**, кандидат філологічних наук; **Петлюк Ю.С.**, кандидат юридичних наук, доцент; **Слободян О.С.**, кандидат наук з державного управління; **Цимбалюк Г.С.**, кандидат економічних наук.

Рецензенти:

Адамський В.Р., кандидат історичних наук, доцент

Євменчук О.В., кандидат історичних наук, доцент

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 10 від 25 листопада 2024 р.)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	8
Адамський В.Р. РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ У 1917 РОЦІ У ДОКУМЕНТАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ МІСТА КИЄВА.....	9
Вітюк О.О. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНАМИ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКОГО ФОНДУ У 1992-1996 РР. (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ).....	21
Гавеля О.М. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ – ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ.....	32
Галюк С.В. КВІЗИ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ УКРАЇНИ.....	37
Доценко В.Є. ТВОРЧИСТЬ ГЕРГІЯ ЯКУТОВИЧА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРАФІКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ.....	43

Зелінський Р.М.

ОСТАННІ ПОТУГИ АПОЛОГЕТІВ РАДЯНЩИНИ НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ «РАДЯНСЬКЕ ЖИТТЯ».....	47
--	----

Козачок П., Парандій В.О.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ ПОРТРЕТІВ АДОЛЬФА ГІТЛЕРА ТА ВОЛОДИМИРА ПУТІНА.....	59
---	----

Коржик С.А.

ОСТАРБАЙТЕРИ З ПОГОРІЛОЇ: ДОЛЯ СЕЛЯН ЛЕТИЧІВСЬКОГО РАЙОНУ В НАЦИСТСЬКІЙ НЕВОЛІ.....	71
---	----

Костін Р.О.

ТВОРЧИСТЬ АДИ РОГОВЦЕВОЇ У КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ПРОСТОРАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОЇ ЄВРОПИ ТА СВІТУ.....	87
--	----

Лазаренко В.І.

РОЛЬ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО У СТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА.....	94
---	----

Максимова К.В.

САНКЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВТРАТИ: РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ ТА БОРОТЬБА УКРАЇНИ ЗА СПРАВЕДЛИВІСТЬ.....	101
--	-----

Матіос А.О.

РЕСТИТУЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ, ВИВЕЗЕНИХ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ.....	106
--	-----

Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Чорний Е.В. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ДУХОВНА ДЕТЕРМІНАНТА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	116
Небесний О., Парандій В.О. ОУН ТА ГЕТЬМАНСЬКИХ РУХ: РОЗ'ЄДНАНІ ІДЕОЛОГІЄЮ, АЛЕ ОБ'ЄДНАНІ МЕТОЮ БОРОТЬБИ.....	126
Опанасюк Е.В. РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДУХОВНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	142
Опанасюк Т.А. СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ДЕРЖАВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.....	150
Погребняк Г.П., Грановська В.О. ВІДТВОРЕННЯ ПОДІЙ ВІЙНИ В СЦЕНІЧНОМУ ТА ЕКРАННОМУ МИСТЕЦТВАХ.....	160
Сердунич Л.А. ГОЛОДОМОР 1930-их – ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ. ФАКТИ НА ПІДТВЕРДЖЕННЯ.....	164
Скрипник А.Ю. УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АНАРХІЧНА РЕСПУБЛІКА ГУЛЯЙПОЛЕ – ДЕРЖАВНЕ УТВОРЕННЯ НЕСТОРА МАХНА.....	179

Теслюк Р.Т. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО КАНІБАЛІЗМ ВНАСЛІДОК ГОЛОДОМОРУ- ГЕНОЦИДУ.....	191
Тупіков В. ЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ НАЦІЙ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ.....	200
Шпичка В.В. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.....	212
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	227

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні постає низка важливих запитань: що таке українська національна ідея? Чому вона важлива? Як вона формувалася упродовж історичного розвитку української нації? Які виклики та завдання сьогодні існують щодо реалізації української національної ідеї? Крім цього, понад 30 річний період сучасної державної незалежності України, а особливо війна росії проти України, дали багатий матеріал для роздумів, в чому припустилися помилок, і що треба виправити, аби удосконалити процес державотворення і спрямувати його у правильному напрямку; як сьогодні перемогти ворога, як створити міцну націю, сильну державу, ефективну, якісну правову систему. Серед причин значних недоліків у розбудові держави є ігнорування проблеми постановки і реалізації української національної ідеї. Адже саме національна ідея, як показує історичний досвід, була визначальним чинником становлення і подальшої розбудови нині успішних європейських держав. [1]

Науковці, що стали учасниками XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX–XXI століть», що відбулася на базі Хмельницького інституту МАУП 28 листопада 2024 року здійснили спробу дати відповіді на усі ці важливі питання. Пропонуємо ознайомитися з їх науковими розвідками.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

1. Бойко. І.Й. Становлення та розвиток української національної ідеї: державно-правовий аспект. [Електронне джерело]. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/Boyko-I.Y.-Anotatsiia-pro-UNI.docx>

Адамський В.Р.,
кандидат історичних наук, доцент,
(м.Хмельницький)

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ У 1917 РОЦІ У ДОКУМЕНТАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ МІСТА КИЄВА

У повідомленні аналізуються фонди Центрального державного історичного архіву міста Києва, в яких зберігаються документи та матеріали з історії розвитку освіти Подільського краю у знакову для національної історії добу Української революції 1917–1921 рр.

Ключові слова: *освіта, архів, справа, Подільська губернія, школа, вечірні курси, навчальний округ.*

Питанням розвитку освіти на Поділлі за нових суспільно-політичних умов, детермінованих падінням самодержавства в росії наприкінці лютого 1917 р., за роки новітньої незалежності України дослідниками приділено достатньо багато уваги. Відтак історіографія проблематики поповнилася новими змістовними студіями, позбавлених жорсткого методологічного монізму, притаманного радянській добі [1; 2; 3; 4; 5].

Водночас маємо підстави констатувати, що тема далека від свого вичерпного висвітлення. Чимало принципових сюжетів все ще залишаються не вповні з'ясованими або такими, що викликають дискусії.

Дослідження окремих освітніх процесів на мікрорівні, так само як і формулювання нових чи корекція усталених оціночних суджень потребують уведення до наукового обігу нового комплексу документальних джерел. Невідомі до

сьогодні документи та матеріали здебільшого зберігаються в центральних та регіональних архівосховищах.

Метою пропонованого повідомлення є огляд частини справ із заявленої проблематики, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві у м. Києві та введення до наукового обігу нових матеріалів.

Предметом нашого аналізу є справи, які містяться у фонді 707 «Канцелярія попечителя Київського навчального округу» ЦДІАК України. У них віддзеркалено різнобічні аспекти розвитку освіти Поділля у 1917 р. Зокрема, за окремими справами ми можемо відстежити громадські ініціативи з організації вечірніх загальноосвітніх курсів. Так, 12 серпня на ім'я попечителя Київського навчального округу надійшло клопотання за підписом інспектора Барського реального училища П. Криловського, в якому йшлося про отримання дозволу на відкриття у місті вечірніх загальноосвітніх курсів для дорослих з двома відділами за програмою чоловічих та жіночих гімназій згідно Положенню 1870 р. на основі закону від 1 липня 1914 р. [6]. П. Криловський виступав за уповноваженням законовчителя Барського реального училища священника О. Бригіди, викладача математики та фізики П. Рождественського, викладача німецької мови В. Кенке, тимчасово виконуючої обов'язки начальниці Барської жіночої гімназії Є. Криловської та класної дами цієї ж гімназії О. Костенко-Радзіовської, які на спільному засіданні ухвалили відповідне рішення [7].

Прохання було розглянуте у доволі стислий термін. Уже 19 серпня 1917 р. П. Криловському надійшла відповідь від попечителя навчального округу, в якій зазначалося: «Внаслідок Вашого прохання, на основі статті 11 закону 1914 р. про приватні навчальні заклади Міністерства народної освіти, які не користуються правами урядових, я дозволяю Вам відкрити та утримувати в м. Барі вечірні загальноосвітні курси для

дорослих обох статей з двома відділами – за програмою чоловічих гімназій і за програмою жіночих гімназій за положенням 1870 р. за умови, якщо завідування курсами не буде шкодити виконанню Ваших службових обов’язків. Про час відкриття курсів, коли таке відбудеться, потрібно повідомити Управлінню навчального округу з наданням інформації про відведене для курсів приміщення, безпечного для здоров’я учнів та забезпеченням для викладання новими навчальними посібниками» [8].

Попри позитивне рішення центральних освітніх структур, курси в м. Барі таке не запрацювали. Причиною тому слугував факт відсутності вільного придатного приміщення. За визнанням П. Криловського, майже всі будівлі навчальних закладів у місті були зайняті штабом армії, який дислокувався в Барі [9].

По-інакшому ситуація з вечірніми загальноосвітніми курсами була вирішена у м. Проскурові. Влітку 1917 р. службовці державних, громадських та торгово-промислових інституцій Проскурова зібралися на своє засідання, аби обговорити питання щодо можливості отримати середню освіту. Бажаючих було понад трьохсот. У результаті обговорення дійшли висновку про необхідність заснування вечірніх загальноосвітніх курсів, які б функціонували за програмою чоловічих гімназій. Ініціативна група обрала завідуючого курсами інспектора Проскурівського чоловічого вищого навчального училища В. Т. Богацького та уповноважила його виступити з клопотанням перед попечителем Київського навчального округу про дозвіл відкрити курси. Останні мали базуватися на таких засадах:

1. Заняття на курсах ведуться впродовж року без перерви на канікули.
2. На протязі одного року курсисти повинні були проходити навчання двох класів гімназії.

3. Навчальний рік мав розпочинатися 1 червня.

4. Завідування курсами покладалося на В. Богацького з наданням йому прав, що були передбачені законом від 1 липня 1914 р. для засновників приватних навчальних закладів [10].

Відповідне клопотання на ім'я попечителя Київського навчального округу В. Богацький спрямував 26 липня 1917 р. Він просив дозволити йому відкрити у приміщенні Проскурівського чоловічого вищого начального училища вечірні загальноосвітні курси за програмою чоловічих гімназій та затвердити його в якості керівника цих курсів. При цьому В. Богацький просив залишити його і на попередній посаді інспектора. Прохач обіцяв, що в майбутньому курси будуть забезпечені усім необхідним, що передбачено законом від 1 липня 1914 р.

В. Богацький також повідомляв, що викладати на курсах зголосилися вчителі місцевих комерційного, реального та чоловічого вищого начального училища. Більш докладний список він готовий був надати, як тільки буде ухвалене рішення щодо заснування курсів [11].

Однак відповідь попечителя Київського навчального округу В. Науменка була негативною. У повідомленні від 9 серпня 1917 р. свою позицію він мотивував тим фактом, що в Богацького відсутній достатній освітній ценз для зайняття відповідної посади [12].

Але справа з цим не завмерла. У Проскуріві група освітян ініціювала гуманітарний проєкт, пов'язаний із заснування товариства «Освіта». Його метою декларувалося сприяння широким прошаркам населення отримати загальну та професійну освіту. Для реалізації цієї мети товариство мало право відкривати у Проскуріві відповідні навчальні заклади та вечірні курси, які підпорядковувалися Міністерству народної освіти, Міністерству торгівлі та промисловості, а також іншим міністерствам і головним управлінням [13].

Засновниками Проскурівського товариства «Освіта» виступали відомі у місті діячі: Дмитро Іванович Попа, Павло Максимович Семенів, Сося Айзиковна Лівшиць, Пейсах Зусевич Найман, Мойсей Львович Красногорський, Рувін Нафтулович Копит, Яків Пінкасович Розенфельд, Веніамін Йосифович Ляховський, Борис Асирович Бейлис, Ісаак Літманович Лісер, Мойсей Лейбович Коган [14].

11 вересня 1917 р. товариство «Освіта» було зареєстровано Кам'янець-Подільським окружним судом [15]. А наприкінці жовтня Статут курсів було подано на реєстрацію до Київського навчального округу [16].

Втім, можемо припустити, що попри проблеми з реєстраціями, Проскурівські суспільні вечірні загальноосвітні курси розпочали свою практичну діяльність влітку 1917 р., власне у червні. Принаймні, так констатується у короткому звіті, надісланому до Міністерства народної освіти [17]. У ньому ж йдеться про організаційну конструкцію закладу. Так, курси планувалися як середні навчальні заклади з програмою класичних гімназій, з обов'язковим вивченням однієї з давніх мов. Вони були розраховані на дорослих, тобто тих, хто з якихось причин не зміг отримати середньої освіти.

Загальний курс навчання тривав чотири роки. Перерви на канікули не було. За півроку учні проходили матеріал, який в середніх навчальних закладах вивчався за рік. Навчальні заняття були організовані за принципом класичних гімназій. Вони передбачали проведення практичних занять, виконання письмових робіт, слухачів опитували пройдений матеріал тощо. Однак оцінки за конкретні відповіді не ставились, а наприкінці півріччя влаштовувалися екзамени. При цьому визначалися предмети, з яких в обов'язковому порядку необхідно було отримати позитивну оцінку, аби бути переведеним на наступний курс. До них, зокрема, відносилися такі [18]:

Курс	Предмети	Зміст екзамену
I курс	Російська мова Арифметика Історія	Етимологія (письмово і усно) Цілі числа та дробы (письмово і усно) Початковий курс російської історії
II курс	Російська мова Латинська мова Французька мова Арифметика Природознавство	Синтаксис (письмово і усно) Етимологія Етимологія Пропорції і правила трійні, проценти і т. і. (письмово і усно) Повний курс
III курс	Російська мова Алгебра Геометрія Історія Географія Латинська мова	Література Київського та Московського періоду Курс від початку до прогресій логореф. (письмово і усно) Планіметрія (усно) Давня і середньовічна історія Повний курс Синтаксис
IV курс	- « -	При закінченні курсу слухачі зобов'язані здати екзамени з усіх предметів за програмою від останнього заліку до завершення курсу

Факт практичного функціонування курсів підтверджується й письмовим зверненням завідувача курсів до попечителя Київського навчального округу від 24 жовтня 1917 р. У ньому констатовалося, що курси провадять навчальну діяльність за програмою класичних гімназій. В штаті перебуває 18 викладачів та 486 слухачів. Директором курсів обрано викладача місцевого реального училища математика за фахом Павла Максимовича Семенова, секретарем педагогічної ради фізика Дмитра Івановича Попу [19]. Крім того, на курсах працювали: Федір Степанович Тузлуков (російська мова), Катерина Василівна Зінченко (історія), Пелагея Яківна Бірюкова (російська мова), Іда

Йосифівна Зільберман (історія), Фаня Михайлівна Айзенштейн (російська мова та арифметика), Лія Акивівна Яглом (математика), Зінаїда Антонівна Цихоцька (французька мова), Софія Юлівна Равич (французька мова), Вольдемар Карлович Вернке (німецька мова), Альфонс Георгієвич Кождон (німецька мова), Марія Мартинівна Лепін (німецька мова), Соломон Аронович Ройтман (латинська мова, німецька мова), Йосиф Матвійович Шулицький (географія та природознавство), Пінхас Олександрович Зільберман (арифметика та географія), Іван Павлович Коломацький (природознавство та геометрія), Петро Васильович Любинський (українська мова, українознавство), Степан Костянтинович Каражелясков (природознавство) [20].

6 листопада 1917 р. попечитель Київського навчального округу доручив П. Семенову завідувати Проскурівськими суспільними загальноосвітніми вечірніми курсами [21]. Однак залишалося відкритим питання щодо надання курсам прав середніх навчальних закладів. Тому педагогічна рада 21 квітня 1918 р. звернулася до комісара при Київському навчальному окрузі з клопотанням допомогти вирішити це питання [22].

13 квітня 1918 р. Проскурівська міська дума розглядала постанову шкільної комісії, яку остання винесла 3 квітня. Доповідав завідувач народною освітою Є. І. Хлебцевич. Він ознайомив гласних із висновками комісії, суть яких полягала в наступному: «Шкільна комісія Міської Думи, розглянувши програму наук, план розподілу занять та всю організацію Проскурівських суспільних вечірніх загальноосвітніх курсів, ухвалила визнати ці курси цілком відповідними усім правам середнього навчального закладу, інституцією необхідною і вельми корисною для заохочення трудящих мас до систематичних знань і культури. Звертаючи увагу Міської Думи, що ще до оголошення незалежності Української народної республіки, загальноросійським Міністерством

народної освіти був прийнятий законопроект 9 червня 1917 р., що надавав повітовим та міським комітетам з народної освіти право надання приватним навчальним закладам прав з піднятими ними клопотаннями, шкільна комісія, організована за таким типом комітетів з народної освіти та реформована в «Міську Раду освіти», вважаючи, що в Народній Українській республіці права місцевих самоуправлінь і в особливості органів з народної освіти будуть збережені і розширені, пропонує Міській думі затвердити постанову шкільної комісії про надання Проскурівським суспільним вечірнім загальноосвітнім курсам усіх прав середнього навчального закладу, заініціювавши відповідне клопотання перед секретарством справ освітніх Генерального Секретаріату України. З метою ж суспільного розвитку учнів, які у більшості своїй працюють у різних інституціях м. Проскурова – приватних, громадських, урядових та не отримавших вчасно середньої освіти, шкільна комісія вважає за необхідне включити до програми курсів суспільних наук (політична економія), вчення про право і державу, вивчення сучасних конституцій республік і т. ін.» [23].

У свою чергу, міська дума одноголосно винесла таку постанову: «Затвердити постанову шкільної комісії від 3 квітня 1918 р. про надання усіх прав середнього навчального закладу Проскурівським суспільним вечірнім загальноосвітнім курсам, заініціювавши відповідне клопотання перед секретарством «Справ освітніх Генерального Секретарства України» [24].

В окремих справах фонду йдеться про функціонування єврейських навчальних закладів у містах та містечках Подільської губернії. Зокрема, в одній з них повідомляється про викладацький склад та учнівський контингент середнього навчального закладу 1 розряду, заснованого в м. Вінниці місцевим товариством розповсюдження єврейської культури та освіти. Очолював інституцію і був головою педагогічної ради

восени 1917 р. Я.-І. А. Кримський, математику та латинську мову викладав Е. Е. Гелібтер, географію і природничу історію – Ш. П. Глазберг, історію та французьку мову – М. Е. Каплан, російську мову та арифметику в підготовчих класах – С. Д.-Е. Грінберг, німецьку мову – К. І. Гауффе, малювання та чистописання – І. Г. Монахов, єврейську мову – С. І. Сіперштейн та Б. Л.-Я. Чемеринський [25]. 10 листопада 1917 р. на посаді викладача російської мови і словесності була затверджена випускниця слов'яно-руського відділу історико-філологічного факультету Казанського університету Н. О. Руднева [26].

Щодо учнівського контингенту навчального закладу, то він мав наступний склад [27]:

У молодшому підготовчому класі А	40
У молодшому підготовчому класі Б	40
У старшому підготовчому класі А	44
У старшому підготовчому класі Б	43
У першому класі А	45
У першому класі Б	40
У другому класі	40
У третьому класі	34
У четвертому класі	26
ВСЬОГО	352

Приватний середній навчальний заклад, заснований Жмеринським товариством групи батьків, 18 серпня 1917 р. очолив О. Брагін. Інституція розміщувалася в м. Жмеринці по Київській вулиці у будинку Юкеліса [28]. Аналізована справа містить низку подань на ім'я попечителя Київського навчального округу на заміщення вакантних посад у вищому навчальному училищі. Так, 27 серпня 1917 р. адміністрація закладу клопоталася про затвердження на посаді викладача

російської мови та історії С. Б. Гольдфарб, котра здала екзамен в історико-філологічній комісії при Новоросійському університеті [29]. Воно було підтриманим. Так само було попечитель Київського навчального округу в листопаді 1917 р. допустив до викладацької діяльності Н. Пожарицьку (уроджену Мединську), випускницю Немирівської жіночої гімназії. Остання мала навчати дітей російської мови та арифметики на молодшому відділі підготовчого класу та німецьку мову в I, II і III класах. Виклади німецької мови обґрунтовувались тим фактом, що вона добре володіла іноземною мовою, а також тим, що «в теперішній час немає жодної можливості знайти в Жмеринці повноправного викладача» [30].

У листопаді 1917 р. був затверджений на посаді вчителя природознавства в I, II і III класах ветеринарний лікар Д. Д. Мельник, котрий закінчив Немирівську гімназію. Його призначення також обумовлювалось тим фактом, що «в теперішній час не є можливим знайти повноправного викладача» [31]. 20 листопада 1917 р. попечитель Київського навчального округу затвердив на посаді викладача російської мови З. Копецьку [32] та французької мови М. Кремльову [33].

Таким чином, у фонді 707 «Канцелярія попечителя Київського навчального округу» Центрального державного історичного архіву в м. Києві міститься на зберіганні чимало змістовних документів, які характеризують різнобічні аспекти розвитку освіти на Поділлі за нових суспільно-політичних умов, зумовлених падінням інституту самодержавства у росії. Аналіз окремих справ дозволяє з'ясувати важливі питання, які стояли перед адміністраціями навчальних закладів, аби забезпечити нормальне функціонування освітнього процесу. Відповідно евристичну роботу з пошуку нових документальних джерел потрібно продовжити.

Список використаних джерел та літератури:

1. Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Подільські містечка в добу Української революції 1917–1920 рр. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. 320 с.
2. Завальнюк О. М., Стецюк В. Б. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 220 с.
3. Завальнюк О. М., Телячий Ю. В. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. 212 с.
4. Мельник Е. М. Становлення національної початкової і середньої школи в Україні в добу Української Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: О. П. Реєнт. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2014. Т. 21: Присвячено 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка. С. 93–101.
5. Завальнюк О. М. Подільська інтелігенція у реформуванні загальноосвітньої школи в добу Української революції (1917–1921 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2017. 62 с.
6. Центральний державний історичний архів у м. Києві (далі: ЦДІАК України). Ф. 707. Оп. 85. Спр. 98. Арк. 9.
7. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 98. Арк. 10.
8. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 98. Арк. 11–11 зв.
9. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 98. Арк. 12.
10. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 115. Арк. 3.
11. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 115. Арк. 1.
12. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 115. Арк. 2.
13. Устав Проскуровского Общества «Просвещение». Проскуров: Тип. Иванковицера, 1917. С. 3–4.

14. Устав Проскуровского Общества «Просвещение». Проскуров: Тип. Иванковицера, 1917. С. 15.

15. Устав Проскуровского Общества «Просвещение». Проскуров: Тип. Иванковицера, 1917. С. 3.

16. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 185. Арк. 1 зв.

17. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 185. Арк. 4.

18. Адамський В. Р. Освіта революційної доби: Проскурівські вечірні загальноосвітні курси. Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник / ред. кол.: Ю. В. Телячий (голова) та ін. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2023. Вип. 41. С. 21.

19. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 185. Арк. 1–1 зв.

20. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 185. Арк. 6 зв. – 10.

21. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 185. Арк. 2.

22. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 185. Арк. 3–3 зв.

23. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 185. Арк. 22.

24. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 185. Арк. 22.

25. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 93. Арк. 3 зв. 4.

26. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 93. Арк. 2.

27. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 93. Арк. 6.

28. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 80. Арк. 1.

29. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 80. Арк. 2.

30. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 80. Арк. 5–5 зв.

31. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 80. Арк. 8–8 зв.

32. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 80. Арк. 9–9 зв.

33. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 85. Спр. 80. Арк. 10–10 зв.

Вітюк О.О.,
кандидат історичних наук
(м. Київ)

**ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНАМИ
МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДІЯЛЬНОСТІ
УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКОГО ФОНДУ У 1992-1996 РР.
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ
ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВИЩИХ
ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ)**

Відновлення історичної справедливості є одним із пріоритетних напрямків сучасної історичної науки та держави в цілому. Сучасна міграційна політика після проголошення незалежності України розпочинає свій якісно новий етап становлення та розбудови, охоплюючи чимало питань, зокрема, національного характеру, які не були популярні для свого вирішення у радянську добу.

Формування правової держави важко уявити без демократичних перетворень, необхідності швидкого реагування та усунення різного роду деформацій у сфері міграційної і національної політики.

Першим державним органом, який опікувався питаннями національної міграційної політики, слід вважати Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів УРСР, який було утворено 09.07.1991 [1] (далі – Комітет), головою було призначено Ю. О. Олененка [2, арк. 1]. Комітет став першим владним органом, який опікувався питаннями міграційної політики та праобразом сучасної державної інституції – Державної міграційної служби України.

З ініціативи Комітету та Товариства німців України «Відродження» («Відергебурт»), відповідно до Указу

Президента України від 23.01.1992 № 51, було утворено Українсько-німецький фонд (далі – Фонд) [3, арк. 1-2]. Положення про Українсько-німецький фонд було затверджено Указом Президента України від 12.02.1992 № 78 [4, арк. 173-176].

Впродовж своєї діяльності 1992-1996 рр. Фонд не змінював своєї назви, водночас змінювалась його підпорядкованість, відповідно до реорганізаційних заходів Комітету.

Фонд був управлінсько-фінансовим органом, який створено для організації та фінансування заходів по поверненню депортованих німців у місця їх історичного проживання на території України, а також сприяння соціальному, економічному та культурному розвитку областей України, в які вони повертаються. Заходи Фонду також були спрямовані на депортованих в 30-50-х рр. XX ст. за межі України кримських татар, німців, болгар, вірмен, греків, інших національностей, що проживали на території України. Основними завданнями Фонду було:

- акумулювання фінансових і матеріальних ресурсів та інвестування їх в програми, проекти, структури та роботи, спрямовані на виконання завдань Фонду;
- участь у створенні і розвитку сільськогосподарських, промислових та інших підприємств (у тому числі спільних підприємств), комерційних організацій (включаючи банки), соціально-культурних установ та навчальних закладів, здійснення відповідно до законодавства зовнішньоекономічної діяльності;
- придбання житлових будинків, інших будівель і споруд для використання на потреби переселення, а також фінансування будівництва таких будинків, будівель і споруд; надання фінансової допомоги переселенцям для придбання житлових будинків та іншого майна;

- фінансування програм професійної підготовки і перепідготовки в Україні і за кордоном осіб німецької та інших національностей, програм мовного навчання і національно-культурного розвитку громадян у місцях переселення;
- направлення у встановленому порядку за рахунок коштів Фонду у зарубіжні країни громадян України для навчання, стажування, вивчення передового досвіду у центрах науки і культури, участі у семінарах, симпозіумах, конференціях та інших заходах;
- надання фінансової допомоги у здійсненні заходів що проводяться Товариством німців України «Відродження» («Відергебурт»);
- створення у встановленому порядку на території України філій і представництв Фонду, а також його представництва у зарубіжних країнах;
- сприяння здійсненню заходів для охорони навколишнього середовища, збереження заповідників та розвитку рекреаційних зон.

Фонд створювався за рахунок добровільних внесків юридичних осіб і громадян України та інших держав, прибутків від комерційної діяльності Фонду, інших надходжень. До органів управління Фонду відносились Правління Українсько-німецького фонду та Генеральна дирекція Українсько-німецького фонду.

До складу Правління Фонду з правом ухвального голосу обиралися на 3 роки два представники від Товариством німців України «Відродження» («Відергебурт») та один представник Форштанду Міждержавної Ради по реабілітації німців колишнього СРСР та призначаються на той же строк два представники від Комітету. Обласні відділення Товариства німців України «Відродження» («Відергебурт») і виконкоми обласних Рад народних депутатів, на території яких

реалізовувались програми соціально-економічного та культурного розвитку районів і розміщення німецьких сімей, відповідно делегували і призначали з правом ухвального голосу по одному члену Правління. До складу Правління Фонду з правом дорадчого голосу входив за посадою Генеральний директор Фонду І. Р. Гофман. Також до складу Правління Фонду могли входити з правом дорадчого голосу представники організацій зі статусом юридичної особи зарубіжних країн, діяльність яких була пов'язана з вирішенням питань переселення німців в Україну.

Правління Фонду:

- визначало основні напрямки діяльності Фонду, використання його коштів;
- створювало Генеральну дирекцію Фонду, яка була його виконавчим і розпорядчим органом;
- затверджувало положення про Генеральну дирекцію, контролювало її діяльність;
- затверджувало структуру, штат та кошторис видатків, включаючи фонд оплати праці, апарату Генеральної дирекції;
- у межах своєї компетенції затверджувало необхідні положення, інструкції з питань, що відносяться до діяльності Фонду;
- обирало Голову Правління;
- залучало для перевірки фінансово-господарської та комерційної діяльності аудиторської організації.

Правління Фонду скликалось в міру необхідності, але не менш двох разів на рік. Прийняття рішень Правлінням відбувалось простою більшістю присутніх членів Правління, при наявності не менше 2/3 усіх членів Правління. Генеральний директор Фонду призначався Президентом України за поданням Правління Фонду. Фонд був юридичною

особою, мав самостійний баланс, розрахунковий та ніші рахунки в установах банків, печатку з своїм найменуванням.

Протягом листопада 1991 р. – січня 1992 р. між Товариством німців України «Відродження» («Відергебурт») та Херсонською, Миколаївською, Одеською та Запорізькою обласними радами народних депутатів були підписані протоколи намірів, в яких було визначено цілі партнерів, основні завдання програм, умови створення місць компактного проживання, напрями освоєння територій, фінансування економічних проєктів. Були обстежені міста і села, де свого часу проживали німці, визначені місця їх можливого розселення. Вирішенням практичних питань на місцях займалась Генеральна дирекція Фонду та її координаційно-виробничі центри [5, арк. 16].

З метою реалізації програми організованого повернення в Україну депортованих німців, відповідно до наказів по Фонду було створено обласні координаційні виробничо-комерційні центри у містах [6, арк. 20]:

- м. Миколаїв (наказ № 11-к від 02.05.1992);
- м. Одеса (наказ № 10-к від 20.05.1992);
- м. Дніпропетровськ (наказ № 12-к від 26.05.1992);
- м. Херсон (наказ № 17-к від 30.05.1992);
- м. Запоріжжя (наказ № 21-к від 24.06.1992);
- м. Донецьк (наказ № 33-к від 01.09.1992);
- м. Сімферополь – Кримський республіканський координаційний виробничо-комерційний центр (наказ № 18-к від 01.06.1992);
- м. Долинськ Кіровоградської області – виробничо-комерційний комплекс (наказ № 17-к від 04.09.1992).

Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.1993 № 314 з метою організованого проведення заходів, пов'язаних

із добровільним поверненням депортованих німців в Україну було створено Українську частину Міжурядової українсько-німецької комісії у справах депортованих німців, які добровільно повертаються в Україну (далі – Комісія) [7, арк. 32-33]. До складу Української частини Міжурядової українсько-німецької комісії у справах депортованих німців, які добровільно повертаються в Україну від органів міграційної служби входив О. І. Ємець, який був Міністром України у справах національностей та міграції, та, відповідно, заступником співголови Комісії.

Відповідно до Указу Президента України від 07.05.1993 № 164 відбулись зміни у керівному складі Фонду. На посаду Генерального директора Фонду було призначено Е. І. Ліра, звільнивши І. Р. Гофмана [8, арк. 34].

Міністерство України у справах національностей та міграції було другим органом державної влади (далі – Міністерство), після Комітету (у зв'язку із його ліквідацією, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.06.1993 № 487 [9]), який займався усіма питаннями міграційної політики.

Організаційне забезпечення роботи Комісії було покладено на Міністерство.

Основними функціями Комісії були:

- організація розробки та реалізації комплексу заходів щодо добровільного організованого повернення депортованих німців, а також всебічне врахування вільного волевиявлення та узгодження інтересів депортованих громадян і населення тих районів, куди вони повертаються;
- сприяння створенню соціально-економічних та інших умов для відродження, збереження і розвитку мови, культури, національних традицій депортованих німців, які повертаються в Україну;

- контроль за виконанням міністерствами і відомствами, Радою Міністрів Республіки Крим, іншими органами державної виконавчої влади, Українсько-німецьким фондом рішень з питань поновлення прав депортованих німців.

Комісія була здебільшого координаційно-контролюючим органом при Кабінеті Міністрів України, який взаємодіяв з усіма учасниками реалізації заходів, пов'язаних із добровільним поверненням депортованих німців в Україну.

22.09.1993 на черговому засіданні Комісії одними із важливих завдань, які були поставлені перед Міністерством, варто відзначити відведення земель депортованим німцям, які повертаються в Україну та вивчення історико-етнографічних аспектів визначення регіонів їх розселення. Земельне питання було одним із найважливіших та, водночас, одним із проблемних. За інформацією Державного комітету по земельних ресурсах України від 22.11.1993, станом на 01.11.1993 було погоджено виділення земельних ділянок загальною площею 7173,3 га, фактично відведено 3356,6 га. З них, найбільше відведено у п'яти районах Херсонської області – 1676 га, та восьми районах Автономної Республіки Крим – 1052 га [10, арк. 5-13].

Для оперативної координації будівництва компактних поселень для осіб німецької національності з числа раніше депортованих і прибувших на територію України для постійного проживання німців, а також для надання більш дієвої допомоги організованим малим підприємствам і тим, що формується, фермерським господарствам Фонду у 1994 р. були створені регіональні дирекції [11, арк. 7]:

- в смт. Високопілля Високопільського району Херсонської області;
- в с. Кам'янка Апостолівського району Дніпропетровської області;

- в с. Пречистівка Мар'їнського району Донецької області;
- в с. Старолук'янівка Горностаївського району Херсонської області;
- в с. Миколаївка Веселинівського району Миколаївської області;
- в м. Долинську Долинського району Кіровоградської області;
- в с. Верховина Мелітопольського району Запорізької області.

Для забезпечення організованого повернення раніше депортованих німецьких сімей в Україну були створені Представництва Фонду [12, арк. 24-42] в м. Кіровограді, м. Миколаєві, с. Новофедорівка Березанського району Миколаївської області, м. Дніпропетровську.

Водночас, бурхлива діяльність Фонду мала значні недоліки, пов'язані із недостатністю фінансування та корупційними зловживаннями з боку представників Фонду на місцях, що викликало невдоволення серед вищого керівництва держави.

Листом від 01.07.1996 № 28-1661/2 Віце-прем'єр-міністром України І. Ф. Курасом до Президента України Л. Д. Кучми було надано інформацію про результати проведених перевірок діяльності Українсько-німецького фонду Головною державною податковою інспекцією Міністерства фінансів України та Головним контрольно-ревізійним управлінням України. Відповідно до листа, зазначалося, що вищевказаними контролюючими органами було виявлено суттєві недоліки у діяльності Фонду, які свідчать, що Фонд не виконав завдань, передбачених Положенням, та в окремих випадках діяв з його порушенням, зокрема, втратив контроль за використанням гуманітарної допомоги, що надавалася Федеративною

Республікою Німеччиною, не здійснював обліку витрат, пов'язаних із закупівлею обласними координаційними виробничо-комерційними центрами будівельних матеріалів та обладнання, проєктування поселень для депортованих німців [13, арк. 161-164]. Враховуючи результати перевірок, Кабінет Міністрів України вніс Президенту України проєкт Указу Президента України «Про ліквідацію Українсько-німецького фонду». Фонд було ліквідовано відповідно до Указу Президента України № 1260/96 від 20.12.1996, з поясненням щодо вдосконалення державного механізму управління процесом повернення та облаштування депортованих німців, усунення дублювання функцій органів виконавчої влади.

Історичний досвід управління міграційними процесами неминуче має бути одним із пріоритетних при формуванні та реалізації державної політики у сферах міграції в майбутньому.

Вивчаючи процеси формування та реалізації сучасної міграційної політики, надзвичайно важливо розглянути різні напрями їх впливу на соціально-економічний та демографічний розвиток України, забезпечення її безпеки та підвищення міжнародного престижу. Такий підхід, на наш погляд, дозволить сформулювати об'єктивне уявлення про ступінь відповідності міграційної політики, що проводиться нашою державою проголошеним цілям щодо забезпечення національних інтересів країни, на основі якого можна визначити основні напрями її коригування, мінімізувати можливі ризики.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про утворення Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів УРСР : Постанова Кабінету Міністрів УРСР від 09.07.1991 № 79. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79%D0%B0-91-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.10.2024).

2. Наказ Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів УРСР від 09.07.1991 № 1-к. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 5252. Оп. 1. Од. зб. 1. Арк. 1.

3. Указ Президента України «Про утворення Українсько-німецького фонду» від 23.01.1992 № 51. *ЦДАВО України*. Ф. 5233. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 1-2.

4. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Українсько-німецький фонд» від 12.02.1992 № 78. *ЦДАВО України*. Ф. 5233. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 173-176.

5. Матеріали до зустрічі з делегацією ФРН 28.05.1992. *ЦДАВО України*. Ф. 5230. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 16.

6. Обласні координаційні виробничо-комерційні центри Українсько-німецького фонду. *ЦДАВО України*. Ф. 5230. Оп. 1. Од. зб. 30. Арк. 20.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.1993 № 314 «Про створення Української частини Міжурядової українсько-німецької комісії у справах депортованих німців, які повертаються в Україну». *ЦДАВО України*. Ф. 5230. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 32-33.

8. Указ Президента України «Про Генерального директора Українсько-німецького фонду» від 07.05.1993 № 164/93. *ЦДАВО України*. Ф. 5230. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 34.

9. Питання Міністерства України у справах національностей та міграції : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.1993 № 487. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.10.2024).

10. Протокол № 2 засідання Української частини Міжурядової українсько-німецької комісії у справах

депортованих німців, які повертаються в Україну від 22.09.1993 // *ЦДАВО України*. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 3631. Арк. 5-13.

11. Перелік малих підприємств Українсько-німецького фонду. *ЦДАВО України*. Ф. 5230. Оп. 1. Од. зб. 30. Арк. 7.

12. Накази Українсько-німецького фонду № 26 від 19.04.1994, № 32 від 11.05.1994, № 36 від 08.06.1994, № 25 від 15.04.1994. *ЦДАВО України*. Ф. 5230. Оп. 1. Од. зб. 35. Арк. 24-42.

13. Лист Віце-прем'єр-міністра України І. Ф. Кураса до Президента України Л. Л. Кучми від 01.07.1996 № 28-1661/2 щодо результатів проведених перевірок діяльності Українсько-німецького фонду // *ЦДАВО України*. Ф. 5233. Оп. 2. Спр. 676. Арк. 161-164.

Гавеля О.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Київ)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ – ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ

Національна ідея визначає духовні і психічні основи життєдіяльності нації і ґрунтується на її пріоритетах і цінностях, задає їй світоглядні орієнтири, дає відчуття нерозривності генетичного зв'язку нації, держави, особи, ідеалу народу. Саме тому ідея *збереження* ментального здоров'я нації дотична національній ідеї.

Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я психічне або ментальне здоров'я - це стан благополуччя, при якому людина може реалізувати свій власний потенціал, справлятися зі звичайними життєвими стресами, продуктивно і плідно працювати, а також вносити вклад в життя своєї спільноти.

Водночас за даними ВООЗ серед головних ознак ментальних розладів є: фізичні, емоційні, когнітивні, поведінкові, перцептивні тощо.

На відміну від людей з ознаками ментальних розладів, психічно здорова людина: може розрізняти свої емоції, керувати ними та гармонійно функціонувати; здатна спілкуватися і будувати стосунки з іншими; розвивається й навчається; позитивно оцінює себе; приймає власні тверді рішення; нормально адаптується до нових умов життя; може розв'язувати проблеми.

У грудні 2017 року відбулася історична подія для нашої країни – затвердження Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року (схвалення

розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р). Метою Концепції стало створення цілісної, ефективної системи охорони психічного здоров'я, яка функціонує в єдиному міжвідомчому просторі, забезпечує покращення якості життя та дотримання прав і свобод людини. Вона задає головні напрямки діяльності як на національному рівні, так і на рівні громад для розвитку доступної допомоги особам із психічними розладами та їх родинам. В Концепції, серед різних заходів, спрямованих на промоцію психічного здоров'я та підвищення рівня обізнаності громадян, наголошено на важливості заходів із забезпечення прав людини у сфері психічного здоров'я, боротьба з дискримінацією та наявними порушеннями, запобігання їм; наголошено на потребі розвитку інклюзивного суспільства, залучення осіб із психічними розладами до життя громади, забезпечення їм можливості повноцінно жити та мати соціальну, психологічну, медичну підтримку тощо. Увага фокусується на розвитку таких форм і методів допомоги, які має громада і які максимально наближені до місця проживання та праці людей.

Слід зазначити, що психічні розлади становлять проблему і навіть загрозу нації. Адже сьогодні близько 14% усіх відомих захворювань у світі стосуються власне ментальних проблем. Чимало людей не визнають своїх труднощів або ж не мають доступу до належного лікування. Існує понад 200 класифікованих видів психічних захворювань. Найбільш розповсюджені з них: тривожні і поведінкові розлади, гіперактивний розлад з дефіцитом уваги, порушення харчової поведінки, розлади спектру шизофренії, депресія, посттравматичний синдром, залежність від психоактивних речовин.

Психічні розлади та проблеми з психічним здоров'ям негативно позначаються не лише на продуктивності особи чи

на її добробуті, а й негативно впливаючи на її близьких, на громаду та на життя спільноти загалом. За даними ВООЗ, психічні, неврологічні розлади та розлади, пов'язані з уживанням психоактивних речовин, становлять 13% глобального тягаря захворювань. Але, незважаючи на це, від 75 до 90% людей, які живуть із цими розладами, не отримують потрібного їм лікування, хоча ефективна допомога існує. Це явище називають прогалиною в сфері охорони психічного здоров'я, вирішення якого можливе шляхом надання комплексних, інтегрованих послуг з охорони психічного здоров'я та соціальної допомоги в громадах.

Слід також назвати причини, під дією яких порушується психічне здоров'я:

- генетичні чинники;
- наркотичні речовини;
- гормональний дисбаланс;
- індивідуальні характеристики людини (наприклад, схильності до депресій та песимізму);
- швидкі соціальні та політичні зміни (зокрема, внаслідок воєнних дій); соціальна дискримінація на фоні різних чинників: сексуальна орієнтація, расова приналежність, ВІЛ-позитивний статус; сексуальне насильство; психологічний тиск; стрес та умов роботи, тощо.

Умови підтримки ментального здоров'я на належному рівні включають: розвиток емоційного інтелекту в дітей; організація здорової атмосфери в родині, налагодження режиму дня для маленьких дітей; соціальна підтримка незахищених верств населення (наприклад, матерів-одиначок, жінок, що постраждали від насильства, людей з інвалідністю); локальні програми з підтримки психічного здоров'я – у школах, університетах, на підприємствах, в закладах культури і мистецтв.

Не слід забувати, що підтримувати власне ментальне здоров'я можна самостійно. Для цього необхідно: дбати про режим сну; уникати стресових ситуацій та навчитись адекватно на них реагувати; дотримуватись збалансованого харчування і фізичної активності; активізувати організм та налагодити гормональний фон.

Важливим є сприяння збереженню ментального здоров'я на підприємствах, в організаціях, в сфері бізнесу, в освітніх закладах. Зокрема, у школах, університетах, на підприємствах, в закладах культури і мистецтв впроваджуються локальні програми з підтримки ментального здоров'я нації, серед яких: - епіднагляд і оцінювання стану здоров'я та добробуту населення; моніторинг і реагування на небезпеки для здоров'я та надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я; захист здоров'я, гарантування безпеки довкілля, праці та безпечності харчових продуктів; зміцнення здоров'я, вплив на соціальні детермінанти та скорочення нерівності за показниками здоров'я; профілактика хвороб, раннє їх виявлення; забезпечення сфери громадського здоров'я кваліфікованими кадрами в достатній кількості; забезпечення функціонування організаційних структур і фінансування; інформаційно-роз'яснювальна діяльність (адвокація), комунікація та соціальна мобілізація в інтересах здоров'я, тощо.

Новим і важливим етапом розвитку піклування про своїх людей у корпоративному секторі є усвідомлення не лише необхідності фінансових або соціальних бонусів, а й комплексного підходу до опікування психічним здоров'ям працівників. Зараз набувають популярності “Ігрові”, “Зелені”, нестандартні офіси, які створюються бізнесменами на користь ментального здоров'я їхніх працівників. Вони створюються ними з різних причин, однією з яких є *workplace design for mental health* (з англійської — дизайн робочого місця на

користь ментального здоров'я). Так, підбір кольорів, кімнатних рослин, достатньої кількості світла, зокрема, денного створюють атмосферу, яка впливає на самопочуття працівників. Крім цього, окремими елементами workplace design є творчість і креативність. Саме тому плакати або картинки, дизайн меблів, вікна або дошки, на яких можна малювати, допомагають запускати творчу уяву, яка дозволяє вирішувати робочі задачі новими способами.

Слід також пам'ятати, що організація робочого процесу – це насамперед стосунки з колегами. Створення дружньої, комфортної атмосфери сприяє підвищенню продуктивності праці. І, навпаки, конфлікти в колективі, непорозуміння між керівниками та підлеглими, наявність токсичних стосунків створюють несприятливий психологічний клімат, що негативно позначається на робочому процесі. Вирішувати такі ситуації доцільно з допомогою фахівців у сфері психічного здоров'я – консультантів, психологів або психотерапевтів.

З метою підтримки ментального здоров'я нації, 2022 року, за ініціативи першої леді О. Зеленської, стартувала Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. У межах програми МОН було здійснено низку заходів для підтримки кожного українця та українки. Для надання актуальних та простих порад спільно із волонтерами (психологами та дитячими педагогами) телеграм-каналів «Підтримай дитину» та «Подбай про себе» опубліковано поради, техніки та рекомендації. Загалом було оприлюднено понад 60 інфографік. Також в рамках цієї діяльності було реалізовано серію відкритих вебінарів із загальною кількістю переглядів близько 90 тис. учасників.

Отже, збереження ментального здоров'я нації постає як національна ідея, яка є надзвичайно актуальною в умовах російсько-української війни, яка триває вже більше 1000 днів.

Галюк С.В.,
аспірант
(м.Київ)

КВІЗИ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ УКРАЇНИ

Інформаційна безпека в сучасних геополітичних реаліях України набуває критично важливого стратегічного значення, виступаючи ключовим елементом суспільної стійкості.

У контексті гібридної війни інформаційна безпека постає комплексним феноменом, що інтегрує технологічні, соціально-психологічні та комунікативні механізми протидії деструктивним інформаційним впливам. Її ефективність забезпечується синергією державних інституцій, медіа-середовища та громадянського суспільства у створенні потужного інформаційного імунітету, здатного нейтралізувати маніпулятивні стратегії та зовнішні інформаційні загрози [5].

Якісна освіта та розвиток критичного мислення є ключовими чинниками забезпечення ефективної інформаційної безпеки в сучасному глобалізованому світі. У добу інформаційних технологій та масових комунікацій здатність до критичного аналізу інформаційних потоків набуває стратегічного значення для особистості, суспільства та держави [4].

Критичне мислення виступає фундаментальним інструментом протидії інформаційним маніпуляціям, дезінформації та пропаганді. Воно передбачає здатність:

- всебічно та об'єктивно оцінювати отриману інформацію;
- розпізнавати логічні помилки та маніпулятивні техніки;

- здійснювати глибокий аналіз джерел інформації;
- формулювати незалежні та аргументовані висновки.

Система освіти покликана сформувати у здобувачів низку компетенцій, що забезпечують інформаційну стійкість:

- навички перевірки достовірності інформації;
- здатність до системного та логічного аналізу;
- уміння розпізнавати когнітивні упередження.

Особливого значення набуває розвиток інформаційно-аналітичних навичок, які дозволяють ефективно фільтрувати, систематизувати та інтерпретувати значні обсяги даних. Це потребує запровадження інноваційних освітніх методів, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності та заохочення самостійного критичного мислення.

Інформаційна безпека в сучасному контексті розглядається не лише як технологічна, але й як соціально-психологічна проблема. Якісна освіта формує свідомого громадянина, здатного протистояти інформаційним загрозам, деструктивним впливам та маніпулятивним стратегіям [4].

Таким чином, розвиток критичного мислення та забезпечення високого рівня освіти є визначальними чинниками ефективної інформаційної безпеки, що сприяють формуванню інтелектуальної стійкості особистості та суспільства.

У контексті сучасних трансформацій інформаційного простору квізи становлять важливий інтерактивний феномен комунікативної культури, що набуває дедалі більшого значення в системі соціальних комунікацій України [1-3].

Теоретико-методологічні засади дослідження квізів передбачають їх розгляд як складної соціокультурної практики, що поєднує елементи освітньої діяльності, розважального контенту та інтелектуальної комунікації. Феномен квізів виходить за межі простого розважального формату, трансформуючись на потужний інструмент

інтелектуальної взаємодії та соціальної інтеграції [1-3].

Структурно квізи характеризуються такими системними ознаками:

- інтерактивність комунікативного процесу;
- колективність взаємодії;
- поєднання пізнавального та розважального компонентів;
- варіативність тематичних напрямків.

Комунікативний потенціал квізів розкривається через низку соціально значущих функцій:

- популяризація практик;
- формування простору неформальної освіти;
- розвиток навичок командної роботи;
- актуалізація інтелектуального дозвілля.

Інституціоналізація квізів у вітчизняному інформаційному просторі відбувається через різноманітні канали комунікації: офлайн-майданчики, соціальні мережі, спеціалізовані додатки та телевізійні формати. Особливої динаміки набуває молодіжний квіз-рух, що репрезентує інтелектуальні трансформації сучасного українського суспільства.

Важливим аспектом є когнітивний потенціал квізів як інструменту неперервної освіти та самоосвіти. Вони створюють альтернативне середовище для акумуляції та трансляції знань, що виходить за межі традиційних освітніх інституцій.

Соціологічні дослідження демонструють зростаючу роль квізів у формуванні колективної ідентичності, актуалізації культурного контексту та розвитку профільних знань сучасної молоді. Цей феномен виступає індикатором інтелектуальних трансформацій та комунікативних практик українського суспільства.

Отже, квізи постають складною соці комунікативною

системою, що репрезентує інноваційні форми інтелектуальної взаємодії в сучасному інформаційному полі України.

Розвиток критичного мислення є ключовим компонентом забезпечення інформаційної безпеки України, особливо в умовах сучасних інформаційних викликів. У цьому контексті квізи виступають ефективним інструментом, який сприяє формуванню навичок аналізу, перевірки фактів та критичної оцінки отриманої інформації.

Квізи, побудовані на актуальних темах, таких як історія, культура, сучасні події та освіченість, стимулюють учасників до глибшого занурення у зміст, аналізу інформації та пошуку достовірних джерел. Це допомагає не лише підвищувати загальний рівень освіченості, а й формувати у громадян навички розпізнавання маніпуляцій і пропаганди.

У ширшому вимірі, інтеграція квізів в освітній і публічний простір сприяє створенню середовища, де критичне мислення стає нормою. Це, у свою чергу, зміцнює стійкість суспільства до інформаційних атак, підвищує рівень національної свідомості та зменшує ризики дезінформації. Таким чином, квізи можуть відігравати стратегічну роль у посиленні інформаційної безпеки України.

Квізи є ефективним інструментом для розвитку критичного мислення, оскільки спонукають до аналізу інформації, перевірки фактів та прийняття обґрунтованих рішень. Вони сприяють формуванню навичок оцінки достовірності джерел і протидії маніпуляціям. У контексті інформаційних викликів квізи зміцнюють стійкість суспільства до дезінформації та пропаганди.

Квізи як складова інформаційного поля України репрезентує комплексну еволюцію соці комунікативних практик у сучасному вітчизняному інформаційному просторі. Феномен квізів демонструє трансформаційні процеси інтелектуальної комунікації, що виходять за межі традиційних

моделей освітньої та розважальної діяльності.

Інституціоналізація квізів відображає глибинні соціокультурні зрушення в українському суспільстві, маніфестуючи формування нових форм колективної взаємодії, заснованих на принципах інтерактивності, знань та креативності. Цей феномен унаочнює потужний потенціал неформальної освіти та альтернативних каналів комунікативної взаємодії.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з комплексним дослідженням квізів як складного соціокомунікативного явища, що репрезентує інноваційні стратегії інформаційного обміну, колективної ідентичності та інтелектуального розвитку в контексті сучасних глобалізаційних та діджиталізаційних процесів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Галюк С. В. (2024). Креативні індустрії як складова сучасної культури. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 1, 119-125

2. Гулій О. (2023). Особливості розробки вправи за допомогою онлайн-сервісу Genially/ Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів факультету комп'ютерних наук, математики, фізики та економіки Полтавського Національного педагогічного університету імені ВГ Короленка. ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ, 126.

3. Матвієнко Л. (2024). Онлайн-тести та квизи для оцінки рівня знань з іноземної мови у закладах вищої освіти. URL:

<http://eprints.zu.edu.ua/39496/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B2%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (дата посилання: 28.11.2024)

4. Мельничук, В. В., Горохова, Л. В. (2022). Критичне мислення як складова інформаційної безпеки. Вісник

Львівського університету. Серія філософські науки, (29), 7-13.

5. Смотрич Д. В (2023). Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага, Ужгород, Т. 2. Вип. 77. 121-127.

Доценко В.Є.,
аспірант
(м.Київ)

ТВОРЧІСТЬ ГЕРГІЯ ЯКУТОВИЧА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРАФІКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Україна, з її багатшаровою культурною спадщиною, завжди вражала світ своїм різноманітним мистецтвом. Серед яскравих представників української графіки другої половини XX століття варто відзначити талановитого майстра - Георгія Якутовича. Він став однією з ключових фігур у формуванні та розвитку національної графічної школи, принісши в своїх роботах не лише технічну майстерність, але й глибокий зміст та національну ідентичність.

У другій половині XX століття українське мистецтво переживало період великих змін та досягнень. У 1960-х графіка домінувала над живописом. Молоді київські митці, до яких належав і Георгій Якутович, активно експериментували з графічною мовою. Художники-ілюстратори нового покоління, опираючись на академічні знання та досвід своїх наставників, розпочали активні новаторські пошуки. «Українські графіки генерації 1960-х рр. відмовилися від ілюзорного простору на користь підкресленої площинності аркуша, від світлотіньового моделювання об'єму — на користь напруженої і виразної мелодики ліній та плям. Для досягнення своєї мети вони використовували не тільки лінорит, але й дереворит, а також однотонний і кольоровий малюнок...» — наголошує Оксана Ламонова [1, с. 187].

Георгій Якутович разом із своїми сучасниками звертались до здобутків «українського авангарду» 20-х років.

Подібно до «бойчукістів» Якутович віддавав перевагу монументальності та національному мистецтву. Він вважав, що національні традиції мають бути основою його творчих пошуків.

Привернула увагу громадськості аспірантська робота Георгія Якутовича до повісті М. Коцюбинського «Фата моргана» (1957). Ліногравюри були показані на Республіканській художній виставці 1957-го року. Ця робота відображала не лише його пошуки нових художніх засобів у графіці, але й його здатність створювати ілюстрації, які, незважаючи на їх монументальний характер, були проникнуті глибокими емоціями та драматизмом.

Георгій Якутович був представником покоління, відомого як "шістдесятники". Цей період можна назвати золотим у його творчому житті. У цей час, відомий як "хрущовська відлига", молодим художникам відкрилися нові можливості для експериментів та новаторства у мистецтві. Саме в шістдесяті роки Якутович почав створювати роботи, які були високо оцінені в мистецьких колах, такі як ліногравюри "Аркан" (1959) та "Є у мене топір, топір..." (1963).

Робота Георгія Якутовича як художника-постановника у фільмі С. Параджанова за повістю М. Коцюбинського "Тіні забутих предків" залишається геніальною й по цей час. Пізніше Якутович створив ксилографії до цього твору, де вразив своєю неймовірною здатністю до адаптації та усвідомлення суті оповідання. Він майстерно втілював міфічний світ твору, вдало поєднавши майстерність техніки з вираженням поезії романтики, традицій гуцулів та карпатської природи. Згодом Георгій Якутович проілюструє історичну повість І. Франка «Захар Беркут» (1972), в якій, вочевидь, в рамках нового експерименту, видозмінюється художня мова і штрих повністю зникає та з'являється текстура, проте монументальні принципи зберігаються незмінними.

Охоче Георгій Якутович ілюстрував дитячу літературу: «Про бідного парубка та Марка багатого», «Про липку і зажерливу бабу» (1961), Д. Павличка «Золоторогий олень» (1970) та інші. Робота над ними засвідчує про активний пошук нових форм художнього оздоблення книг, спрямованих на створення національного стилю та виразного втілення творчого задуму. Але ліногравюри до "Козака Голоти" (1966) М. Пригари найкраще відображають переосмислене бачення художника народного мистецтва. Монументальна форма втілення ілюстрацій побудована на узагальненні та синтезі, з використанням досвіду народного декоративізму.

Георгій Якутович захоплювався історичною тематикою, про що свідчать його робота над поемою І. Кочерги «Ярослав Мудрий» (1963), та історичними творами «Слово о полку Ігоревім» (1977), «Повість минулих літ» (1981). Чимало уваги приділено відтворенню доби, що включало пошук матеріальної бази для створення образів. Це означало звернення до графічних відповідників того часу, дослідження графічної та малюнкової спадщини минулого. «...Якутовичу шляхом копіткого аналізу і методом порівняння ідентичних явищ у європейських країнах довелося відтворювати зовнішній вигляд, одяг, побут киян за часів литовського панування, «реконструювати» історичні пейзажі.» - зазначає Юрій Белічко [2, с. 30].

Більш пізніші твори: «Повість минулих літ» (1981) та художній твір М. Гоголя «Вій» (1985) відображають відхід ілюстратора від монументальності, та звернення до більш академічного образного втілення, хоча перспектива і простір місцями лишаються все ще умовними. Якщо в «Повість минулих літ» це вмотивовано прагненням зосередити увагу на героїчній епічності, то у «Вії» - зобразити пишну і вишукану добу бароко але простими формами, а інколи і декоративними. Як зазначає Василій Афанасьєв: «За кількістю відтворених

сюжетів та глибиною осягнення літописних подій, так і за відповідністю самому духові і настрою літературного твору та майстерністю виконання цей твір Г. Якутовича не має аналогій у нашому книжковому мистецтві.» [3, с. 156]

Творчий шлях Георгія Якутовича був складним, але насиченим пошуками і відкриттями, особливо у сфері книжкової графіки. Його твори відображають не лише новаторські прогресивні тенденції у мистецтві книги, але й його розуміння книги як цілісного художнього організму. Його досягнення стали духовним провідником для майбутніх поколінь в історії національної культури.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ламонова О. «Новий стиль» в українській графіці кінця 50-х — початку 70-х років. Українська академія мистецтва: дослідницькі та науково-методичні праці: наук. зб. К., 1999. Вип. 6. С. 185–191.
2. Белічко Ю. В. Георгій Вячеславович Якутович. Київ : Мистецтво, 1968. 88 с.
3. Афанасьєв В. А. Українське радянське мистецтво в 1960–1980-х рр.: Нариси з історії українського мистецтва. Київ : Мистецтво, 1984.

Зелінський Р.М.,
Почесний краєзнавець України
(м.Літин, Вінницька обл.)

ОСТАННІ ПОТУГИ АПОЛОГЕТІВ РАДЯНСЬКОГО НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ «РАДЯНСЬКЕ ЖИТТЯ»

Події суспільно-політичного та соціально-економічного життя Літинщини Вінницької області у 1991 році були відображенням загальних тенденцій занепаду радянського суспільства. 1991-й рік був дійсно переломним, він став точкою відліку в новітній історії України. Без зайвого пафосу можна стверджувати, що він був доленосним для українців і для всіх мешканців пострадянського простору. Крах імперії зла не лише спрямував хід історії в інше русло, але й призвів до зміни свідомості людей.

На тлі матеріальних нестатків комуністична партія все більше втрачає авторитет у суспільстві. Однак апологети радянського ладу сподіваються ще на реванш й останнім шансом вбачають в цьому березневий референдум 1991 року.

Відцентрові сили зростають, майбутнє союзної держави, попри всілякі проекти договору та з'їзди, залишається невизначеним. Щоб довести, що народ країни ніби проти розвалу Союзу кремлівське керівництво призначає на 17 березня 1991 року Всесоюзний референдум за збереження Союзу РСР. Від участі у референдумі відмовляються Литва, Латвія, Естонія, Грузія, Вірменія та Молдова. Референдум проводиться на території решти 9-ти союзних республік. На референдум було винесене питання «Чи вважаєте ви за необхідне збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних

республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності?»).

В Українській РСР з ініціативи Народного Руху України за перебудову було проведене республіканське опитування: «чи згодні ви, що Україна має бути у складі Союзу Радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?»).

Місцеві парткоми активно розгортають агітаційну роботу за збереження Союзу. Використовується весь спектр адміністративного ресурсу із залученням багатьох соціальних категорій населення. В кожному номері районної газети "Радянське життя" публікуються статті, замітки, інтерв'ю на користь збереження Союзу.

У Літинському районі будь-який службовий, виробничий захід на підприємствах чи в установах не відбувається без обговорення питання про підтримку збереження Союзу на референдумі. В колгоспах проходять звітно-виборні збори, на яких крім всього іншого колгоспники активно уболівають за стан справ у країні, висловлюються за Союз радянських народів, необхідність підписання Союзного договору.

За аргументованим словом «до кишені не лізуть», хоча логіка в таких «доказах» не завжди присутня. Так, директор Літинського плодоовочеконсервного заводу підкреслює, що продукція підприємства за межі республіки не вивозиться, хоча й має попит. А тому дуже радісно, що люди роблять правильний вибір і підтримують Союз, в якому бути суверенній Україні. А для директора Літинського цегельного заводу головним фактором збереження Союзу є те, що підшипники для устаткування його підприємства можна отримати тільки з Москви. Інакше завод працювати не буде, тому він - за Союз.

Вчитель з Журавного А. Веселюк поширює ще не зруйновані комуністичні міфи про Переяславську раду, «возз'єднання» України з Росією. Педагог розвиває свою версію до абсурду: мовляв Україна завдячує своєму існуванню Російській імперії, інакше була б розірвана іншими державами. А тому, на його думку, потрібно голосувати за збереження Союзу РСР.

Член бюро парторганізації Літинської селищної Ради народних депутатів, закликає також проголосувати у день референдуму за Союз, за суверенну соціалістичну Україну в оновленому Союзі. Абсурдність такого вислову рівнозначна тому, якби агітувати за суверенний капіталістичний штат Техас в модернізованих Сполучених Штатах Америки. В монолітний потік одностайності комуністів райцентру вливається гнівний голос ветерана С.М. Лебеденка, який заявляє, що контрреволюція відкрито піднімає голову. Але народ, на його думку, уже впізнає націоналістичних лжепророків.

Загрозу розпаду Радянського Союзу усвідомлюють також ветерани війни і праці Уладівського цукрового заводу. Члени КПРС Г. Тітц, М. Маковей, Г. Рубін та Ф. Алексюк вважають, що активізація національних тенденцій посягає на священне почуття вірності Батьківщині.

А ось активний громадський діяч, колишній фронтовик з Літина П.С. Ткачук вдається до оригінальних історичних паралелей. Петро Степанович запевняє, що один референдум в нашому суспільстві вже був у 1941 році, коли народ власним життям проголосував за радянську Вітчизну. А в якості доказу правильності соціалістичного вибору ветеран наводить приклад існування колгоспів, які збереглися, навіть, за нацистської окупації. За висловом Ткачука П.С. виявляється, що колгоспи за німецького панування об'єднували селян на боротьбу з гітлерівцями. При цьому замовчується, що громадські господарства (так називались тоді колгоспи) за

німецької влади були частиною загальноімперської економічної машини, яка працювала на Третій Рейх, і люди задля збереження свого життя вимушені відбувати трудову повинність ворогу. Історія війни не знає жодного факту масового спротиву окупанту з боку так званих колгоспників.

Використовується здебільшого застаріла аргументація, що відстає від реалій життя. Так секретар парткому колгоспу "Росія" с. Багринівці вважає, що в оновленому Союзі відкриваються нові перспективи і можливості соціалістичної інтеграції народного господарства. Це в той час, як соціалістичний табір в Європі зазнав краху ще в 1989 році, а в самому Радянському Союзі активно впроваджуються елементи ринкової економіки.

Перший секретар Літинського райкому Компартії України Бондар Г.Є. не сумнівається в однастайності волевиявлення всіх жителів району щодо підтримки збереження Союзу. А медфельдшер Багриновецької дільничної лікарні П.В. Мазур для перевірки такої однастайності навіть запропонував на партійних зборах проголосувати чи всі комуністи парторганізації за Союз.

Не припиняється пропагандистська істерія за збереження Союзу напередодні референдуму. Голова Селищенської сільської Ради та її виконкому М. Кипоренко вважає, що українці не можуть бути щасливими без співдружності з своїм російським «братом», грузином чи киргизом. Проте очевидно, що більшість селищан наяву не бачили жодного грузина чи киргиза, а в обіймах російського "брата" їх колгоспне життя зовсім не було ошасливлене.

Ветеран праці О. Смольський з Майдана-Бобрика в якості аргумента за збереження Союзу наводить цікаві факти про місце проживання і праці вихідців з його села. До географії розселення односельчан віднесено Сахалін, Узбекистан, Магадан, Киргизію, Тюмень, Москву, Ленінград, Київ,

Севастополь та Кримську область. Отже, якщо його земляки розселені по всіх широтах Радянського Союзу, то неодмінно, вважає ветеран, Союз потрібно зберегти.

Партгрупорг будівельників колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС с. Малинівки від імені своїх колег висловлює думку що сотні літ християни, мусульмани, іудеї живуть братаючись, зріднюючись, а ми роз'єднуємось. Партійна пропаганда використовує релігійний чинник неграмотно в дусі невігластва. Представники цих релігій живуть в різних країнах, особливо багато є ісламських держав. Їх духовній єдності ніщо не загрожує, хіба що політика правлячої партії на шостій частині землі. Але малинівські будівельники - за новий союзний договір, бо в нас, мовляв, і армія одна, і гроші одні.

Вперше Комуністична партія вдається до агітаційних послуг священика. Протоієрей В.В. Барабах проголошує прагнення до всепрощення, добра, любові. Однак важко поєднати християнські цінності та симпатію до держави, яка нищила релігію. Тому отець Володимир дуже дипломатично запевняє, що всі люди є дітьми Божими незалежно від національностей, а тому закликає до єдності і збереження оновленого Союзу.

Опубліковано результати голосування на референдумі СРСР 17 березня 1991 року в Літинському районі. Кількість громадян, які відповіли «ТАК» - 34473 або 95,9 %. Кількість громадян, які відповіли «НІ» - 2540 або 7,4 % [1]

Демократія - в дії. На другий день після референдуму набув чинності «Закон про міліцію», який дозволив правоохоронцям використовувати кайданки, гумові палиці та сльозогінний газ.

А в Літинському райкомі через два тижні після референдуму відбувся «розбір польотів». На пленарному засіданні бюро райкому Компартії України обговорюють підсумки проведення референдуму. Партійне керівництво

району в особі другого секретаря Ніщенка Г.Г. занепокоєне тим, що по району 4170 чол. або 12,1 % висловилися проти збереження Союзу. А також стурбовані низькими результатами голосування за Союз по окремих господарствах. По радгоспу ім. Леніна с. Дашківці, радгоспу «Жовтень с. Вербівка, колгоспу ім. Свердлова с. Пеньківка, колгоспу ім. Фрунзе с. Дяківці проти Союзу проголосувало 13-16 % громадян, занесених до списків. Не кращий стан справ в Уладівці, Городищі, Літинці й Селищі. Недостатню активність виявили й жителі райцентру. [2]

Попри цілковите падіння авторитету комуністичної партії в суспільстві та безперспективність її існування партійна пропаганда все-таки вдається до реваншу. До чергової річниці з дня народження Леніна В.І. районна газета передруковує з «Укрінформу» статтю доктора історичних наук Л. Нагорної «Учення Леніна - не догма...» Виявляється, що культ вождя світового пролетаріату та його ідеї, які були монолітною основою радянського ладу, вже не є догмою. Науковець від історії виправдовує терор і вбивства, вчинені слугами Ілліча, відносячи ці злочини до категорії образ. "Але перш ніж пред'явити йому (Леніну - прим. Р. З.) звинувачення в нехтуванні демократії, а заодно і віднести на його рахунок мільйони жертв, варто задуматись про закони революційних епох. Чи можна здійснювати революцію у величезній багатонаціональній країні з вкрай низьким рівнем політичної культури, нікого не образивши, не посягнувши на устої?.. Традиція канонізації Леніна, перетворення його праць у джерело незаперечних істин завдала соціалістичній ідеї величезної шкоди," - зізнається ревізор теорії ленінізму. [3]

На Літинщині в якості аргумента на підтримку комуністичних ідеалів виходить в районці стаття директора Уладівської середньої школи О. Колесника «Відкриваю Леніна заново». Такий пропагандистський прийом спрямований на те,

щоб сформувати ілюзію стійкості та вірності ленінізму серед уладівського вчителства на відміну від педколективу іншої Уладівської школи та вже звільненого їх директора П. І. Ткачука. О. Колесник вважає, що ідеї Леніна спотворили, правда не вказано які саме ідеї. А цим, мовляв, «... і користуються нині антиленінці, які прагнуть знищити все, що стосується пам'яті, імені, його творчості». До ленінського позитиву дописувач відносить наявність у вождя скромного кабінету на відміну, як вважає автор, від кабінетів тих, хто зносить пам'ятники Леніну. Директор, очевидно, проводив опитування серед учнів, бо запевняє, що один з них висловив колективну думку учнівського колективу: «... якби ви, наш директор і наставник, заявили щось проти Леніна, як це чинять деякі, особливо в західних областях України, ми перестали б вас поважати...» О. Колесник засуджує страйкуючих шахтарів, мовляв, треба працювати, а не страйкувати. Проте очільник школи не хоче усвідомити та пояснити своїм учням, що саме крах соціалістичної політики, започаткованої Леніним, спонукав шахтарів до протестів на захист своїх прав. [4]

Партійна пропаганда не зменшує темпу. «Радянське життя» знову друкує статтю з «Укрінформу» про Леніна. На цей раз, вже інший науковець, кандидат історичних наук І. Гошуляк ділиться з читачами своїм одкровенням про те, що справжні задуми Леніна, як вважає історик, штучно підмінили та злісно перекрутили. Крім цього, продовжує пропагандист, зробили з Леніна ікону «якою несправедливо освячували спочатку страхітливі сталінські злочини, а пізніше - неблаговидні діяння інших лідерів.» При цьому захисник Ілліча замовчує про криваві сліди діяльності вождя у боротьбі за диктатуру пролетаріату. [5]

16 липня 1991 року - річниця прийняття Декларації про державний суверенітет України. Ця дата офіційно визначена як День незалежності України. Обкоми, райком ще існують, але їх

значимість зменшується. Тому колишніх перших секретарів призначають головами рад. Прийнято закон про економічну самостійність УРСР.

Поряд з розвитком державних інституцій в партійній пропаганді постійно присутня тема про суверенну Україну в Союзі. Суперечливість тези про самостійність союзної республіки незрозуміло сприймається громадянами. Демагогія стає основним методом впливу на громадську свідомість. В повній мірі використовується адміністративний ресурс. Як приклад голова Микулинецької сільської ради Онуфрійшин А. констатує, що на Україні народилося нове свято - День незалежності України. Тобто не тенденція до незалежності, започаткована Декларацією про державний суверенітет України, а лише свято зародилося. Ця подія турбує голову сільради, адже він не уявляє, як можна жити без союзу і розділити, передусім, слов'янські народи. І ще не зрозуміло голові за яку валюту Україна буде купувати товари в Росії, Білорусії і Татарії. Можливість введення національної валюти не розглядається навіть теоретично. [6]

У день проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року комуністична партія ще не заборонена. Цього дня в Літинському райкомі партії на засіданні бюро розглядається питання про роботу первинних партійних організацій колгоспу «Прогрес», племптахорадгоспу «Літинський», Райсільгоспхімії, плодоовочевоконсервного і брикетного заводів щодо прийому в партію та зміцнення партійних рядів. В цих колективах тривалий період не зростають чисельно партійні організації та й взагалі «комуністи недостатньо залучаються до конкретних соціально значущих справ, виведення економіки з кризового стану», - занепокоєні члени бюро Літинського райкому партії. [7]

Цього дня 24 серпня 1991 року районна газета «Радянське життя» виходить, як орган Літинського районного

комітету компартії України та районної ради народних депутатів Вінницької області під гаслом «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Наступний номер районки від 29 серпня 1991 року побачить світ вже, як орган Літинської районної ради народних депутатів під гаслом «За соціальну справедливість». Про політичні події, які потрясли всю країну і вплинули на світовий хід історії, газета не напише жодного слова. Лише 31 серпня газета друкує Постанову Верховної Ради УРСР «Про проголошення незалежності України». При цьому - жодних коментарів та відгуків з приводу цієї доленосної події.

27 серпня 1991 року опечатано Літинський районний комітет Комуністичної партії України. «Сьогодні Гурін разом з комуністами опечатав Літинський райком партії. Бондар, перший секретар Компартії і Ніщенко - другий і вся гоп-компанія пішла додому,» - записує до свого щоденника голова Літинського Руху Бурлака І.Ф. [8, с. 114]

Верховна Рада України приймає 11 жовтня 1991 року постанову «Про проведення всеукраїнського референдуму в питанні про проголошення незалежності України». Затверджується звернення до народу та текст питання на всенародне опитування: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?» Референдум, як і вибори Президента України, призначено на 1 грудня 1991 року.

Суспільство – в активній стадії підготовки до референдуму та виборів Президента. Керівники організацій, голови, секретарі сільрад, посадові особи та робітники Літинщини позитивно виступають за незалежність України, з таким самим ентузіазмом як в березні цього ж року за Союз.

У ставленні до майбутнього вибору на референдумі прослідковується солідарність національно-демократичних сил з владними структурами, в яких переважно залишилися партійні функціонери. Взято курс на підтримку незалежності.

Розбіжність лише у виборі Президента. Влада підтримує недавнього партійного діяча, Голову Верховної Ради Леоніда Кравчука.

1 грудня - знову референдум. Цього разу 33070 громадян району або 95,9 % віддали голоси за підтвердження Акту про державну незалежність України, і лише 918 чоловік, що складає 2,7 % від кількості виборців, проголосували «проти» [9]

Після відновлення незалежності, Україна ще багато років залишатиметься радянською за змістом. Форма та зовнішні атрибути зміняться, а зміст залишиться радянським. Більшість колишніх партійних функціонерів обіймуть нові посади під новими прапорами. В день відновлення незалежності України 24 серпня 1991 року голова Літинської організації Народного Руху України Бурлака І.Ф. запише до свого щоденника: «Комуно-фашизм приказав довго жити. Але що буде з трупом, куди він полізе. Буде та сама гадюка, но під другим прапором.» [8, с. 113]

З 1991 року Україна, за наявності формальних ознак державності, за своєю суттю залишалася радянською. Переважна більшість керівної верхівки в центрі і на місцях пересіли в крісла органів виконавчої влади з директорських кабінетів, парткомів, виконкомів різного рівня та їх підрозділів. В економічній сфері запанувало масове розкрадання господарського ресурсу, соціалізм змінився на дикий феодалізм. На тлі матеріальних нестатків пересічний громадянин плекав ностальгію за минулими часами. Все це мало наслідки і в гуманітарній політиці держави. Засади цієї політики від радянської відрізнялись лише за формою (змінились кольори), суть залишалась незмінною – культ Великої Вітчизняної війни, ігнорування борців за Українську державність, відзначення ювілеїв, пов'язаних з радянським минулим, використання радянських ритуалів (факельна хода,

Дошка пошани, червонопрапорна символіка, перерізання стрічок та ін.). Варто лише вдуматись: з 1991 по 1999 рік в незалежній Україні 7 і 8 листопада як «річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції» були державним святом, а отже - вихідними днями. В ці дні вже демонстрацій не проводили, але вони 8 років в Українській державі були вихідними, як святкові !!! А у 2009 році Верховна Рада України прийняла рішення про святкування на державному рівні 90-річчя Ленінської комуністичної спілки молоді України!

А ще раніше в молодій Українській державі у 1993 році відновиться Комуністична партія України, з подальшою державною реєстрацією та участю у виборах всіх рівнів. З початком російської агресії в українському Криму та на Донбасі з 2014 року Комуністична партія України підтримує антиукраїнські сепаратистські дії. Заборона цієї злочинної політичної сили в українських судових інстанціях тривала з 2015 року, і лише після повномасштабного російського вторгнення в Україну в липні 2022 року Комуністична партія України була остаточно заборонена.

Список використаних джерел та літератури:

1. За союз суверенних республік/ Радянське життя. 1991. 21 березня.
2. До підсумків референдуму/ Радянське життя. 1991. 4 квітня.
3. Л. Нагорна. Учення Леніна - не догма.../ Радянське життя. 1991. 19 січня.
4. О. Колесник. Відкриваю Леніна заново/ Радянське життя. 1991. 20 квітня.
5. І. Гошуляк. Особистість і вчення Леніна/ Радянське життя. 1991. 20 квітня.

6. А. Онуфріїшин. У братанні – сила і розквіт / Радянське життя. 1991. 18 липня.

7. У райкомі Компартії України/ Радянське життя. 1991. 24 серпня.

8. Рядки, продиктовані життям (із щоденників Бурлаки І.Ф.) /упорядник Зелінський Р.М./ Вінниця: ТОВ «Меркюрі-Поділля», 2019. 129 с.

9. Результати голосування на Всеукраїнському референдумі по району / Радянське життя. 1991. 5 грудня.

Козачок П.,
здобувач освіти
Науковий керівник: **Парандій В.О.,**
кандидат історичних наук, доцент
(м.Хмельницький)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ ПОРТРЕТІВ АДОЛЬФА ГІТЛЕРА ТА ВОЛОДИМИРА ПУТІНА

Є досить локанічне визначення світової війни – це глобальне протиборство коаліцій держав із застосуванням засобів збройного насильства, що охоплює велику частину країн світу. З початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України світова спільнота задалася питанням: як правильно розуміти та класифікувати дане збройне протистояння.

Дійсно, мало хто надавав необхідного значення тому як кремлівський диктатор путін нарощував свою армію і зміцнював владу, розправлявся із слабшими державами на кордонах і фінансував тероризм по всьому світу, майстерно прикриваючи його пропагандою. І ще менше людей бачили у цьому стійкий і логічний алгоритм. Алгоритм, подібний якому вже призвів до найбільшої війни в історії понад вісімдесят років тому. Саме тоді Адольф Гітлер досяг піку своєї могутності й інші європейські держави вже не могли його зупинити. Сучасна війна сталась саме через погане розуміння закономірностей і повторення помилок минулих десятиліть окремими людьми і цілими державами, що призвело до колосального числа людських смертей і величезних матеріальних збитків. Саме тому важливо окреслити і порівняти ці алгоритми, адже чим краще ми розуміємо історію процесів, що призвели до війн, тим більше шансів маємо перемогти ворога і не допустити війни знову.

Історіографія досліджуваного періоду є досить проблемною з огляду на те, що ми намагаємося дослідити у тому числі і сучасний період історії. Якщо є досить значна кількість праць, що стосуються періоду другої світової війни (В.Смолій, П.Тарашук, Р.Кабачій, М.Боровик, П.Процик, В.В'ятрович, В.Косик, Ш.Рамазанов, Ф.Левітас, Е. Люттвак, С. Хаффнер та ін.), то поки що ґрунтовних наукових доробок, які б аналізували російсько-Українські війну наразі немає. Є поодинокі публікації таких істориків, як С.Плохій, Т.Снайдер, В.В'ятрович, В.Кіпіані, Я.Грицак та ін.

Щоб повністю осягнути алгоритм подій, що призвели до другої світової війни, потрібно розглянути ядро Третього Рейху – диктатора Гітлера, з чийх дій і почалось підняття нацистської партії і переродженої Німеччини.

Адольф Гітлер народився 20 квітня 1889 року у Браунау на Інні, тодішній Австро-Угорщині. Те, що Гітлер був австрійцем – загальновідомий факт, а прихильність до Німеччини з'явилась у нього через близькість до кайзерівського Рейху і культурну спорідненість австрійців з німцями. (В голові юного Адольфа вже тоді зароджувалась концепція Великої Німеччини із кордонами Священної Римської імперії, куди входили і австрійські землі.) У школі Адольф вчився погано, а вдома конфліктував з батьком. Саме контраст, на тлі безмежної любові матері, позначився на його психічному здоров'ї. Після смерті батька, Гітлер пройшов один з найважчих періодів свого життя – без грошей і роботи, не зміг вступити у Віденську Академію мистецтв і врешті, з початком Великої війни вступив у німецьку армію.[1] Тут він проявив героїзм і навіть був двічі поранений: вперше – осколкове поранення в битві на Соммі[2], вдруге під Іпром, тимчасово осліп від отруйного газу.[3] 11 листопада, у лазареті, він взяв про капітуляцію Рейху через Листопадову

революцію, і одразу зненавидів Версальський договір як зраду батьківщини.[1]

Після війни, записався до Баварської військової адміністрації і пішов на курси пропаганди, а потім вступив у Німецьку робітничу партію. Там Адольф сповна проявив свій талант оратора, виголошував антисемітські промови. “25 пунктів” партії остаточно визначили її як антисемітську політику, за особистого сприяння Гітлера. Вдалою маніпуляцією він зміг дістатись до вершини партійної ієрархії і отримав диктаторські повноваження.[3]

Уже в листопаді 1923 року, на фоні економічної і політичної кризи Німеччини, його амбіції і становище зросли настільки, що Гітлер зважився на заколот і організував пивний путч, який закінчився невдачею. Тюремний строк і фактичне припинення існування партії, не спинили Адольф і він відновив її.[3] Під його орудою партія стала дуже впливовою у Німеччині, завдяки підтримці середнього і нижнього класу, зацікавленості бізнесу і преси, а також завдяки безперечній роботі Геббельса, що завойовував Берлін пропагандою. Також виросла роль і мілітарних організацій партії, ключовою з яких були СА (штурмові загони). Також була створена друга їх гілка і персональна охорона фюрера – СС.[1] Врешті, НСДАП стала партією національного масштабу і вирішила йти в Рейхстаг. Більшість все ще займали соціал демократи, але з допомогою шантажу, маніпуляцій і діяльності комуністів, партія стала панівною у парламенті, а Гітлер став рейхсканцлером а потім і фюрером, змістивши після смерті Гінденбурга[2][3]. Остаточного він відкрив собі всю владу, коли в “Ніч довгих ножів” знищив більшість своїх політичних опонентів і в тому числі, керівництво СА, Ернста Рема і Грегора Штрассера.[4]

Становленню світогляду, а потім і режиму Гітлера сприяли люди, які мали на нього вплив і саме з їх різнобічних

концепцій в галузях політики, соціології, військової справи й дипломатії, сформувався основні тези націонал-соціалізму.

Якщо говорити про більш ранній період життя Адольфа, то можна сказати, що фундамент радикальних поглядів у нього сформувався під час перебування у Відні, який в останнє десятиліття перед Великою війною стало осередком антисемітизму і ранніх форм фашизму. Апологетом цих ідеологій став мер Відня – Карл Люгер, який разом із місцевими газетами провадив думку про те, що у всьому були винні євреї, що взяли під свій контроль віденську торгівлю, пресу, капітали. [5]

Другою вагомою постаттю в житті Адольфа був Пауль фон Гінденбург. Переможний генерал, що відзначився у битві під Таненбергом і зупинив розгром німецьких військ на сході користувався величезною популярністю у німців. Під час війни він разом із Еріхом Людендорфом заснував на окупованих землях східної Європи маріонеткове напівдержавне утворення Обер Ост, що стало прототипом відомого німецького життєвого простору на сході, який під час Другої світової війни мав забезпечити німцям план “Ост”. Після війни він став райхспрезидентом Веймарської республіки і саме за його правління Гітлер і нацисти здобули найбільший вплив. Хоч сам він не любив лідера нацистів, але через політичні махінації і ріст популярності Адольфа змушений був призначити його канцлером, і нічого не зробив, коли той розширив свої повноваження до абсолютних. З його смертю Гітлер став фюрером і зібрав у свої руках усю владу в державі.

Хоч Гінденбург і не підтримував Гітлера, але саме він дав тому поштовх до переходу від статусу партійного функціонера до лідера держави, і саме він був тою людиною, яка втілила у життя багато німецьких планів, на основі яких Гітлер згодом побудував свою імперію.[6][7]

Фізичним же прикладом втілення радикальних ідей Адольфа став Беніто Муссоліні. Дуче, який згодом відступив на задній план, перед німецьким диктатором, став першим, кому вдалось ще у жовтні 1922 року організувати “марш на Рим” і встановити фашистську владу в Італії, що надихнуло Гітлера на організацію “Півного путчу”. Саме від нього Гітлер перейняв рису виправдовувати свої плани, амбіції і дії минулою історією. Дуче писав: “Спираючись на холодний аналітичний розум, я досліджував усю давню історію своєї країни. Я проводив паралелі, оскільки хотів на основі історичних фактів дослідити шляхи і найглибші джерела нашого національного життя і нашого характеру, і порівняти наші можливості з такими ж інших народів”. В той же час Гітлер розвиває цю тезу, додаючи їй маніпулятивного характеру: “Вірність – це повага до нашої великої історії. А сутність минулої історії – великі перемоги над ворогом у битвах на знищення. Якби людство вивчало історію, це не приводило б до жакхливих наслідків. Спасіння Європи від повторення [світових] криз колись буде відзначатися як заслуга фашизму та націонал-соціалізму”.[8, с.145]

Без сумніву, на світогляд Гітлера і становлення його ідеалів вплинули й численні інші особистості, але роль трьох перелічених вище є найбільш значущою.

На відміну від Гітлера, московитський диктатор прийшов до влади за дещо інших обставин, і в його шляху, проглядаються достеменно інші мотиви. Прийнято вважати, що диктатор народився у Ленінграді у 1952 році, у бідній сім’ї Володимира і Марії путіних, але є версії й іншого його походження. Відтак, польська журналістка і письменниця Крістіна Курчаб-Редліх, стверджує, що путін – насправді байстрюк, а його офіційна сім’я – вітчима. Відповідно за офіційною версією він виріс у “пітерському підворітті”(чим до речі пишається) а за альтернативною – на Кавказі.[9] В

обидвох сценаріях він проживав у злиднях. З цього випливає також і основна ціль молодого володі – заробити як можна більше грошей, й саме вона згодом дала поштовх до його політичної кар’єри.

У 1975 році, на той час успішного самбіста вербують в КДБ. Цей орган остаточно формує світогляд і методи, якими путін досягає цілей: тоталітарна, репресивна структура навчила його підступам, маніпуляціям, вбивствам, провокаціям, доносам і фабрикація даних – тим методам, які у величезних масштабах, лягли в основу його стратегії(тактики) гібридної війни. За час своєї служби, путін зміг дослужитись до високих постів і навіть поїхав в НДР і співпрацював із Штазі.[10][11] Тут же отримав свій позивний – “міль”.

Під час розвалу СРСР він став правицею мера Собчака і тут же почав проводити корупційні махінації. За словами депутатки Марини Сальє і її групи, корумпована схема, завдала місту на Неві більше 122 мільйони доларів збитків.[10][12] Тоді й почався шлях путіна у серйозну політику. На відміну від Гітлера, який насамперед керувався ідеологією і націоналізмом, міль в першу чергу бажав нажитися під час першого пострадянського колапсу, й ніяких серйозних політичних ідей не мав.

Це змінилось, коли він дорвався до кремля. Стрімкий кар’єрний зріст від заступника керівника справами президента, до секретаря ради безпеки московії і голови уряду, дозволив йому потрапити в поле зору Єльцина і врешті, стати його настільки довіреною особою, що той вже в 1999 році неконституційним шляхом призначає путіна президентом.[13]

З його приходом до влади, були знищені останні сліди німеччини московитської демократії і сталося чергове повернення до авторитарних традицій минулого. Колишньому чекісту не потрібне було народовладдя, і як згодом виявилось, тільки поступове фактичне відновлення самодержавства лідера

задовольнило його. Подальший ріст його амбіцій призвів до кривавого зовнішньополітичного шляху, який наслідував всі традиції давно загиблої імперії.

Як і у випадку з Гітлером певна кількість осіб теж зіграла у його житті важливу роль і допомогла у становленні влади. І серед них особливо виділяються дві фігури.

Анатолій Собчак – доцент юридичного факультету Ленінградського державного університету і мер Ленінграду став першою справді значною політичною фігурою у житті путіна. Вперше він зустрів майбутнього рашистського лідера під час навчання того на цьому ж факультеті. Це знайомство дало для путіна плоди: після завершення служби у КДБ, міль став довіреною особою у колі впливового на той час Собчака і дуже швидко став його найвірнішим слугою – головою Комітету із зовнішніх зв'язків мерії, і дослужився до посади першого заступника голови уряду Санкт-Петербурга. У цей час путін організував найбільші свої корупційні схеми і невідомо, чи Собчак навмисно ігнорував злочини свого підопічного, чи просто не знав про них. Факт залишається фактом – саме за каденції Собчака путін піднявся, як політична фігура і з його падінням, пішов напрому у кремль.

Натомість Борис Єльцин фактично вивів путіна вже на загальномосковитську політичну арену. Сам Єльцин, за чиєї каденції московія колапсувала і була організована кривава війна в Чечні, був відверто слабкий політик, який попри становлення відносної демократії, не зміг стабілізувати економіку країни, зупинити масштабну незаконну приватизацію і збагачення великої кількості осіб, серед яких були і представники кримінального світу. [15] Привела ж путіна до влади, ставка Єльцина на молодих політиків, як він сам висловлювався у інтерв'ю 2006 році.[16] Конкретно путін отримав владу через те, що Єльцину і його “Сім’ї” – корумпованому угрупованню, потрібен був той, хто закрис очі

на їх корупційні злочини, а керівник ФСБ годився на роль довіреної особи.[17] Цей факт підтверджує найперший законопроект молі, який був покликаний захистити позиції і надати гарантії недоторканості “Президентові московії..., і членам його сім’ї”.

У кар’єрах обох політиків путін відігравав роль інструменту для досягнення своїх цілей, і спершу вони аж ніяк не збирались поступатися йому владою. Та швидкий кар’єрний зріст молі, обумовлений як хаосом в країні, так і персональною підступністю чекіста-корупціонера врешті посилили його позиції настільки, що колишня еліта відступила перед новим тираном.

Події початку XX та початку XXI століть ясно показують, що історія повторюється, адже саме у цей час народились два найбільш деспотичні і агресивні, а також небезпечні для світу режими – нацистсько-гітлерівський і рашистсько-путінський. Врешті обидва із них призвели до кривавих війн, найбільших в свій період і без сумніву тут не може обійтись без спільних їх рис, але варто розуміти, що кожен із них має свою специфіку.

Отже, якщо ж говорити про постаті двох диктаторів, то вони також схожі й відмінні:

Гітлер – природжений харизматичний лідер, який своїми промовами в яких брехні було в рази більше ніж правди зачаровував німців і змушував їх повірити у те, що іншого виходу для досягнення величі Німеччини немає.

путін – непомітний, поверхневий і мстивий функціонер, який добивався свого не яскравими промовами, а підступами і диверсіями.

Варто додати, що обидва диктатори використовували методи своїх «побратимів» – Гітлер, коли йому було потрібно махінаціями знищував своїх опонентів, чи маніпулював

виборами, а путін змушений був виходити у світ, щоб хоч якось утвердити себе як «лідера народу».

Але первісні цілі у диктаторів різні: Гітлер насамперед прагнув відновлення Німецької імперії, розплату як із «західними гнобителями», так і з «листопадовими пораженцями», а згодом повну перебудову версальської системи європейських і світових відносин і нацизм тут став дороговказом для німців, а гітлер став його частиною.

путін же спочатку прагнув заробити усіма можливими і в більшості незаконними способами, і пост президента московії був для нього тільки засобом. Але в кремлі він зрозумів, що щоб залишатись при владі, мало просто робити видимість своєї корисності – потрібно підігравати імперіалістичним інстинктам свого народу. Рашизм же став інструментом для контролю суспільства.

Спільні передумови тут також наявні – важке дитинство обох диктаторів зробило їх психічно хворими, а жорсткі умови життя і часто бандитське і жорстоке оточення(німецькі маргінали, радянські чекісти) розвинули і нормалізували деструктивні погляди і мислення обох й зростили відразу до будь яких проявів демократії.

Обидва диктатори часто використовували брехню і вважали це нормальним, але їх відмінність у тому, що брехня Гітлера завжди була абсурдною і чим більш нереальним було сказане(як от пропаганда міфу про “удар в спину”) тим краще у нього вірили, то путін діє більш обережно, уникаючи передчасної конфронтації із суперниками чи ворогами і намагається зробити брехню більш раціональною, але врешті доводить її до такого ж абсурду, коли народ уже не буде в ній сумніватись(до прикладу його промова 24.02.2022 року, де він виправдовував так звану “спецоперацію” брехнею про вбивства москалів на Донбасі, утиск москальськомовних по всій території України, потурання нацистським організаціям

тощо). А от на зовнішньополітичній арені путін діє більш форсовано – він почав свій строк не із єврейських погромів, а із нищівної війни проти чеченців. Продовжив війною проти грузинів, поширенням нестабільності у сусідніх країнах, вторгненням в Крим і на Донбас і закінчив повномасштабною війною. Гітлер тільки через два роки створив Вермахт, почав зовнішньополітичну кампанію із ремілітаризації Рейнської області, укладав важливі союзи і пакти, провів аншлюс, знищив Чехословаччину і тільки тоді почав війну.

Невід’ємною складовою успіхів диктаторів є бездіяльність міжнародної спільноти. Як і у 30-х роках колишня Антанта боялась зупинити агресію Гітлера, а потім потурала їй заради миру, сучасний вже колективний Захід так само мовчки дивився на усі злочини путіна і почав хоч якось діяти тільки після вторгнення на схід України. В обох випадках західні держави намагались знайти компроміси із режимами, поки ті реалізовували свої зовнішньополітичні плани – дозволили Гітлеру поглинути Австрію, а путіну знищити Ічкерію, і воювати з Грузією, а також окупувати території Чехословаччини за Мюнхенським диктатом, а території України за формулою Штайнмаєра. Але після нападу на Польщу Британія і Франція нарешті оголосили війну, а в сучасній перспективі, окремі члени ЄС навіть не можуть створити повну ізоляцію московії. Таким чином путін ще більш вдало маніпулює заходом і провадить свої криваві вектори, хоч зараз зробити те, що зробив Гітлер у свій час мало б бути практично неможливим. Саме тому захід зміг перемогти Гітлера і відновити у Німеччині традиційну демократію, а путін все ще нищить Україну вбиваючи українців.

Список використаних джерел та літератури:

1. Фатальні рішення Вермахту. Вестфаль З., Крейпе В., Блюментріт Г., Баєрляйн Ф. та ін. В-во: КНТ. К., 2024;

Біографія Адольфа Гітлера, лідера Третього Рейху. Greenline.
Електронне джерело:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/article/adolf-hitler>

2. Хаффнер С. (Претцель Р.) Гітлер. Примітки до біографії. В-во Жупанського. Буча, 2018. 248 с.; 10 фактів про Адольфа Гітлера. Greenline. Електронне джерело: <https://tut-cikavo.com/suspilstvo/biohrafii/478-fakti-pro-gitlera-yaki-mozhut-vas-zdivuvati>

3. Adolf Hitler. Holocaust encyclopedia. Електронне джерело: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/adolf-hitler>

4. Друга світова. Непридумані історії: (не) наша, жива, інша. Кіпіані В., Малко Р., Коцарев О., Солодько П., Крапивенко Д. та ін. В-во: Vivat. Харків, 2022. 304 с.; Night of the Long Knives. Encyclopedia Britannica. Електронне джерело: <https://www.britannica.com/summary/Night-of-the-Long-Knives>

5. Karl Lueger's rise to Mayor of Vienna. Електронне джерело: <https://www.habsburger.net/en/chapter/karl-luegers-rise-mayor-vienna>

6. Hindenburg, Paul von. International Encyclopedia of the First World War (WW1). Електронне джерело: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/hindenburg-paul-von/>

7. Hindenburg, Paul von. Holocaust encyclopedia. Електронне джерело: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/paul-von-hindenburg>

8. Рамазанов Ш.Ш.; Левітас Ф.Л. Диктатор Адольф Гітлер: незасвоєний урок історії. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. К., 2022. С. 143-148.

9. Люттвак Е. Стратегія. Логіка війни та миру. В-во: КНТ, К., 2024; Байстрюк зі зміненим прізвищем, не справжні батьки, місце та дата народження: засекречене дитинство путіна.

Електронне джерело: <https://2plus2.ua/ukrayina-sogodni/novyny/baystryuk-zi-zminenim-prizvischem-ne-spravzhni-batki-misce-ta-data-narodzhennya-zasekrechene-ditinstvo-putina>

10. путін: портрет тирана. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Електронне джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3839644-putin-portret-tirana.html>

11. Мисловський І. Психологія терориста: чого боїться путін та навіщо йому війна? Радіо свобода. Електронне джерело: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-nartsys-teroryst-psykholohiya/31760196.html>

12. Радіо свобода. Марина Сальє. Електронне джерело: https://www.svoboda.org/author/марина-сальє/m_umq

13. володимир путін – досьє, біографія, фото, останні новини. Електронне джерело: https://lb.ua/file/person/70_putin_volodimir_volodimirovich.html

14. Кремлівський карлик: топ-факти про володимира путіна. Електронне джерело: https://24tv.ua/volodimir_putin_biografiya_fakti_iz_zhittya_prezidenta_rosiyi_hto_takiy_putin_n1023928

15. Кучер В.Г. Борис Миколайович Єльцин: біографія, сім'я, політична діяльність, фото та цікаві факти з життя. Електронне джерело: <https://kafedra.com.ua/borys-mykolajovych-yeltsyn-biografiya-simya-politychna-diyalnist-foto-ta-tsikavi-fakty-z-zhyttya/>

16. Борис Єльцин: Я хотів, щоб люди були вільні. Електронне джерело: <https://www.obozrevatel.com/news/2006/2/1/85047.htm>

17. Громенко С. Від спадкоємця до самодержавця: логіка правління путіна Gazeta.ua. Електронне джерело: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_vid-spadkoyemcya-do-samoderzhcya-logika-pravlinnya-putina/1175087

Коржик С.А.,
магістр державного управління
(м. Летичів, Хмельницька обл.)

ОСТАРБАЙТЕРИ З ПОГОРІЛОЇ: ДОЛЯ СЕЛЯН ЛЕТИЧІВСЬКОГО РАЙОНУ В НАЦИСТСЬКІЙ НЕВОЛІ

У статті висвітлено трагічну долю мешканців села Погоріла Летичівського району, яких у роки Другої світової війни було насильно вивезено до нацистської Німеччини на примусові роботи. На основі архівних документів, усних свідчень очевидців та історичних джерел проаналізовано обставини вивезення оstarбайтерів, умови їхнього перебування в неволі та вплив цих подій на життя повернутих на батьківщину. Окрема увага приділяється соціально-економічному становищу постраждалих у післявоєнний період. Дослідження є внеском у вивчення історії примусової праці українців під час окупації та збереження пам'яті про жертви нацистського режиму.

Ключові слова: оstarбайтери, село Погоріла, Летичівський район, нацистська окупація, примусова праця, Друга світова війна, соціальна пам'ять.

Примусове вивезення українців на роботи до Третього Рейху стало однією з найтрагічніших сторінок історії Другої світової війни. У 1942–1944 роках мільйони українців, серед яких значну частину становили мешканці Поділля, були насильно вивезені до Німеччини. Серед них — жителі села Погоріла Летичівського району, яких доля змусила пережити жахіття нацистської каторги.

На жаль, історія має властивість повторюватися. У 2022 році Україна знову стала жертвою агресії, коли Російська

Федерація розпочала повномасштабне вторгнення 24 лютого. Як і в часи нацистської окупації, українці стикаються з примусовим переміщенням, депортаціями, нелюдськими умовами життя та втратою домівок. Трагедія оstarбайтерів під час Другої світової війни має безпосередній зв'язок із сьогоденням, коли війна знову вносить свої корективи у долі тисяч українців.

Термін «остарбайтер», що означає «східний робітник», уперше з'явився рівно 80 років тому в наказі Рейхсфюрера СС та начальника німецької поліції Генріха Гімmlера від 20 лютого 1942 року. Цей термін використовували для позначення цивільних робітників зі «старих радянських областей», яких також називали «цивільними росіянами» або «радянськими росіянами».

Спочатку нацистське керівництво не мало намірів масово залучати українців до роботи в Німеччині. Адольф Гітлер планував швидке захоплення територій, часткове знищення місцевого населення, а решту перетворити на рабів для місцевих робіт, заселивши землі німецькими колоністами. Ці плани були закріплені в так званому генеральному плані «Ост». Однак затяжний характер війни та перехід бойових дій до позиційної стадії змусили нацистів переглянути свої підходи. У жовтні-листопаді 1941 року вони ухвалили рішення про використання робітників із СРСР для забезпечення Третього рейху робочою силою. У пріоритеті були молоді та фізично сильні особи, яких залучали до роботи в максимально можливій кількості.

Остарбайтери стали найбільшою та найменш захищеною групою іноземців у Третьому рейху, так само як радянські військовополонені були найвразливішими серед в'язнів концтаборів. Їх тримали в ізоляції — як від німецького населення, так і від інших робітників та земляків-військовополонених. Для утримання оstarбайтерів створювали

спеціальні табори, які обов'язково огорожували і знаходилися під охороною. У вільний час їм було заборонено залишати територію табору. На верхньому одязі оstarбайтерів обов'язково мала бути нашивка з написом «OST» («схід»).

З 1942 р. гітлерівці розпочали депортувати населення на роботи до Німеччини. Відповідно до інструкції Герінга з рейхскомісаріату «Україна» підлягало депортації 237 тис. промислових та 290 тис. сільськогосподарських робітників. Головним відповідальним по набору іноземних робітників було призначено Фріца Заукеля. Масово набір цивільної робочої сили з сіл і міст до праці в рейху розпочався з березня 1942 р., після появи відповідного циркуляра А. Розенберга, у якому наказувалось направити до Німеччини 290 тис. сільськогосподарських працівників. На теренах генеральної округи розпочалась широкомасштабна кампанія по «вербуванню» населення до праці в Німеччині. Пропагандистські листівки, у яких запевняли, що «...Велика Німеччина вирішила допомогти українському населенню. У Німеччині є праця і хліб для багатьох; житла там не зруйновані і в доброму стані. Ви працюватимете в одній із найкращих областей Німеччини - Обердонау», розповсюджувались по всіх населених пунктах генеральної округи та рясніли в усіх окупаційних газетах, що друкувалися на цій території [1].

Перший ешелон із невольниками з України відправився до Німеччини в січні 1942 р. Місцева влада організувала урочисту відправку. Але вже з весни 1942 р. вивіз людей до рейху став примусовим.

Окупанти та їх спільники розпочали справжнє полювання на людей. Повсюди влаштовувались облави, людей хапали під час сільських свят, на вулицях і навіть на сільськогосподарських роботах у полі. Нацисти ретельно перевіряли ймовірні схованки населення: горища, підвали, льохи. Жительку с. Підлісівка Михалпільського району поліція

знайшла у льосі, де вона намагалася пересидіти чергову облаву[2].

Хто потрапляв у розкладені ворогом тенета, той ставав невільниким Третього рейху. Генеральний комісар округи Е. Шене щодо набору робочої сили в 1943 р. дав наступні вказівки: «Найважливішим завданням, через яке повинна на час відійти на задній план адміністративна праця, є набір робітників. Фюрер наказав доставити з України понад мільйон робітників. З цієї кількості на захід припадає 200 тис., на схід - 800 тис. Жодних відмовок не може бути: 12-річний хлопець, як резерв, може вести підводу. Одна тисяча українців звільняє для армії 100 німецьких солдатів. Депортація людей мусить бути виконана!»[3].

Щоб уникнути насильного вивозу до Німеччини, населення стимулювало небезпечні хвороби, зокрема йшло на ризик самозараження тифом, віспою та іншими захворюваннями. До осіб, що ухилялися від депортації, застосовувалися різні види покарання. У зв'язку з невиконанням планів примусової депортації цивільна окупаційна влада реагувала чимдалі жорстокіше. З вересня 1942 р. генеральний комісар Е. Шене «Волинь-Поділля» санкціонував спалення дворів і захоплення заручників у родинях, члени яких саботували акцію. Широко практикувалися й інші методи: конфіскація худоби, примусове відправлення іншого члена сім'ї, про що безпосередньо зазначалося у повістках, наприклад, такого змісту «... Попередьте гр. Корнійчук, що в разі неявки її особисто, її сім'я буде відправлена на роботу до Німеччини»[4].

Дефіцит робочої сили в Німеччині призвів до збільшення плану набору робітників до 1 млн. осіб. Щоб його виконати, встановлювалися квоти для рейхскомісаріату «Україна». З березня 1942 р. денна поставка невільників складала 1 тис. осіб [5].

Примусова мобілізація призвела до обезлюднення міст і сіл генеральної округи. За повідомленнями гебітскомісара Летичева з підконтрольної йому території, у 1942 р. до Німеччини вивезли 14% населення віком від 23 до 25 років [6].

Із загальної кількості «остарбайтерів» з СРСР 35% були зайняті в сільському господарстві, 50% - у промисловості та 15% - в інших галузях економіки²³. За підрахунками дослідників, невідомо, впродовж війни відпрацювали для рейху 45 млн. місяців або майже 4 млн. років, у тому числі 1,875 млн. років у промисловості.

У роки Другої світової війни з Ялинівської сільради, до якої належало село Погоріла (тепер – Ялинівка) Летичівського району, до Німеччини було вивезено 140 мешканців. Вони опинилися у тяжких умовах примусової праці, які мали всі ознаки рабства. Українці працювали на полях, у промисловості чи домашніх господарствах нацистів.

У списку остарбайтерів з цього села, що зберігався у Ялинівській сільській раді, згадується 25 осіб, які пережили трагічні сторінки історії, опинившись у неволі на чужині та повернувшись додому. Серед них ті, кого назвемо повними іменами: Цвіра Фросина Спиридонівна, Коржик Пелагія Дем'янівна, Слободянюк Олександр Пилипович, Гродюк Ярина Пилипівна, Федчишин Микола Петрович, Шкарпета Тодоска Олексіївна, Балинський Іван Федорович, Ноянчук Килина Марківна, Панасюк (Яськова) Філіпіна Павлівна, Мацькайло (Соснівська) Олена Петрівна, Цвіра Дмитро Тихонович, Дмухівський Йосип Михайлович, Домбровська Юлія Адамівна, Овчарук Василина Антонівна, Цвіра Іван Никифорович, Слободянюк Мартин Васильович, Синьогуб Олександр Аполінарійович, Слободянюк Василь Дмитрович, Цвіра Іван Тимофійович, Олійник Василь Олексійович, Бондарчук Іван Мефодійович, Олійник Павло Олександрович,

Задояний Андрій Андрійович, Яськова Ярина Платонівна, Мазуркевич Антоніна Кирилівна.

Кожна з цих осіб зазнала жахливих умов праці, фізичного та морального виснаження, а іноді й смерті. Зокрема, Цвіра Клавдія Никифорівна, сестра Івана та Фросини Цвірів, загинула в нацистській неволі [8]. Її доля нагадує про сучасні трагедії, коли українці, депортовані Росією з окупованих територій, стикаються з нелюдськими умовами утримання або примусовою працею. Ті, хто повернувся, зберегли в пам'яті жахіття каторги, які передавалися як трагічне нагадування нащадкам про ціну свободи.

Цей список є лише фрагментом спільної історії тисяч українців, які були жертвами гітлерівської окупаційної політики. Документування їхніх імен і долей нагадує про необхідність збереження пам'яті про трагічне минуле, яке формує наше сучасне розуміння цінності людської гідності та свободи.

Роки перебування в неволі назавжди залишилися в пам'яті колишніх оstarбайтерів та в'язнів концентраційних таборів. Деякі оstarбайтери, попри часто зневажливе до себе ставлення з боку влади та близьких, залишили письмові спогади про роки вигнання. Це сумна, й часто трагічна, сповідь ще зовсім молодих людей, яких примусили покинути батьківщину й виїхати до країн Третього Рейху. З однієї сторони, всі розповіді однакові – примус поліцаїв, сльози рідних, вокзал, багатоденна дорога в нелюдських умовах, санітарна обробка, рабський ринок, як правило, багатогодинна робота на господарів, принижуючий людську гідність знак «OST» на грудях, визволення військами Червоної армії або союзників, з іншої – це життя однієї людини, яку було силоміць відправлено на чужину.

1943 рік став особливо важким для подолян. Саме в цей період війни найповніше проявилась на подільській землі

жахлива сутність нацизму. Розв'язані гітлерівцями та їх прислужниками-колабораціоністами шаленіючі терор і насильство переросли у відвертий геноцид проти місцевого населення. Однією із його форм була примусова депортація населення, у першу чергу, молоді, на каторжні роботи в Німеччину. Крім здійснення стратегічної мети нацистської грабіжницької держави насильницьке вивезення робочої сили з Поділля зумовлювалось ще однією суттєвою обставиною - нищівними поразками гітлерівців на фронті: фронт вимагав все нового «гарматного м'яса», а військова промисловість рейху - робочих рук.

Автору вдалося поспілкуватися з деякими з жителів Погорілої, бувших остарбайтерів, поки вони були ще живі і записати їхні спогади про ті жахливі події.

Зокрема, Овчарук Василина Антонівна, 1924 року народження згадувала, що її родина у 1937 році була репресована, виселена з власного будинку і вислана до Сибіру. Разом з батьками Овчаруком Антоном Миколайовичем та Анною Іванівною поїхали в далеку дорогу троє їхніх дітей: найстарший брат Трохим, сама Василина та брат Мефодій. У їхньому дерев'яному, високому, на кам'яному фундаменті, з красивою дерев'яною терасою, будинку влада облаштувала сільську раду. Коли в село прийшли фашисти, то у цій же хаті вони облаштували свій штаб. А після звільнення села від ворогів у цьому будинку спочатку розмістилася школа, пізніше – шкільна майстерня по дереву.

Коли розпочалася війна, родина повернулася додому, усі стали працювати на обцинному дворі. Старостою села у цей час був Скульський Микола, дуже лихий чоловік. Саме він, вислужуючись перед німецькою владою, складав списки осіб, яких готували відправити на примусові роботи до Німеччини. Батько Василини, бажаючи зберегти доньку від цього жахиття, навіть домовився з лікарем, яких оглядав бранців

перед відправкою, щоб визнав її хворою. Однак староста цього зробити не дозволив.

Важким був день 10 травня 1943 року. Майже все село зійшлося проводити у далеку, важку і невідому дорогу близько 30 осіб погорільської молоді: хлопців та дівчат народження 1923, 1924 та 1925 років народження. Їх усіх силоміць запхнули на кузов вантажного автомобіля та відвезли на станцію Деражня.

Однак, при цьому Ковальчук Іван, статний, широкоплечий юнак, зваливши вартового фашиста, намагався утекти. Однак, інші вартові цьому завадили.

«На станції Деражня три дні чекали товарного потяга, поки з усієї округи звозили бранців. Тут було ще більше німців. Всі озброєні, з собаками... Вони заштовхали нас в товарні вагони. Хто пробував щось перечити, того жорстоко били...

Їхали довго. За вікнами потягу бачили міста Польщі, потім Німеччини. Проїжджали через Берлін. Привезли нас у місто Троєнбріцен (за 70 км від Берліна). Усіх вивантажили. Кожному видали миску і ложку. Годували препогано: давали брукву, суп з висівками перепрілими, а часто ще й пошкодженими личинкамикомахи, 1кг хліба на 3 доби.

Працювали ми на фабриці, виготовляли патрони. Було дуже важко, біля станка стояли у три зміни. Треба було бути дуже обережним. Мені станком зачепило руку і відірвало частину пальця на правій руці» - згадувала зі сльозами на очах Василина Антонівна. Жили у соснових бараках. Спали на двохярусних ліжках... Звільнили їх воїни червоної армії. Далі був фільтраційний табір і довга дорога додому [9].

Разом з Василиною працювала її односельчанка, Домбровська Юлія Адамівна, 1925 р.н., яка перенесла такі ж злигодні і поневіряння на чужій землі.

Інша бранка з Погорілої, Цвіра Лідія Євгенівна, 1924 р.н. потрапила у Капфенберг - третє за значенням місто у федеральній землі Штирія (Австрія). Працювали вантажником на шахті, де видобували залізну руду. Умови праці були настільки важкі і нестерпні, що дівчина наважилася на втечу. Однак, її піймала поліція, посадили на 2 доби під арешт і знову повернули на шахту [9].

Однак серед «остарбайтерів», у тому числі з Поділля, вважалося за щастя потрапити саме в село. Більшість «остарбайтерів»-подолян були сільськими жителями, потомственними хліборобами, а тому їм не довелося б перекваліфіковуватися і освоювати невластиві професії, що складало додаткові труднощі і в без того екстремальній ситуації. Але найголовніше - тут вважалося легше...

Дійсно, працюючи у бауера, «цивільні невільники» не перебували за колючим дротом, мали більше свободи у пересуванні. У ряді випадків були кращими умовами їхнього мешкання, часом взагалі чудовими [10].

Так, Цвіра Дмитро Тихонович, 1925 р.н., житель с. Погоріла, згадував, що забрали його на каторжні роботи 13 травня 1943 року. Їхав вантажівкою разом із Цвірою Фросиною, Коржик Пелагією, Соснівською Оленою. Шкарпеткою Тодоскою та ін. до Проскурова. Далі переправили усіх до Німеччини. Лише 22 травня добралися до Бранденбурга. Дівчат забрали на фабрику виготовляти зброю. А Дмитра відвезли в село Потсдам Гельтов до господарки. Його роботодавицею виявилася досить добра жінка. Дмитро у неї займався городиною, саджав квіти, зрізав їх, коли зацвітали та продавав. Годувала його власниця дуже добре, ще й дозволяла юнакові на фабрику дівчатам дещо з продуктів віднести.

Але таких схвальних відгуків про своїх господарів з боку «остарбайтерів» зовсім небагато. Бауери, подібно до

промислових рабовласників, теж вперто не бажали розкошеляватись, хоч відомі випадки, коли поряд з «натуроплатою» вони платили східним робітникам й грішми [10].

Та найбільше діяло «остарбайтерів» не безгрошів'я. Значно серйознішою і дуже гострою проблемою стало відсутність належного харчування. Харчування складалося з хліба, випеченого з каштанового борошна і тирси, гнилої брукви та капусти.

Воно було вкрай незадовільним, а то й жахливим. Кількість калорій, що споживав східний робітник за день, дозволяла лише підтримувати життя, але не давала сил для праці[10].

Незважаючи на те, що з того чи іншого населеного пункту було забрано значну кількість людей, окупаційною владою відправлялися на місця все нові й нові рознарядки про примусову відправку працюючих на роботу в Німеччину - в першу чергу юнаків і дівчат. Система розверсток продовжувала діяти за уже відпрацьованою схемою: гебіт, місто, село...

Спогади цих людей дуже типові. Робочий день тривав від 10 до 16 годин. Остарбайтерам забороняли користуватися велосипедами, мати при собі документи чи навіть спілкуватися з місцевим населенням. Покарання за порушення встановлених правил були надзвичайно жорсткими і часто передбачали смертну кару. Наприклад, за сексуальний контакт із німецькою жінкою остарбайтера страчували, а жінку відправляли до концтабору. Натомість сексуальне насильство з боку німецьких роботодавців щодо українок залишалося безкарним.

Особливо важкими були умови праці на державних підприємствах, де остарбайтери виконували виснажливу фізичну роботу. Побут і харчування там також були на межі виживання. Дещо легшими умови ставали на фермах, де у

бауерів остарбайтери могли отримати кращий раціон. Проте й це залежало від характеру фермера, оскільки доброта чи жорстокість роботодавця напряму впливали на рівень життя працівників.

Іншою вкрай болючою проблемою була така ж катастрофічна нестача одягу та взуття. Про неї йдеться у більшості спогадів «остарбайтерів», їх листах із Німеччини, численних фільтраційних справах. «...З цим вдяганням горе...» [7, с.45] - писала, зокрема, на Батьківщину подолянка Віра Ганчук.

«...На піджаку вже стільки лат, як в нашій селі хат...» [7, с.48] - немов би доповнювала її Ганна Буц (с. Ярославка Меджибізького району).

Причому від даного дефіциту потерпали усі категорії «остарбайтерів», але в першу чергу - промислові робітники.

«...Дуже мені надоїла ця робота, усьо на фабриці. Навіть світа не бачу... Нема у що одягнутися... Нема блузки, рубашка пірвалася...» [7, с.45] (3 листа з Німеччини Ліди Гарячої, с. Голосків Меджибізького району).

Чимало подолян їхали відпрацьовувати в Німеччину, як їм думалось, лише на півроку. А тому ті, котрі відправлялися в далеку дорогу навесні, навіть не вважали за потрібне запитись шапкою, пальтом, чобітьми, валянками, з приводу чого пізніше гірко картали себе, небезпідставно тривожились: «...Зима незабаром, вдягнутися і закутатися нема в шо. Виписала собі картку на одяг і завернули, сказали, що нема. Ну й тепер ходити голій... Ви знаєте, що я взяла із дому, а я їхала на 6 місяців. Вже прожила рік і 5 місяців. Так що вам звесно, що вже мені цієї одежі мало», [7, с.46] - писала рідним із Гроссенгайна Ганна Шинкарук (с. Митківці Меджибізького району).

Проблему знову ж таки вирішували в дусі нацистських традицій. Нещасним видавалися (причому ще й не всім і зовсім

небезкоштовно) так звані сабо - примітивні човгани на дерев'яній основі, що зовні нагадували черевики. За підошву у них слугувала дерев'яна колодка чи довбанка з прикріпленням до неї брезентовим або картонним каркасом, під котрий можна було просунути ступню ноги. Подоляни називали такі «черевики» шугами (від слова «шугати», тобто тягнути ноги, човгати) [10]. «...Видали нам шуги на дерев'яних підошвах...»[7, с.44] - повідувала, зокрема, з Німеччини рідним у с. Волосківці Меджибізького району каторжанка Ганна Карнаух.

Ганчук Віра, с. Меджибіж Меджибізького району (10.01.1943 р.): «...Холодно, зима. Но я пошила з одіяла 2 рубашки і вдягаю, то нічого...»[7, с.45].

Ці умови залишаються яскравим прикладом нелюдського ставлення до оstarбайтерів, які під час Другої світової війни опинилися у найжорстокіших умовах, позбавлені будь-яких прав та можливостей на самозахист.

Саме дармовою працею, а не здоров'ям невільників, були найбільше заклопотані експлуататори. «...Ви пишете, як получилось з Тодорою, - зверталась до рідних Галина Гусак (с. Ярославка Меджибізького району). - Вона була слаба і ходила до дохтора без хазяїв. То хозяйка по телефону почала, і Тодору поліцей спинив, то посадили туди, де ви знаєте» [7, с.47].

«...Я ще так дуже не був слабый, всього находився на больничному 2 дні з ногою, бо була впала сталь і гнило більше як півтора місяці, но ходив на роботу. А два дні таких було, що я не міг іти, то пішов в больницу, то мене записали на 6 днів, но я відбув 2 дні, бо давали їсти 1 раз в сутки, а на роботі 2 рази. І через те я пішов» [7, с.47]. (3 листа 3 Німеччини «остарбайтера» Андрія Слободяна, с. Ярославка Меджибізького району).

Через таке «лікування» хвороби не лише безжалісно підточували здоров'я невільників, але й досить часто супроводжувалися смертельними наслідками.

З початком визволення Червоною армією території Західної Європи, окупованої нацистами, розпочався процес повернення вивезених в якості оstarбайтерів або військовополонених українських громадян на батьківщину. Для їх перевірки на прикордонних територіях силами НКВС СРСР були облаштовані перевірконо-фільтраційні пункти (табори). Влада брала на себе облаштування оstarбайтерів, які пройшли фільтрацію й були відправлені додому, у повоєнному житті. Після прибуття радянських громадян до місць їх проживання, вони отримували документи, що давали право на проживання в цій місцевості. Надавалася допомога щодо працевлаштування на виробництві, в радгоспах і колгоспах та інших радянських і господарських організаціях. Першоджерела свідчать, що місцеву владу зобов'язували під час проведення культурно-масової та виховної роботи, особливу увагу звертати на громадян, які повернулися з Німеччини та окупованих нею країн.

Багаті на інформацію з проблем насильного вивезення гітлерівцями цивільного населення Поділля на каторжні роботи в Німеччину фонди Державних архівів Вінницької (ДАВіО) та Хмельницької (ДАХмО) областей.

В обох архівах зберігається значна кількість переданих органами СБУ фільтраційних справ на подолян, які перебували в концтаборах та на примусових роботах в Німеччині та інших країнах під час Другої світової війни (ДАВО: ф. Р - 6023; ДАХО: ф. Р - 6193).

Як правило, фільтраційні справи складаються з:

- документів державних установ (органів виконавчої влади, НКВС, «СМЕРШу» та ін.);
- німецьких документів та матеріалів;

- копій документів союзницьких військ.

Дуже інформативними є документи радянського походження, які умовно можна розподілити на такі групи: особисті документи громадян, депортованих до Німеччини; матеріали допитів, анкети, протоколи та ін.; відомче і міжвідомче листування з метою отримання інформації про цих людей; матеріали свідків про діяльність депортованих громадян під час їх перебування за межами України; характеристики, складені офіційними представниками влади на депортованих осіб після їх повернення на батьківщину та ін.

З фільтраційної справи Коржик Пелагії Демянівни, 1925 р.н. з села Погоріла, стало відомо, що вона теж працювала пакувальницею на фабриці, що виготовляла патрони, у місті Троєнбріцен, як і Овчарук Васирина [11].

Інший житель Погорілої Коломієць Тихон Васильович, 1919 р.н., після звільнення села у березні 1944 року був мобілізований до червоної армії. Однак, при форсуванні річки Вісли потрапив в оточення, а потім в полон. Спочатку концтабір, з якого його перевезли до «бауера» на сільськогосподарські роботи. Там і працював до завершення війни. Після проходив довгу фільтрацію і повернення в село до родини [12].

Мешканка Погорілої Хмельницька Акилина Марківна, 1923 р.н., теж працювала на фабриці, що виготовляла патрони, у місті Троєнбріцен, як і Овчарук Васирина, Домбровська Юлія [13]. Разом з ними працювала і Цвіра Марія Яківна, 1925 р.н. [14].

Тему «остарбайтерства» у радянський час замовчували. Лише наприкінці 80-х років почали з'являтися перші публікації, згодом були створені громадські організації жертв нацистських переслідувань. У 2001 році уряд ФРН почав виплату гуманітарної допомоги, яку отримали трохи більше ніж 500 тисяч українських примусових робітників.

Аналізуючи долі оstarбайтерів з Погорілої, неможливо не провести паралелі із сучасною війною в Україні. Як і в 1940-х роках, агресор використовує депортації, тиск і насильство для встановлення контролю над українцями. Росія, наслідуючи тактику нацистів, вивозить людей із захоплених територій, зокрема дітей, намагаючись знищити їхню національну ідентичність.

Подібно до оstarбайтерів, які мріяли повернутися додому, сучасні українці, переміщені війною, прагнуть відновити своє життя на рідній землі. Їхній спротив є частиною довготривалої боротьби українського народу за незалежність і свободу.

Висновки. Трагедія оstarбайтерів із Погорілої та інших сіл Летичівського району, як і інших мешканців України, є символом незламності українського народу. Їхні страждання у нацистській неволі знаходять своє відображення у сучасних подіях, коли Україна знову бореться за свою свободу.

Збереження пам'яті про оstarбайтерів, депортованих під час Другої світової війни, є важливим завданням для істориків, адже це дає змогу усвідомити уроки минулого та переосмислити сучасні виклики.

Список використаних джерел та літератури:

1. Оголошення // Український голос (Проскурів), 1942, 29 січ. С. 4.
2. Гальчак С. Д. Боротьба радянських партизанів і підпільників проти масової депортації населення Поділля в нацистську Німеччину / С. Д. Гальчак // XI Подільська іст.-краєзн. конф.: зб. матер. / [редкол.: Завальнюк О. М., Баженов Л. В., Винокур І. С. та ін.] Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. С. 62.
3. ЦДАГО України, ф. 57, оп. 4, спр. 212, арк. 17.

4. Волинь Радянська (1939-1964 рр.): зб. док. і матер. / [упорядн.: В. Замлинський, І. Колесник, Л. Мінаєва, Е. Смирнова]. Львів: Каменяр, 1971. Ч. III. С. 93.
5. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. Париж, Нью-Йорк, Львів: НТШ, 1993. С. 267.
6. «Остарбайтер» // Подолянин, 1943, 29 верес. С. 2.
7. Україна сниться... Неотримані листи подолян, відправлені з Німеччини у 1942-1943 рр./ Передмова О. Алтухова, М. Слободян. Хмельницький, 1995. С. 101.
8. Книга скорботи України. Хмельницька область., Т.1, Хмельницький, 1995, 670 с.
9. Усні свідчення мешканців села Погоріла Летичівського району.
10. Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьому рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. Вінниця: «Книга-Вега» ВАТ «Віноблдрукарня», 2003. 344 с.
11. Державний архів Хмельницької області (ДАХмО), ф.р-6193, оп.4. спр. 2371.
12. ДАХмО, ф.р-6193, оп.4. спр. 2373.
13. ДАХмО, ф.р-6193, оп.4. спр. 2375.
14. ДАХмО, ф.р-6193, оп.4. спр. 2388.

Костін Р.О.,

аспірант

(м.Київ)

ORCID: 0009-0008-5915-9856

ТВОРЧІСТЬ АДИ РОГОВЦЕВОЇ У КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ПРОСТОРАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОЇ ЄВРОПИ ТА СВІТУ

Виникнення кінематографа стало поворотним моментом у зміні культурних епох, закріпивши «велику кінематографічну ілюзію» як основний культуротворчий фактор. Упродовж наступного століття не лише впроваджувалися нові поняття (екран, монтаж, мізанкадр, а згодом – спецефекти, морфінг, компоузинг), але й відбувалася повна легітимізація таких явищ, як альтернативна реальність екранного мистецтва, цифровий вимір (тобто фікція, реалістично створена за допомогою цифрових технологій), віртуальна реальність тощо.

Глобалізація кінематографічного простору сприяє інтеграції різних культур, водночас створюючи виклики для збереження унікальності національних традицій. У цьому контексті творчість видатної української акторки Ади Роговцевої є зразком гармонійного поєднання національного та глобального. Вона не лише популяризує українську культуру, але й вносить вагомий внесок у європейський і світовий кінематограф. Сучасна криза наукових методологій ставить перед дослідниками важливе завдання пошуку нових підходів і принципів для вивчення процесів глобалізації та формування культурного простору в умовах цивілізаційної глобалізації. Ця проблема особливо актуальна для культурології, яка є відносно молодого науковою дисципліною.

Тема сучасного українського кіно привертає увагу науковців, стає предметом обговорення в Інтернет-публікаціях, інтерв'ю, а також у дослідженнях кінокритиків, кіноісториків та кінознавців. Українському кіномистецтву присвячено значну кількість наукових досліджень. Серед них варто відзначити праці Н. Агафонової «Загальна теорія кіно та основи аналізу фільма», О. Безручко «Українські кінематографісти, педагоги: відновлені сторінки життя», Л. Брюховецької «Приховані фільми. Українське кіно 1990-х», І. Зубавіної «Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постаті», Т. Кохан «Кінематограф у контексті культурного простору XX століття», О. Мусієнко «Українське кіно: тексти і контексти», А. Плахова «Режисери сучасності», Г. Погребняк «Авторський кінематограф у художній культурі другої половини XX – початку XXI століття» [1, с. 23-42].

1920-ті роки стали знаковим періодом в історії українського кінематографа, відзначившись його найбільшими успіхами. Більшовицька окупація, хоча й змінила умови, проте не зупинила розвиток українського культурного життя, започаткованого в часи українського культурного життя, започаткованого в часи національно-визвольних змагань. У 20-х роках цей процес набув нового розмаху на території радянської України завдяки політиці українізації.

У 1922 році в Україні було створено Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ) для управління галуззю кінематографії. За словами дослідників (Т. Деркач, Т. Журавльової, Н. Мех, Р. Росляка, О. Телюка, С. Тримбача), ВУФКУ стало осередком, де об'єдналися творчі особистості – українські письменники, актори, театralи, драматурги, інженери та художники. Це був період ентузіазму, творчої свободи, розвитку та самореалізації. За вісім років ВУФКУ перетворилося на успішну організацію, яка могла конкурувати з провідними європейськими кіноінституціями та навіть

Голлівудом. Українське кіновиробництво за цей період досягло світового рівня. Проте кіностудії того часу зіштовхувалися з дефіцитом кадрів, знімальної техніки, кіноплівки та хімічних матеріалів для її обробки. Для подолання цих труднощів ВУФКУ уклало угоди про співпрацю з Туреччиною, Німеччиною, американською компанією «Кодак» та французькою «Пате» [2]. ВУФКУ проіснувало близько дев'яти років.

У 1926 році Україна стала другим після США постачальником кіноіндустрії для Німеччини. Наступного року ВУФКУ відправило до Берліна і Парижа фільми, серед яких «Тарас Трясило», «Сорочинський ярмарок», «Микола Джеря», «Мандрівні зорі» та інші. Українське кіно закуповували не лише в США, Німеччині чи Франції, але й в Австрії, Чехословаччині та Японії. Фільми створювали відомі режисери, зокрема Г. Гричер-Чериковер, П. Долина, Ф. Лопатинський, Г. Тасін, П. Чардинін та інші. Іноземним партнерам пропонували широкий вибір тематик та жанрів, що сприяло популярності українського кіно.

Після розпаду Радянського Союзу перед незалежною Україною постало важливе завдання – створення нової ідентичності для її громадян. Процес формування ідентичності передбачає одночасно ототожнення себе з певною культурною спадщиною та відмежування від «чужого». У цьому контексті Україна зіштовхується зі складністю, адже успадковує не лише українську, але й радянську культуру, яка часто несе суперечливі цінності. Варто зазначити, що радянська ідентичність була штучно сформована засобами масової інформації, серед яких кіно відігравало одну з ключових ролей. Тому саме кіно є важливим для розуміння процесів формування ідентичності.

Сучасні соціологічні дослідження підтверджують значущість кіно у житті українського суспільства. Зокрема, за

результатами одного з опитувань, представленого в новинах центрального українського каналу, основними носіями моральних цінностей респонденти назвали сім'ю, церкву, школу, а також кінематограф і літературу. Це свідчить про те, що кіно продовжує залишатися важливим інструментом виховання та збереження цінностей [3, с. 307]. Таким чином кінематограф виступає не тільки як засобом соціалізації, а й платформою для усвідомлення національної самобутності та унікальності. Це процес пошуку свого «національного обличчя», що має вагоме значення, зокрема на міжнародних кінофестивалях, де кіно слугує засобом презентації національної ідентичності. Вираження своєї сутності через різні рівні – від побутового до політичного, включно з кінематографічним.

Український кінематограф розвивається й трансформується під впливом подій війни, набуваючи нового змісту та форм. Маючи багату історію, унікальних авторів і режисерів, українське кіно раніше пропонувало глядачам обмежену кількість визначних стрічок, які залучали лише невеликий відсоток аудиторії. Війна стала переломним моментом, коли ми почали більше цінувати власне, українське, у всіх його проявів. Це період, що стимулює популяризацію ідентичності через різноманітні культурні засоби. Завдяки кіно ми можемо закарбувати в історії нашу національну ідентичність, події сьогодення, особливості автентичної культури, її цінності та традиції, які об'єднують українців і передаються з покоління в покоління. Саме ці аспекти, які росія століттями намагалася знищити, сьогодні стають основою нашої культурної стійкості. У період повномасштабної агресії Україна змушена протистояти російській дезінформації та пропаганді, спрямованій на цивілізований світ. В таких умовах кіно стає потужним інструментом для висвітлення реалій війни, її впливу на життя

людей. А також для нагадування світові про важливість свободи.

Формування української цивілізаційної ідентичності значною мірою визначалося порубіжжям – місцем зустрічі та взаємодії культур. Цивілізацій і національних держав, а також розвитком спільної мови, яка забезпечувала об'єднання національних інтересів. В. Дячук наголошує, що мораль, як складова ментальної та психологічної структури особистості, відіграє ключову роль у ціннісному осмисленні явищ. Людей, які керують сформованими моральними принципами, а не ідеологічними чи ситуативними пріоритетами, називають моральними авторитетами. Їхня думка має значення, оскільки вони завжди відстоюють правду, незалежно від політичних обставин, і володіють здатністю переконувати та впливати на інших [4, с. 375].

Роль кіно у формуванні світосприйняття людини досліджується через призму психоаналітичної та когнітивної теорій фільму. Психоаналітична теорія акцентує увагу на впливі несвідомого під час перегляду кінострічки. Перегляд фільмів стає своєрідним джерелом уявного задоволення, де глядач занурюється в сюжет і піддається ідеологічному впливу. На відміну від психоаналітичного підходу, когнітивна теорія розглядає глядача як свідомого й раціонального споживача інформації. Вона ґрунтується на ідеї пізнання, де розуміння того, що відбувається на екрані, дозволяє людині навчатися, переймати моделі поведінки, засвоювати ідеї та вирішувати проблеми на основі отриманого досвіду.

Ада Роговцева – символ української культури, яка завжди залишалася вірною національним цінностям. Її ролі відображають глибоку любов до української історії та культури. А. Роговцева є не лише виконавицею ролей, а й носієм культурного коду, що дозволяє зберігати національну ідентичність у глобалізованому світі. Сама акторка вважає, що

«найголовніше у житті людини – зберегти свою людську гідність всупереч усьому. Тому що людини без гідності – неповноцінна людина, а народ без гідності – це вже не народ» [5].

Участь Ади Роговцевої у проєктах європейського рівня свідчить про її здатність адаптувати національні наративи до вимог міжнародної кінематографічної спільноти. Театральні премії актриси демонструють універсальність тем, які розкриваються у її творчості, зокрема питання людських цінностей, війни, миру та культурної спадщини. Глобалізація кінематографу відкрила перед А. Роговцевою можливості в мультикультурному середовищі, що дозволяє доносити український голос до широкої аудиторії. Її участь у міжнародних кінофорумах і фестивалях підкреслює значущість України як частини світового культурного простору.

Особливістю творчості Ади Роговцевої є її здатність вести міжкультурний діалог через екран. Використовуючи акторську майстерність і глибинне розуміння драматургії, вона створює образи, які резонують як із локальною, так і з глобальною аудиторією.

Творчість Ади Роговцевої є яскравим прикладом гармонійного поєднання національного і глобального в умовах сучасної кінематографічної реальності. Її діяльність сприяє популяризації української культури, утвердженню національної ідентичності та розвитку міжкультурного діалогу. Ада Роговцева не лише реалізувала себе як майстерна актриса, її творчість є яскравим прикладом того, як кінематографічне мистецтво може слугувати інструментом збереження культурної спадщини, опору дезінформації та інтеграції у світовий культурний простір. Кінематографічні образи, створені Адою Миколаївною, сприяють формуванню позитивного іміджу України, особливо в контексті сучасних викликів, зумовлених військовими подіями. В умовах

глобалізації та загроз для національної унікальності, творчість актриси є прикладом мистецької стійкості та відданості своїм ідеалам. Творчість Ади Роговцевої є вагомим внеском у розвиток не лише українського, а й світового кінематографа, демонструючи, як національна культура може успішно інтегруватися у глобальний контекст, залишаючись при цьому самобутньою та унікальною. У глобалізованому світі такі митці, як А. Роговцева, стають важливими амбасадорами своїх культур, демонструючи їхню унікальність і значущість у світовому контексті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Панченко С. А. Нові ідеї у вирішенні актуальних потреб у сучасному українському кінопросторі: культурологічний аспект // *Нові віхи розвитку культури і мистецтва у XXI столітті*. 2021. С. 23-42.
2. Український кінематограф 20-х років – час розквіту та світового визнання. 2021. Режим доступу: Український кінематограф 20-х років – час розквіту та світового визнання (ВІДЕО) - Freedom Дата звернення: 22.11.2024 р.
3. Конівіцька Т. Я., Бабій І. В. Мова кінематографа України як інструмент формування національної ідентичності // *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Т. 34(73). №3. 2023. С. 306-312.
4. Дячук В. П. Культурологічні домінанти у визначенні «моральних авторитетів» суспільства // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Вип. 48. Рівне, 2024. С. 374-381.
5. Хромова О. Ада Роговцева: «Завжди знаю, що своєю героїнею маю обстоювати жіночу й людську гідність». 2024. Режим доступу: Ада Роговцева: маю обстоювати жіночу й людську гідність Дата звернення: 22.11.2024 р.

Лазаренко В.І.,
(м.Вінниця)

РОЛЬ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО У СТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

Ключові слова: освітня діяльність, історична свідомість, консолідація українського суспільства, формування української національної ідентичності, україноцентричність, українські пасіонарні особистості, українофільські погляди, «Емський указ», козак-характерник, український військовий клуб.

Анотація: Окреслено основні пасіонарні віхи життя та діяльності Миколи Міхновського, його невтомна боротьба за створення українського війська та самостійності України.

Охарактеризовано значення 10-ти заповітів Миколи Міхновського у праці «Самостійна Україна» для сьогодення під час російсько-української війни 2014-2024 років.

Сьогодні на 11-му році російсько-української війни 2014-2024 років важливе місце займають питання комплексного врегулювання національної та громадянської ідентичності, національно-патріотичного виховання та громадянської освіти. Тому я, як представник освітянської галузі, у своєму виступі головну увагу звертатиму саме на такі питання. Адже консолідація та розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій і культури багато в чому залежать саме від освіти.

Свого часу, характеризуючи війни, дуже влучно сказав Отто Бісмарк: «Війни виграють не армії, а вчителі і парафіальні священники».

І дуже позитивним є врешті прийняті так необхідні для консолідації українського суспільства закон про формування

української національної ідентичності, указ президента України «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері».

У цьому контексті для освітян чільне місце займає вивчення та реалізація нової стратегії виховання як багато-комплексної системи, яка значною мірою формує майбутній розвиток української держави. Тому серед виховних напрямків найбільш актуальними виступають національно-патріотичне, громадянське виховання як стрижневі та основоположні, закладені на ідеях україноцентричності, конструктивного націоналізму, відповідальності, верховенства права, демократії та гуманізму.

Ми розуміємо, що формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді має здійснюватись на яскравих героїчних прикладах боротьби українського народу за самовизначення і творення власної незалежної держави, ідеалів свободи, соборності та державності зокрема, від княжої доби, українського козацтва, Січових стрільців, армії УНР, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, УПА, українських повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху, 60-ків, революцій на граніті, помаранчевої 2004 року, революції Гідності 2013-2014 рр., Героїв Небесної Сотні, АТО, ООС, російсько-української війни 2014-2024 років.

Тому саме на прикладах українських пасіонарних особистостей маємо формувати наших патріотів. Серед таких постатей чільне місце посідає Микола Міхновський.

З історичною постаттю Миколи Міхновського, на жаль, можна проводити чималі історичні аналогії. Бо й понад 100 років тому представники тодішньої політичної еліти не розуміли стратегічних національних завдань щодо

необхідності створення українського війська, як гаранта існування самостійної держави, що в результаті призвело до її знищення з боку більшовицької росії. Його недооцінила історія, бо ідеї М.Міхновського були понад часом, настільки передовими, що їх не могли зрозуміти ні М.Грушевський, ні В.Винниченко, ні С.Петлюра (3, с.97). Свого часу за ним не пішла молодіжна більшість, а коли не підтримує молодь, то програє все суспільство.

Тому, як на сьогодні, вважаю позитивним виступ Президента України у червні минулого року перед депутатами ВРУ, коли він, врешті, наголосив про необхідність використання ідей національного прагматизму у боротьбі з рашистським окупантом.

І приклад життя та діяльності українського пасіонарного сподвижника Миколи Міхновського є практичним прикладом виконання цього надскладного завдання.

152 роки пройшло від дня його народження, але й досі ми дуже мало говоримо про його величну постать та її значення для історії України. Про це яскраво сказав Віктор Андрієвський: «Характери дрібної міри й гатунку не могли знати його цільности у порівнянні з власною дрібністю й опортунізмом. Його сучасники «українофільського» і соціалістичного гатунку не могли повірити, щоб у їхній час і в їхнім середовищі існувала фігура такої величини. Тому закидали йому нещирість і позерство». (3, с.149).

З свого боку стисло зупинюсь на питаннях творення Миколою Міхновським Українського війська. Почнемо з того, що маючи освіту юриста, пройшовши фронт 1 Світової війни, та будучи за поглядами переконаним націоналістом, він чудово розумів, що без власного сильного війська Україна не може стати самостійною державою.

Тому з своїх перших самостійно-політичних дій Міхновський під час відзначення 250 річчя Переяславської ради у протест організував підлив пам'ятника О.Пушкіну, закликавши до боротьби «...за своє національне визволення» (2, с.9-10).

У 1903 році на святкуванні при відкритті пам'ятника І.Котляревському, не дивлячись на заборону, він та Олена Пчілка виступали українською мовою.

Пізніше з своїми однодумцями домігся скасування Емського указу про заборону української мови.

Продовжуючи традиції громадівців 40-х років, український патріот разом з Борисом Грінченком, Михайлом Коцюбинським та іншими організував братство тарасівців, підготувавши програму їх дій щодо побудови самостійної України з гаслом: «І памятаємо, що слава і побіда – се наша доля» (2, с.69).

Міхновський ініціює та проводить три військових віча; 6(19), 9(22) ,11(24) березня 1917 року, створює разом з Валентином Отамановським Український військовий клуб. «... це був козак-характерник, як його прозвала українська вояцька молодь» (3,с.148).

16 березня 1917 року пан Микола засновує і стає керівником козацького полку ім. Гетьмана Павла Полуботка (біля 5000 осіб).

18 квітня(1.05) було створено український козацький полк ім. Б. Хмельницького (500-3200 осіб) на чолі з Юрієм Капканом.

24 квітня 1917 року-Сімферопольський полк Петра Дорошенка.

5-8 травня 1917 року він організовує і проводить Всеукраїнський військовий з'їзд, який утворює керівний орган Український генеральний комітет, що спонукає Центральну раду до українізації та створення українського війська (1, с 91).

Однак, аби переконати керівництво УНР М.Грушевського, В.Винниченка та С.Петлюру, які виступали за створення лише народної міліції, (2, с.10-11) у необхідності даного процесу, полк ім. Полуботка 3-4 липня 1917 року захопили Арсенал та частину Києва, виступаючи проти 2-го Універсалу та за проголошення незалежності України.

Такі дії Міхновського викликали обурення з боку керівництва Центральної ради і полк було відправлено у Болград (Бесарабія) на Румунський фронт (2, с.62).

Пізніше пан Микола разом з братами Володимиром і Сергієм Шеметами створює Українську демократичну хліборобську партію, яка фактично приводить до влади 24 квітня 1918 року Павла Скоропадського.

Останній хотів Міхновському запропонувати посаду прем'єр-міністра, однак його оточення від цього відповіли і йому було запропоновано посаду радника, від якого він відмовився.

У подальшому М.Міхновський сконцентрує свою діяльність на об'єднанні Запорізького корпусу Петра Болбачана та корпусу Українських січових стрільців полковника Євгена Коновальця. Однак Болбачан після визволення Криму був розстріляний, а Міхновський після хвороби у 1919 році на тиф був змушений виїхати на Кубань, де вчителював.

У травні 1924 року Міхновський повертається до Києва, де його допитують більшовицькі каральні органи щодо діяльності «Братства української державності» Сергія Єфремова, а 4 травня 1924 року українського патріота знаходять повішеним на яблуневій гілці у саду братів Шеметів.

Та більшовицькі посіпаки не розуміли, що можна знищити тіло, повісивши, але ідею вбити неможливо.

Упродовж свого життя він не переносив яничарів (3, 149), яких так багато в Україні і сьогодні, консолідуючи

українців навколо ідеї самостійної держави, ішов завжди проти течії і був людиною понад часом. Яскравим є епізод, коли він не подав руки письменнику Володимирі Короленку, який позитивно захопився його виступом, заявивши: «Я зрадникам свого народу руки не подаю», чим глибоко образив Короленка. (4, с.112).

На жаль тогочасний брак націоналізму у суспільстві не дав можливості Миколі Міхновському реалізувати свої наміри, але він чітко усвідомлював, що «...нелюдські відносини росіян до нас освячують нашу до них ненависть і наше моральне право убити насильника, обороняючись від насилля». (2, с.76).

Однак, на жаль, ця хвороба посеред нас не вилікувана й до сьогодні. «...Вона не має національної свідомості серед загалу, як її має польська, чеська, хорватська та інші, немає самої могутньої зброї серед загалу для захисту своїх інтересів, і через те вона пробуває в найтяжчому рабстві». (2, с. 48). Тому нашому поколінню належить безповоротно утвердити українську національну ідеологію для боротьби за визволення нації і створення дійсно самостійної та соборної держави.

Маніфест «Самостійна Україна» у якому визначено 10 заповідей Міхновського – яскравий знак або Біблія українського послідовного руху за незалежність.

Дуже глибоко у статті «Партачі життя» оцінила діяльність українського пасіонарія Олена Теліга, назвавши Миколу Міхновського поряд з Оленою Пчілкою та Лесею Українкою взірцем цивільної відваги. (4, 175).

Це було велике серце. В ньому палав такий вогонь любої до України, що в другій країні він запалив би мільйони сердець бажанням патріотичного подвигу, а в безкисневій атмосфері нашої інтелігенції запалилися цим вогнем тільки одиниці». (3, с. 111).

Список використаних джерел та літератури:

1. Єфіменко Г. Перший Всеукраїнський військовий з'їзд. Доступ: <https://www.ynsm.com.ua/k/0521U> (дата звернення 3.05.23).
2. Міхновський М. Самостійна Україна. К.: Дніпро, 2002, 76 с.
3. Міхновський М. Суспільно-політичні твори. К.: Смолоскип, 2015, 462с.
4. Теліга О. Збірник. Редакція і примітки. О.Жданович. Детройт-Нью Йорк-Париж, 1977, 473с.

Максимова К.В.,
здобувачка вищої освіти
(м.Суми)

САНКЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВТРАТИ: РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ ТА БОРОТЬБА УКРАЇНИ ЗА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Анексія Криму розпочала повноцінне міжнародне правове протистояння за участі багатьох країн світу. В першу чергу це стосується санкцій, введених проти РФ Європейським союзом та США та контр санкцій проти них Росії [1]. В таких умовах з РФ країни світу намагаються контактувати якнайрідше і не висловлюватись на підтримку її експансіоністських поглядів. Перш за все це стосується країн Заходу. В той же час санкції змушують Росію шукати союзників на Сході, що, теоретично, могло б складати небезпеку для США, оскільки КНР останні два десятиліття є основним супротивником Америки в глобальному геополітичному протистоянні. Але дії КНР в останні роки показують, що Китай зацікавлений вести боротьбу одноосібно, при цьому отримуючи привілеї у «партнерських зносинах» з Росією, які проявляються виключно в тих випадках, коли в тому зацікавлений офіційний Пекін.

Безумовно, санкції досить відчутно вдарили по усіх учасниках протистояння, в першу чергу по ЄС та Росії, але країни Європи не поспішають полегшувати санкції чи знімати їх попри супротив країн Південної Європи. Економічну сторону питання яскраво проілюструвало повернення РФ до ПАРЄ, спровоковане дефіцитом фінансів у бюджеті організації. При цьому не варто забувати про те, що ПАРЄ відмовилась від правок РФ, в яких йшлося про особливий

статус російської делегації в асамблеї. Це може послугувати початком полегшення санаційного режиму ЄС проти Росії, але, зважаючи на існуючі тенденції, інші інституції Європи та ЄС зокрема не підтримують подібні заяви та ініціативи. Враховуючи провокації, які відбувались з боку РФ в період з 2014 року в морському та повітряному просторі країн Балтії та Скандинавського півострова, ці держави сприятимуть придушенню експансіоністських амбіцій Росії.

Основною країною, на підтримку якої може розраховувати Україна в боротьбі за півострів є США. Незважаючи на досить неоднозначну позицію офісу президента Д. Трампа, Конгрес США завжди підтримував продовження та розширення санкцій проти Росії. Це пояснюється не глибинними зв'язками України та США, як часто заявляють політики, а державним інтересом США, які не зацікавлені у існуванні ще одного сильного гравця в Азії, який може робити спроби протистояти Штатам осібно чи як молодший партнер Китаю. Вплив та зусилля США досить яскраво ілюструють їх дії щодо «Північного потоку-2». Будівельні компанії без жодного оскарження відвели свої судна з робочої зони, що відкинуло терміни здачі в експлуатацію трубопроводу на декілька місяців (за умови, що у Росії вистачить ресурсів продовжувати будівництво самостійно). Це свідчить про рішучість Штатів у питанні обмеження амбіцій РФ в Європі. В той же час часовий проміжок, у який було висунуто вимогу – незадовго до завершення будівництва – може свідчити про те, що США намагались таким чином показати свій вплив в Європі не шкодячи суттєво своєму партнерові – ЄС. Можливо також, що це був меседж для ЄС про необхідність відмовитись від російського газу на користь американського. Відповідні заяви про наміри поставляти газ до 21 країни Європи США висловлювали ще в березні 2019 року.

Результатом санкцій стала переорієнтація торгових потоків країн світу. Першу чергу це стосується встановлення нових торгівельних зв'язків РФ з країнами Південно-Східної Азії та Латинської Америки. Європейські підприємства не змогли так швидко переорієнтуватись, а тому приватний сектор ЄС має менші можливості до компенсації шкоди завданої санкціями проти РФ та її контрсанкціями [3]. У цьому питанні також варто звернути увагу, що інвестування півострова в таких умовах покладається цілком і повністю на бюджет Росії і, хоча це не складає великого тиску зараз, в довгостроковій перспективі питання підтримки життєдіяльності півострова буде все частіше впливати при вирішенні бюджетних питань РФ.

Окремо варто відзначити питання поставок газу до Європи [4]. Загроза впровадження санкцій проти компаній, що займалися будівництвом газопроводу до РФ викликала певного роду скандал та засудження з боку як Росії, так і країн Європи. В той же час Росія запустила «Турецький потік», який дозволить поставляти газ до Європи через Туреччину, внаслідок чого Україна втратить досить великий дохід. Але в той же час нова загроза конфлікту виникла в Середземномор'ї, де Туреччина виступила проти кіпрсько-ізраїльського проекту прокладання трубопроводу до Європи. Таким чином розвиток майбутніх подій може зміцнити позиції США, Кіпру та Ізраїлю, але викликати новий конфлікт в Середземному морі, який розхитуватиме НАТО (оскільки більшість сторін суперечки входять до Північноатлантичного альянсу) та ще сильніше впливатиме на безпеку в Європі. В той же час існує велика ймовірність того, що Росія втрачатиме свій вплив та прибутки в разі, якщо Європа отримуватиме газ з США та Близького Сходу і відмовиться повністю або обмежить поставки з Туреччини.

Втрати України від анексії півострова також досить відчутні. Перш за все це стосується приватного сектору та оборонної промисловості, велика частина підприємств якої залишилась в Криму. Варто зауважити, що основні втрати стосуються не втрат для поповнення озброєнь ЗСУ, а зменшення експортного військового виробництва та скорочення цього експорту до країн СНД. Приватний сектор, втрати якого також оцінюються більш ніж в 12 млрд доларів, намагається відстоювати свої права та інтереси в європейських судах і, станом на початок 2020 року, досягає успіхів. При цьому Росія продовжує заявляти, що незаконне привласнення інфраструктури та іншого майна неурядових фізичних та юридичних осіб жодним чином не порушує міжнародного права.

Судові впровадження також ініціює і Україна. Більшість позовів до ЄСПЛ, Гаазького кримінального трибуналу та Міжнародного трибуналу з міжнародного права в Гамбурзі все ще знаходяться на розгляді або очікують кінцевого рішення. РФ у відповідь постійно заперечує юрисдикцію усіх судових інстанцій, наголошуючи на тому, що усі злочини, пов'язані з півостровом є виключно внутрішньою справою Росії. З приводу деяких позовів (повернення українських моряків, політв'язнів та кораблів), РФ вирішила поступитись, при цьому прямо не визнаючи цього та ігноруючи рішення судів, як, наприклад, рішення арбітражного трибуналу з морського права щодо повернення українських службовців військово-морських сил. Що стосується перспектив рішень цих судів, то тенденції показують, що доказової бази РФ недостатньо для виправдання порушень багатьох Конвенцій ООН, а тому варто очікувати, що рішення міжнародних судів будуть винесені на користь України, хоча, цілком ймовірно, це питання залишатиметься актуальним не менш, ніж 5 років.

Список використаних джерел та літератури:

1. Всі санкції США та ЄС у відношенні Росії з 2014 року. Наш час. URL: <https://www.currenttime.tv/a/russia-american-european-sanctions/29449693.html>
2. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/mizhnarodni-sanktsiyi-yak-instrument-strymuvannya-rosiyskoyi>
3. Міжнародні стандарти оцінки збитків і механізми їх фінансової компенсації. URL: <https://voxukraine.org/otsinka-zbytktiv-vid-vijny-dlya-finansovoyi-kompensatsiyi>
4. Чому Європа не може злізти з «газової голки» РФ: відповіді на головні питання. РБК-Україна URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/chomu-evropa-mozhe-zlizti-gazovoyi-golki-1727595674.html>

Матіос А.О.,
аспірант
(м.Київ)

РЕСТИТУЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ, ВИВЕЗЕНИХ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) відіграє ключову роль у захисті культурних цінностей під час збройних конфліктів. Основна мета МГП – мінімізувати людські страждання та зберегти людську гідність, а захист культурної спадщини є невід'ємною частиною цієї місії. Культурні цінності, такі як пам'ятки архітектури, мистецтва, археологічні об'єкти та релігійні місця, є не тільки свідченнями історії та ідентичності народу, але й мають велике значення для духовного та культурного розвитку людства. Їх знищення або пошкодження під час війни призводить до незворотних втрат для всього світу [2, с.67].

МГП встановлює чіткі правила щодо захисту культурних цінностей. Зокрема, Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та її два протоколи є основними міжнародними договорами, що регулюють це питання. Конвенція забороняє навмисні напади на культурні цінності, використання їх для військових цілей та розграбування. Вона також передбачає вжиття заходів щодо охорони та збереження культурної спадщини, таких як евакуація цінностей з небезпечних зон та створення спеціальних захисних зон [2, с.3].

Однак, на жаль, на практиці принципи МГП часто порушуються. Знищення культурних цінностей під час воєнних конфліктів, таких як руйнування Пальміри в Сирії чи музею в Мосулі, є яскравими прикладами нехтування

міжнародним правом. Крім того, розкрадання та незаконний обіг культурних цінностей залишаються серйозною проблемою [2, с.22]

Для ефективного захисту культурної спадщини необхідно посилювати механізми імплементації МГП, а також розвивати міжнародну співпрацю у сфері боротьби з незаконним обігом культурних цінностей. Важливим кроком у цьому напрямку є підвищення обізнаності про важливість збереження культурної спадщини та наслідки її знищення. Необхідно також забезпечити відповідальність за порушення норм МГП, зокрема за воєнні злочини, пов'язані зі знищенням або пошкодженням культурних цінностей.

Збереження культурної спадщини під час збройних конфліктів є завданням не тільки держав-учасниць МГП, але й всього міжнародного співтовариства. Лише спільними зусиллями можна захистити культурні цінності від руйнування та зберегти їх для майбутніх поколінь.

Гаазька конвенція 1954 року – це наріжний камінь міжнародного гуманітарного права, що стосується захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Вона виникла з руїн Другої світової війни, коли масштабні руйнування культурної спадщини продемонстрували гостру необхідність міжнародної співпраці для її збереження. Конвенція, ратифікована багатьма країнами світу, встановлює комплекс правових норм, спрямованих на попередження та мінімізацію шкоди культурним об'єктам.

Ключовими положеннями Конвенції є визначення поняття «культурні цінності» – воно включає як рухомі, так і нерухомі об'єкти, що мають значення для культурної спадщини людства – пам'ятки архітектури, археологічні розкопки, музеї, бібліотеки, твори мистецтва. Яскравим прикладом є обстріл російськими військами музею Сковороди на Харківщині під

час війни в Україні. Він чітко демонструє недотримання міжнародного права на захист культурної спадщини [5, с.74].

Одним з найважливіших аспектів Конвенції є принцип поваги, який вимагає від сторін конфлікту утримуватися від будь-яких ворожих дій щодо культурних цінностей та їх використання для військових цілей. Свідомо бомбардуючи музеї, пам'ятки архітектури, країна агресор не лише завдає непоправної шкоди культурному надбанню людства але і демонструє свідомому нехтування міжнародних правових норм.

Конвенція також запроваджує «спеціальний захист», який надає підвищений імунітет окремим об'єктам, визначеним як такі, що мають «велике значення для культурної спадщини людства». Проте, ця система «підвищеного захисту» за час що пройшов з дати підписання Конвенції не проявила себе достатньо ефективною [5, с.73].

Хоча Конвенція є важливим кроком уперед, вона має обмеження. Як зазначає Вентуріні, «нематеріальна культурна спадщина не входить до комплексної системи охорони рухомих і нерухомих культурних цінностей» [5, с.77]. Крім того, Конвенція не містить достатньо конкретних положень щодо покарання за руйнування культурних цінностей та механізму контролю за виконанням зобов'язань.

Поговоримо про життєво важливу роль Конвенції ЮНЕСКО 1970 року в охороні культурної спадщини України. Ця конвенція — не просто запилений документ; це важливий інструмент у боротьбі з незаконним обігом культурних цінностей. Подумайте про це – конвенція містить чіткі вказівки для країн щодо запобігання незаконному імпорту, експорту та передачі права власності на культурні артефакти. Це критично важливо для України, враховуючи історичний контекст і поточні події [4].

Практична цінність конвенції незаперечна. Встановлюючи міжнародні стандарти, він допомагає створити основу для співпраці між країнами для боротьби з незаконною торгівлею. Це особливо корисно в ситуації, подібній до тієї, в якій опинилася Україна, стикаючись із втратою та крадіжкою культурних цінностей. Уявіть, наскільки легше було б відстежити та повернути вкрадені артефакти, якби існувала глобальна угода про те, як це зробити! [4]

Конвенція ЮНЕСКО 1970 року забезпечує основу для повернення вкрадених речей і стає потужною зброєю проти культурного грабунку. Для України ця структура особливо важлива в умовах триваючих збройних конфліктів, у яких значні культурні артефакти або викрадені, або втрачені через хаос. Нам потрібен спільний міжнародно визнаний набір правил і процедур, і конвенція є наріжним каменем такої системи. Його актуальність полягає в його здатності забезпечувати структурований підхід до зусиль щодо відновлення, роблячи процес більш ефективним і юридично надійним [4].

Дослідники підкреслили важливість міжнародної співпраці у відстеженні походження артефактів, процесу, який підтримує Конвенція. Це підтримує систематичне розслідування, що робить відновлення вкрадених речей ефективнішим. Потенціал конвенції для відчутних результатів вражає. Він пропонує країнам шлях до створення потужніших правових інструментів і створення надійнішої глобальної системи відстеження та повернення культурних артефактів, що дуже важливо з огляду на ситуацію в Україні.

Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, ICOM і ICOMOS, відіграють вирішальну роль у збереженні та поверненні культурної спадщини України. Їхня діяльність стосується як реального захисту об'єктів, так і пропаганди та підвищення усвідомлення значення цієї спадщини в світі.

Спільно з українськими колегами вони допомагають проводити реставрації, дослідження, виставляти на загальний огляд унікальні предмети, а також шукають нові шляхи для її подальшого збереження та повернення українізованих територій [8, с.112].

ЮНЕСКО, наприклад, активно працює над тим, щоб включити у світовий список культурної спадщини різні об'єкти України, надаючи міжнародну допомогу в цій роботі. Це підтверджує велику кількість угод та конвенцій, ратифікованих Україною, та тісно координованої роботи. Крім того, ЮНЕСКО пропагує та поширює інформацію про значення української спадщини серед населення світу. Вплив ЮНЕСКО в галузі запобігання культурним втратам та популяризації проєктів підтримки є величезним.

ICOM, що об'єднує музеї по всьому світу, вирішує проблему вивезення культурних цінностей та сприяє обміну між музеями різних країн, іноді навіть організовуючи виставки, з якими обмін досвідом та збереження країн з якими існує активне співробітництво. Вони діють як механізм міжнародного співробітництва для культурної інтеграції України. ICOMOS також важливий в оцінці та реставрації історичних та культурних об'єктів і є незамінним партнером для культурних заходів по всьому світі [8, с.33].

Кожна з організацій має свій напрямок діяльності, що взаємодоповнює один одного. Таким чином, колективний підхід дозволяє забезпечити більш комплексний захист та популяризацію унікальної української культурної спадщини. Їх роль в інформуванні міжнародної спільноти про виклики та проблеми збереження культурної спадщини надзвичайно важлива для успіху проблем відновлення.

На жаль, багато норм міжнародного права, покликані захищати права біженців, не завжди належним чином реалізуються на національному рівні. Це, по-перше,

призводить до обмеження прав осіб, які перебувають у вразливому стані, і, по-друге, створює певну кризу довіри до відповідності національного законодавства міжнародним нормам та стандартам. Це викликає проблеми інтеграції і адаптації в Україні.

Виконання норм міжнародного права передбачає перекладення зобов'язань на практику, врахування специфічних національних реалій. Такі зобов'язання, звичайно, бувають важкими і загрожують країні і її бюджетові. Процес адаптації норм, з одного боку, складний та потребує великої кількості зусиль та ресурсів від національних органів. Однак, важливо розуміти, що використання норм міжнародного права є ключовим чинником у захисті вразливих груп населення, виникненні прозорої системи захисту та вирішення відповідних конфліктів, і довіри між країною і громадянством інших країн, а не викликом [1]

Ще за часів Російської імперії відбувалося цілеспрямоване переміщення архівних документів, релігійних артефактів та інших цінностей до центрів імперії – Москви та Санкт-Петербурга. Це мало на меті не лише збагачення імперських колекцій, але й підриг української національної самосвідомості, оскільки втрата культурної спадщини безпосередньо впливала на історичну пам'ять народу.

Радянський період, зі своїми тоталітарними практиками, ще більше посилив цю тенденцію. Знищення церков, конфіскація приватних колекцій, вивезення документів до спецфондів – все це було складовими частинами репресивної політики радянського режиму. Особливо цікава думка П. Грімстед про "свідоме винищення радянською владою архівів", як засіб маніпулювання історичною правдою [3, с.70].

Друга світова війна стала катастрофічною для української культурної спадщини. І. Дацків описує масштаби цього лиха, вказуючи, що культурні цінності були не лише

"стихійними жертвами бойових дій, але й об'єктом спеціальних акцій". Розграбування музеїв, бібліотек, архівів нацистами та вивезення цінностей до Німеччини мали безпрецедентний масштаб. Автор наголошує на важливості дослідження долі цих цінностей, посилаючись на праці А. Расторгуєва та О. Федорука, які вивчали різні аспекти переміщення історико-культурних реліквій під час війни [3, с.69].

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році, питання реституції культурних цінностей постало як важливий аспект державотворення та відновлення історичної справедливості. Формування відповідної політики вимагало комплексного підходу, що включав створення правової бази, інституційних структур та практичних кроків у напрямку повернення втрачених артефактів.

Перші кроки у напрямку правового врегулювання були зроблені зі створенням Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей у 1992 році, як зазначає С. Кот [7, с.109]. Це свідчить про усвідомлення важливості даного питання на державному рівні вже на початковому етапі незалежності. Трансформація Комісії у Державну службу контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України у 2000 році, а згодом створення та ліквідація Міжвідомчої ради з питань вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, як це описано в дослідженні, демонструють пошук оптимальної інституційної моделі для реалізації політики реституції. Така динаміка інституційних змін, хоч і свідчить про активний пошук рішень, також може вказувати на відсутність чіткої довгострокової стратегії [7, с.109].

Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 1999 року, хоча й визначив правовий статус культурних цінностей, потребував подальшого удосконалення та адаптації до реалій

міжнародного права та практики. На думку С. Кота, існує потреба у розмежуванні понять «повернення» та «реституція» в українському законодавстві та внесенні відповідних змін до нормативно-правових актів [7, с.110]. Це підкреслює важливість уточнення термінології та правових механізмів для ефективного здійснення політики реституції.

Незважаючи на певні законодавчі прогалини, Україна досягла певних успіхів у поверненні культурних цінностей. Прикладом є повернення до Херсона колекції експонатів з Німеччини у 1994 році, що демонструє практичне застосування реституційних механізмів [7, с.109]. Проте, випадки взаємного обміну, як у випадку з поверненням археологічних знахідок Каблова до Німеччини в обмін на українські цінності, підкреслюють складність та неоднозначність реституційних процесів.

Одним з домінуючих напрямів державної політики є європейська інтеграція. Як зазначає Солошенко В.В., це стало «концептуальним наміром і визначальним напрямом зовнішньої політики суверенної України з перших кроків її існування» [6, с.49]. Європейський вектор розвитку підкріплюється прагненням до демократизації, реформування владних інститутів та консолідації нації навколо європейських цінностей. Проте, шлях до Європи виявився складним та довготривалим, повним «зворотних євроінтеграційному напрямку кроків» [6, с.49].

Важливим аспектом є усвідомлення викликів, що постають перед Україною на шляху до європейської інтеграції. Недостатній рівень демократії, економічні труднощі та залежність від Росії створюють "зачароване коло, що ускладнює проведення реформ [6, с.61]. Науковці, зокрема, Михальченко М.І., наголошують на необхідності багатовекторної зовнішньої політики з пріоритетом на

європейський вибір та врахуванні геополітичного становища України [6, с.55].

Успіхом державної політики можна вважати зростання інтересу до європейських цінностей та прагнення до реформування. Свідченням цього є численні наукові праці, присвячені євроінтеграційній тематиці, а також активна участь наукових інституцій у розробці відповідних стратегій. Наприклад, Національний інститут стратегічних досліджень «зробив вагомий внесок у розробку окресленої проблеми, видав низку науково-аналітичних доповідей» [6, с.61].

Серед невдач варто відзначити недостатню ефективність реформ, корупцію та повільне впровадження європейських стандартів. Важливо також врахувати історичний контекст, який позначився на розвитку державності в Україні, та відсутність власної держави протягом тривалого часу [6, с.55]. Цей фактор, за думкою авторів, є своєрідним маркером національного розвитку та впливає на сьогодення.

Отже, досвід України демонструє, що реституція культурних цінностей в контексті війни є складним та багатогранним процесом. Він вимагає комплексного підходу, що включає зміцнення міжнародного співробітництва, удосконалення правової бази, розвиток інституційних структур та врахування історичного контексту. Незважаючи на існуючі виклики, Україна демонструє послідовність у своїх зусиллях щодо повернення втраченої культурної спадщини, що є важливим кроком на шляху до збереження національної ідентичності та відновлення історичної справедливості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого – 24 березня 2022). Cedoss. URL: / Л. Філіпчук та ін. URL: <https://cedoss.org.ua/wp-content/uploads/vymushena-migraciya-tavijna-v-ukraïni.docx-1.pdf>.

2. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник / ред. О. В. Бігняка. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. 136 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/767c99d8-e90d-446f-aacf-aeac402875bc/content>.

3. Дацків І. До питання реституції історико-культурних цінностей України, втрачених у роки Другої світової війни. *Мандрівець*. 2011. № 5 (95) верес. - жовт. С. 69–72.

4. Зверховська В. Ф., Zverhovska V. F. Культурні цінності як об'єкти цивільних прав : thesis. 2015. URL: <http://hdl.handle.net/11300/1907> (дата звернення: 21.11.2024).

5. Поплавська М. В. Сучасні дослідження міжнародно-правового захисту культурної спадщини під час збройного конфлікту. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2022. № 10. С. 69–84. URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/269479/265493>.

6. Солошенко В. В. Європейські інтеграційні процеси: науковий дискурс. Міжнародні регіональні процеси та зовнішньополітичні пріоритети України: монографія/заг / ред.: С. Шергіна, В. Космини, Л. Чекаленко. Київ : Дипломат. акад. при МЗС України, 2017.

7. Федько К. О. Проблема визначення поняття культурних цінностей в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 105, (ч. 1). С. 109–114.

8. Cultural conservation: The protection of cultural heritage in the United States : a study / ed. by L. Ormond, A. F. Center, United States. National Park Service. Washington, D.C : Library of Congress, 1983. 123 p.

Медвідь Ф.М.,
доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук,
професор МКА, докторант
Твердохліб А.І.,
магістр права, аспірант
Чорний Е.В.,
докторант
(м.Київ)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ДУХОВНА ДЕТЕРМІНАНТА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сучасна українська держава відбулася завдяки консолідуючій силі державницької національної ідеї. З проголошенням незалежності України значно зростає роль української національної ідеї як духовної детермінанти консолідації сучасної української нації, розбудови демократичної держави і творення структур громадянського суспільства. Поняття „українська ідея” першим запропонував П.Куліш, який вкладав у нього усвідомлення, розуміння людини належності до свого народу, його культури і віри [1, с.155; 2, с. 249-263]. Пізніше цей термін зустрічається у М.Драгоманова, С.Рудницького та в інших українських мислителів, але вже у значно ширшому розумінні.

Українська національна ідея виникає разом з виникненням самої України і проходить ряд етапів у своєму розвитку, зберігаючи в основному свою сутність, але змінює форму, сферу дії, функціональне призначення і глибину вираження. Вона виступає складним соціально-культурним, політичним феноменом, що служить консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського національного відродження, яке має комплексний характер і виступає як цілісний процес становлення і розвитку власної

національної державності, пробудження національної самосвідомості і гідності, розвитку національної культури і мови, утвердження економічної незалежності. Суть його полягає в реалізації національної ідеї та втіленні в ній національного інтересу у всіх сферах життєдіяльності української нації. Пріоритетом національного відродження виступає досягнення національної незалежності і побудова Української соборної демократичної держави. На теперішньому етапі консолідації української модерної нації важливим є об'єднання в рамках національної ідеї, національного відродження та реального процесу виживання, де інтегративною виступає екологічна ідея [3, с.377; 4, с.221-229; 5, с. 143-159].

Проблема “безпеки” на початку XXI ст. набула універсального змісту, бо окрім традиційної військової та військово-політичної сфери, вона поширилася на області соціальних, економічних, правових, культурних, екологічних та інформаційних відносин. До того ж, існує тенденція до появи різноманітних видів безпеки: енергетичної, продовольчої, демографічної, епідеміологічної, політичної тощо, що зумовлено виникненням відповідних загроз як національного, так і глобального рівнів. При цьому безпеку часто розглядають як системне поєднання трьох ключових явищ, а саме таких, як: а) відсутність загроз; б) готовність і здатність захищатися або усувати ці загрози і відновлювати статус-кво; в) достатній ступінь стійкості до виникаючих загроз, певний імунітет, запас міцності тих або інших об'єктів[6, с.33-34]. Сам термін «національна безпека» був використаний вперше у 1904 р. в посланні президента Т. Рузвельта Конгресу США, в якому він доводив правомірність підпорядкування зони Панамського каналу інтересам національної безпеки США.

Великий юридичний енциклопедичний словник розглядає національну безпеку як стан захищеності суспільства та комплекс ефективних державних заходів, за допомогою яких забезпечується захист національних інтересів, і гарантування безпеки особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності[7, с.63] . Відтак, до основних проявів безпеки можна віднести відсутність загроз, почуття впевненості людини та можливості її вільного розвитку, що перебувають між собою в тісному взаємозв'язку. Тому закономірно, що безпека людини, поряд із її життям і здоров'ям, честю і гідністю, а також людською недоторканністю визнані, зокрема, в Україні найвищою соціальною цінністю на конституційному рівні (частина перша статті 3 Основного Закону України³), а реалізація цієї конституційної норми проголошена головною метою державної політики у галузі національної безпеки[8] . На думку В. Сокурєнка «питання ... безпеки в усьому цивілізованому співтоваристві держав традиційно розглядаються як неминущі цінності»[9, с.30] . Сучасна наука розглядає безпеку в якості тієї універсальної цінності, яка стосується нескінченної кількості суб'єктів, хоча найбільше значення має, безумовно, безпека особистості, соціальних груп, суспільства і держави[10, с.13] . Вона сприймається як така гуманістична цінність, що за сучасних умов в Україні набуває пріоритетного значення разом з іншими фундаментальними суспільними (у тому числі, і правовими) цінностями, зокрема такими, як верховенство права, свобода, рівність, права людини, демократія, національна єдність тощо[11, с.180-184].

На законодавчому рівні національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і

потенційних загроз (Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 р.) [12]. У Законі визначені такі фундаментальні національні інтереси держави: державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави; інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Північноатлантичному альянсі (далі – НАТО), розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. До загроз національним інтересам віднесено явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Також питанням національної безпеки присвячено окремі положення Конституції України, зокрема ст. ст. 32, 34, 36, 39 (інтереси 37 національної безпеки), ст. 44 (забезпечення національної безпеки), ст. 92 (основи національної безпеки), ст. 106 (національна безпека, сфери національної безпеки, небезпека), ст. 107 (Ради національної безпеки і оборони України) [13].

Ключовою формою безпеки, яка є спільною цінністю людей, які проживають в умовах сучасних державно організованих суспільств, виявляється національна безпека. Законодавством, зокрема, національна безпека України визначається, як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (пункт 9 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України»)[14] . Її провідними чинниками, через які вона розкривається і характеризується певним змістовним навантаженням, є

«національні інтереси», «небезпеки і загрози», «захищеність», «стійкий і прогресивний розвиток» тощо. Означені поняття відображають стан і захищеність суспільства, його динамічні зміни, можливості та здатність суспільства до самозбереження і розвитку[15, с.33].

До актуальних проблем національної безпеки вартує віднести проблему цінності безпеки, адже система національної безпеки включає широкий спектр державних і недержавних інститутів, що діють в інтересах досягнення необхідного рівня захищеності від загроз і небезпек у різних сферах життєдіяльності. Головними структурними компонентами цієї системи є національні цінності, інтереси та цілі; загрози національним інтересам; політика забезпечення національної безпеки. Ми зупинимось на системі цінностей, яка утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування Української держави, адже їх втрата може привести до зникнення нації як носія суверенітету. Виділяють, як правило, інтегруючі та консолідуючі функції національних цінностей, спрямовані на забезпечення єдності, цілісності та впорядкованості певної спільноти. Національні цінності виступають як визначальні норми, принципи, стереотипи, що сформувалися протягом історичного розвитку українського народу і складають ядро української національної культури, забезпечуючи її стабільність та стійкість, здатність протидіяти несприятливим зовнішнім та внутрішнім впливам[16, с.707-708]. Для українців базовими національними цінностями є: соборність, соціальносправедливість, патріотизм, терпимість, духовність, гостинність, повага до родини, синівський обов'язок, «кордоцентризм» та ряд інших, що складають основу української ментальності[17, с. 369 - 370; 18, с.115-117].

Проблема формування та закріплення системи національних цінностей є надзвичайно важливою для

українського суспільства, бо війна України проти вторгнення Росії – це цивілізаційне протистояння, в якому українці намагаються відстояти європейці цінності – демократію, свободу, право вибору на протигагу азійсько-російським цінностям та установам – патерналізму, етатизму, колективізму, деспотизму тощо)[19, с. 697 - 707;20, с.188 - 190; 21, с.31 - 41].

Цінності розглядаються нами як механізми змістовного утримання та вкорінення людини у світі, що виконують такі важливі функції: 1) пов'язують між собою часові виміри життя людини, формують уявлення про майбутнє як світ нових можливостей; 2) виділяють у просторі життя людини значущі елементи не лише реального, але і належного; 3) задають граничні рамки соціокультурної активності людини через системи пріоритетів, оцінок, сенсів; 4) будують складні та багаторівневі системи ціннісних орієнтацій або відношень; 5) вносять метафізичний вимір у життя людини, дають можливість оцінити, побачити себе з точки зору вічності[22; 23, с. 223-226; 24, с.14]. З ґносеологічного погляду всю багатоманітність цінностей поділяють на два типи – предметні та суб'єктні. До першого відносять предмети людської діяльності, суспільні відносини та включені до їхнього кола природні явища як об'єкти ціннісного відношення. Суб'єктні цінності – установки й оцінки, імперативи та заборони, цілі та проекти, виражені у формі нормативних уявлень; іншими словами, це способи і критерії, що слугують основою самої процедури оцінювання відповідних об'єктів. «Предметні» та «суб'єктні» цінності виступають, так би мовити, двома протилежностями, що доповнюють одна одну[25, с.503 - 509]. Найвищою цінністю-метою, самоцінністю є людина як особистість, колектив, суспільство, людство[26, с.72-79]. Її визнання виявляється у піклуванні людини та гуманістично налаштованого суспільства про всебічний розвиток індивіда як

універсальної самоцінної істоти, виявлення і розвиток його сутнісних сил, про поступ людства, одним із фундаментальних критеріїв якого все більшою мірою стають загальнолюдські цінності.

Отже, національна ідея на різних етапах української державності виступала духовною детермінантою, зокрема на новітньому - системи національної безпеки держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Куліш П. Хутірська філософія і віддалена від світу поезія // Хроніка 2000. 3-4(5-6). К.: Довіра, 1993. С.110-147.
2. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І. Історіософська концепція Пантелеймона Куліша в контексті українського національного відродження // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.- К, 2019. Вип. 29. С.249-263.
3. Медвідь Ф. Український етнос: екологічні реалії і перспективи // Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер, 2000. С.367-377.
4. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І. Екологічна безпека України // Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навч.пос.: у 2-х ч.: Ч.І./ В.А. Омельчук, М.П.Стрельбицький, С.Г.Гордієнко та ін.: за заг.ред. А.М.Кислого, і М.П.Стрельбицького. К.: МАУП, 2021. С.221-229.
5. Рудакевич О. Українська національна стратегема початку XXI століття // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України. Вип. 2(94). С.143-159.
6. Кравчук О. Ю. Загрози та виклики політичній безпеці України в умовах гібридної війни : дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2019. С. 33–34.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.

8. Конституція України : від 28 черв. 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

9. Сокурєнко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні : дис. ... док. юрид. Наук. Київ, 2016. С. 30.

10. Волошина Ю. В. Національний суверенітет : праворозуміння та практика забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

11. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Національна безпека України як цінність // Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 93-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (21 травня 2022 року). Харків, 2022. 459 с. С.180-184.

12. Про національну безпеку України : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.

13. Конституція України : від 28 черв. 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141

14. Про національну безпеку України : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.

15.Кобко Є. В. Сучасна парадигма національної безпеки України : публічно-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. Серія юридична. С. 33.

16. Цінність // Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис, 2002. С.707-708.

17. Ментальність // Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис. С.369-370.

18. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. К.: НАДУ, 2012. 544 с.

19. Медвідь Ф.М., Чорна М. Ф., Твердохліб А. І., Шенгеловський В. В. Гуманітарна безпека України в умовах викликів XXI ст.: філософсько-правовий вимір // The 9th International scientific and practical conference "Dynamic of the development of world science" (May 13-15, 2020) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2020. С.697-707.

20. Медвідь Ф.М., Урбанський М.В., Давидюк П. М. Національні цінності фундаментальні основи національної безпеки держави // Проблеми модернізації України : [зб. наук. пр.] / МАУП. К.: МАУП, 2008. Вип. 10: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. "Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів". м. Київ, МАУП, 19 березня 2020 р. / редкол. : М. Н. Курко (голова) [та ін.]. 2020. С.188-190.

21. Степико М.Т. Проблеми ідентифікації громадян України в умовах іноземної агресії // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2015. Вип. 18. С.31 - 41.

22. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. К. : НАН України, 2016. 284 с.

23. Дарморіз О. Нація, національна культура та проблема толерантності // Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія / [Ф.С. Бацевич, С.Л. Грабовська, О.В. Дарморіз та ін.] за заг. ред. док. філос. наук, проф. В.П. Мельника. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. С.222-239.

24. Мельниченко Я.Б. Право як цінність: філософсько-правовий аналіз. Автореф. Дис. ...докт. філос. в галузі права. К.: МАУП, 2018. 24 с.

25. Медвідь Ф.М., Медвідь А.М., Курчина Т.О. Гуманітарна безпека української держави в умовах культурної експансії Російської Федерації // Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»/За заг. ред. М. Капралю, О. Киричук, І. Орлевич / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди; КЗ ЛОР «Львівський музей історії релігії». Львів: «Логос», 2017. С.503 -509.

26. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Том. І. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2019. 428 с.

Небесний О.,
здобувач освіти
Науковий керівник: **Парандій В.О.,**
кандидат історичних наук, доцент
(м.Хмельницький)

ОУН ТА ГЕТЬМАНСЬКИХ РУХ: РОЗ'ЄДНАНІ ІДЕОЛОГІЄЮ, АЛЕ ОБ'ЄДНАНІ МЕТОЮ БОРОТЬБИ

російсько-українська війна, що розпочалася навесні 2014 р., мобілізувала на захист держави українців усього світу. Поряд з українськими громадськими ініціативами з перших його днів у цю діяльність активно включилася українська еміграція. Окрім збору пожертв і їх відправки в Україну, її представники не менш активно чинили громадсько-політичний тиск на російські дипломатичні представництва з вимогою припинення агресії проти України та на уряди країн свого проживання й міжнародні організації з вимогою введення економічних та політичних санкцій проти країни-агресора. Цей факт актуалізував потребу всебічного наукового вивчення української еміграції, а зокрема, її політичної частини. Здебільшого вона була сформована у міжвоєнний період XX ст. з представників українського національно-визвольного руху.

Друга хвиля еміграції українців охоплювала період між Першою і Другою світовими війнами у XX столітті і була зумовлена поєднанням соціально-економічних та політичних причин. Емігрували в основному ті українці, які зі зброєю в руках боролися проти радянської влади, підтримували Центральну Раду, Директорію, Гетьманат. Це були великі й середні землевласники, торговці, службовці, священнослужителі, інтелігенція, солдати і козаки українських

військових з'єднань. Вони виїздили до Польщі, Чехословаччини, Австрії, Румунії, Болгарії, Німеччини, Франції, США та Канади.

Друга світова війна, як і перша, давала українцям шанс на об'єднання та відновлення власної держави. Наслідки короткотермінового існування української державності на зламі 10-20-х років були більш ніж вагомими. Українці отримали номінальну автономію в складі СРСР. На еміграції діяли екзильний Державний центр (ДЦ), ОУН, політичні, військові, культурні, наукові організації і установи, переважна більшість яких стояла на незалежницьких позиціях. Феноменальним підтвердженням самостійницьких інтенцій розділених різними державами українців стало утворення і боротьба Карпатської України у 1938-39 роках. Ще півстоліття тому такий сценарій був неможливий навіть у найсміливіших футуристичних проєктах. Але прагнення українців до незалежності не вписувалися у стратегічні плани тодішніх світових лідерів.

Діяльність ОУН-УПА та Гетьманського руху в роки Другої світової війни є малодослідженою проблемою. Причиною цього є насамперед відсутність збережених документів того періоду та невелика кількість мемуарних праць, які б проливали достатньо світла на цей складний період. Аналіз публікацій свідчить про те, що вивчення їх діяльності в роки Другої світової війни більшою мірою зводилося до досліджень збройної боротьби військових формувань УПА-«Поліська січ»-УНР на чолі з Т.Бульбою-Боровцем та подій, які цьому передували.

Поза увагою дослідників, як правило, залишаються проблеми функціонування цих політичних організацій та рухів, їх діяльність в політичній та зовнішньополітичній сферах. Тому метою даної статті є дослідження діяльності ОУН та

Гетьманського руху на еміграції щодо відновлення незалежності України в роки світової війни у 1939-1945 роках.

Історія ОУН та УПА у Другій світовій війні є дуже суперечливою. Дехто вважає членів цих угруповань фашистськими колаборантами німців, які були відповідальними за значні злочини під час німецької окупації у Другій світовій війні. Для інших їхні прихильники – героїчні, жертвні борці за незалежність України. Образ колаборантів і злочинців у німецьких службах поширювався не в останню чергу радянською пропагандою для боротьби з прагненнями України до незалежності. Потім він знову був використаний російською стороною, особливо в 2014 році, і в наступні роки, щоб зробити Євромайдан «фашистським переворотом» і легітимізувати окупацію Криму і розгортання бойовиків і військ на сході України.

Створення ОУН було реакцією на поразку Української революції 1917-1921 років, ліквідацію реальної української державності та поділ етнічних земель.

Існує багато міфів і стереотипів навколо діяльності ОУН і, зокрема, навколо військової політики. ОУН дуже велику увагу приділяла саме військовому вишколу у підпіллі, в еміграції. Вони створили військовий штаб ОУН на чолі з генералом Миколою Капустянським. Туди входили також такі видатні військовики як Колосовський, Омельченко, Колодзінський тощо. Це були військові з досвідом, які робили відповідні видання і проводили військові навчання. Це була потужна річ, яка вдалася у підпільних умовах, в умовах еміграції, і тим більше в умовах бездержавності.

Вони готувалися до війни, до повстання. Вони розробили низку теорій, зокрема, «побудова держави від першого села», яку активно відстоював Михайло Колодзінський (членів ОУН, діяч військового штабу). [19]

З 1927 року Сталін почав чистки українських «націоналістів», тож ілюзії про побудову адекватних російсько-українських відносин зникли. Діяти треба було швидко, але обережно, тому підготовка до створення єдиної організації, яка б об'єднувала представників різних українських націоналістичних рухів, відбувалася в умовах конспірації.

Головою обрали Євгена Коновальця, одного з лідерів української молоді.

ОУН боролася проти тодішніх окупантів, вимагала повернення української мови у школи, займалась військовим вишколом у парамілітарних організаціях, як от «Пласт» та «Сокіл», видавала листівки для виховання населення у націоналістичному дусі.

У 1934 році крайовий керівник Степан Бандера був ув'язнений і отримав довічний термін у польській в'язниці, а провідника Коновальця в 1938-му вбили радянські спецслужби. Та оунівці не здалися і продовжували діяти в значно складніших умовах. [1]

Вересень 1939-го кардинально змінив розклад сил. Німеччина напала на Польщу, польська держава впала, а Україна, за результатами пакту Молотова – Ріббентропа (23 серпня 1939 року), була розділена між Радянським Союзом та Третім Рейхом. Москва офіційно заявляла, що йде визволяти поневолені народи від польських панів.

Під окупацією Радянського Союзу опинились майже всі етнічні землі українців. З перших днів Сталін почав застосовувати каральні методи комуністичного режиму: арешти, депортації населення до Сибіру, розкуркулення та колективізація.

Перед оунівцями, затиснутими між комуністичним та нацистським тоталітарними режимами, виникли абсолютно нові завдання. Вони не у всьому погоджувались, мали різні

погляди, проте продовжували шукати шляхи здобути незалежну державу в таких екстремальних умовах. Лідером ОУН(б) став звільнений з польської в'язниці Степан Бандера.

У цих умовах справитися самотужки було практично неможливо, тому Німеччина виглядала джерелом необхідної підтримки. Радянська, а згодом російська пропаганда багато років нав'язувала образ оунівців-колаборантів та злочинців у німецьких службах. Втім, важливо розуміти умови й обставини того часу.

22 червня 1941 року Німеччина оголосила війну Радянському Союзу, а вже 29 червня радянські війська відступили зі Львова, залишивши по собі катівні й більш ніж 22 000 знищених у тюрмах українців. [17]

Оунівці використали шанс для створення Української Держави. За лінією німецько-радянського фронту рухались групи підпільників, які створювали районні та обласні управи до встановлення німецької влади. Розрахунок був на те, що німці визнають українську владу.

У ніч з 29 на 30 червня до Львова увійшов батальйон «Нахтігаль» під командуванням Романа Шухевича. Радянська влада активно тиражувала міф про зрадницьку діяльність галичан у складі батальйонів «Нахтігаль» та «Роланд» під крилом у СС (охоронних загонів). [3]

Вранці 30 червня 1941 року у Львові 330 бійців «Нахтігалью» мали забезпечити проголошення Акту відновлення Української Держави й таким чином відновити легітимну Українську Державу.

Акт відновлення Української Держави мав символічне значення. Він засвідчував право українців жити на своїй землі й розпоряджатись нею.

Відновленій Українській Державі судилось існувати лише 10 днів. Німецьке командування наказало відкликати акт.

Бандера та Стецько відмовились, після чого їх засудили до перебування у концентраційному таборі Заксенгаузен.

Німці заборонили будь-яку політичну діяльність українським організаціям, розпочали масові арешти оунівців. Паралельно з арештами оунівських підпільників, гестапівці провели у Львові чистку лав української поліції, де було «багато прихильників Бандери», а також продовжили арешти залишків оунівців у Німеччині.

Оунівці розширюють мережу, залучаючи українців Центральної, Східної та Південної України, щоб почати всеукраїнське повстання, коли СРСР та Німеччина виснажать одна одну у війні.

На зламі 1942-1943 років було ухвалено рішення про формування постійного військового угруповання – УПА. До осені 1943 року на Волині та Поліссі була сформована основа УПА. [10]

Українська повстанська армія стала військово-політичної формацією Українського визвольного руху, стратегічною метою якого було відновлення української державності.

Коли ми подивимося на українсько-польські стосунки того часу, то ми побачимо і взаємовинищення, і співпрацю. Якщо розглядатимемо стосунки ОУН і Німеччини, то можна побачити моменти зближення і конфліктів. Більше того, ОУН з СРСР також мали як моменти переговорів, так і моменти боротьби. Це означає, що ОУН боролася з цими трьома основними противниками не за ознакою національності, а за тим, що вони стояли на заваді створення незалежної України.

ОУН і УПА в глобальному сенсі не були світовими гравцями. Але це був рух та ідеологія, які запропонували Україні на локальному рівні третю альтернативу, у порівнянні з новою нацистською Європою і радянською світовою революцією. Цілком очевидно, що ця альтернатива

під назвою «незалежна Україна» вступала в конфлікт з локальними проектами Польщі, Румунії, Угорщини, СРСР та іншими, які передбачали включення територій України до їх держав. [18]

Впродовж передвоєнного, воєнного та повоєнного періоду ОУН декларувала оперття на власні сили. Очевидно, що лідери ОУН розуміли, що власними силами не справляться. І з цього розуміння виникає зацікавлення країнами Європи, які могли б бути союзниками ОУН. Німеччина була найпотужнішою передвоєнною державою в Європі, що бажала переглянути Версальський договір. Тому мова має йти не про зачарованість ОУН Німеччиною, а про практичний розгляд її як союзника. А коли цей практичний розрахунок виявився марним, ОУН (під проводом С. Бандери) одразу пішла на конфлікт. Цей конфлікт почався не у 1943 році, коли УПА почала боротьбу в тилу, а в грудні 1941 року, коли німецька поліція вже висвітлювала ОУН як групу, що протистоїть Німеччині. А з березня 1942 року в звітах гестапо та СД з окупованої території СРСР була запроваджена рубрика «Український рух опору». Це дає змогу стверджувати, що боротьба почалася раніше 1943 року. [16], [1].

Варто також зосередитись на двох головних моментах: подіях літа 1941 року та українсько-польській проблематиці. Перед нападом Німеччини на СРСР в ОУН було переконання, що Німеччина природно зацікавлена в розвалі СРСР. Тому вона не має іншого виходу, окрім як визнати Українську державу. Однак мало місце і певне розчарування, адже берлінська верхівка не давала на це дозвіл. Якраз проголошення Акту відновлення Української держави 30 червня 1941 року мало прояснити ситуацію. Так і сталося, й ОУН дуже швидко зорієнтувалася в ситуації.

Що варто пам'ятати про літо 1941 року. ОУН була структурою, яка налічувала приблизно 20 000 людей. Коли

оунівці підняли антирадянське повстання в липні 1941 року й оголосили незалежність, цей націоналістичний рух вибухнув чисельно. Десятки тисяч людей приєднувались до ОУН в кон'юктурних цілях. Бо очевидно люди хотіли отримати доступ до влади. Тому варто пам'ятати, що такі підрозділи, як українська міліція та українська адміністрація не склалися виключно з членів ОУН. ОУН намагалася зберігати над ними контроль, але це не завжди було можливо.

Організація українських націоналістів була революційною партією, яка збиралася боротися за незалежність України збройним шляхом. ОУН створили люди, які мали досвід боротьби у 1914–1920 роках – Першої світової війни, а потім української національно-визвольної боротьби.

ОУНівці були переконані, що по-перше, спиратися у боротьбі потрібно на власні сили українського народу. Для цього його треба готувати, організовувати, мобілізувати. А для цього потрібна організація, тож вони в 1929 році створили Організацію українських націоналістів. По-друге, для здобуття держави й для її утримання – бо досвід тоді був такий, що державу створили, але не змогли втримати – потрібно мати потужні збройні сили. По-третє, боротьба має вестися за будь-яких умов революційним шляхом. [20], [6].

Діяльність ОУН відмінна від діяльності ДЦ УНР та Гетьманського руху тим, що вона була активною, як на території України так і у еміграції.

Завдання історика – встановити не тільки факти і деталі, а й дати пояснення мотивації тих чи інших дій. Відтак, перше, що ми повинні завжди пам'ятати, що український націоналізм й ОУН були породженням невдалої української боротьби за незалежність 1917-18 років. Як будь-яка реакція на невдачу, ця реакція була радикальною. Друга річ, про яку слід пам'ятати, що метою ОУН було здобуття незалежності за будь-яку ціну. Третя річ в тому, що ОУН не почала свою діяльність в роки

Другої світової війни і не завершила її по завершенню війни, хронологічно це був набагато ширший період. [9]

Відтак всі дії ОУН під час Другої світової війни варто пояснювати тим, що це була певна реакція на невдалу боротьбу за незалежність у попередні роки і це був певний шлях до мети здобуття незалежної держави. Лідери ОУН бачили виправданим зближення з будь-яким рухом або державою задля досягнення мети незалежності. А якщо не бачили – конфліктували. Ця логіка дій ОУН під час Другої світової війни була пов'язана з появою держави. [1]

Після зречення влади Скоропадський опинився в еміграції в Німеччині. Будучи емігрантом, він очолив гетьманський рух, який сприяв поширенню ідей консерватизму в українському середовищі. Одним з провідних теоретиків цього руху став В'ячеслав Липинський, погляди якого справили значний вплив на українських емігрантів у міжвоєнний період.

Організований Гетьманський Рух бере свій початок з 1920 року коли українськими консервативними колами в еміграції, що згуртувалися навколо В.Липинського, було створено Український Союз Хліборобів Державників (УСХД). На той час В.Липинським вже було вироблено ідеологію новітнього українського монархізму, яку він теоретично оформив і виклав у своїх «Листах до Братів-Хліборобів» [4]. Невдовзі на чолі цього Руху став колишній Гетьман України (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) Павло Скоропадський, який уособлював собою нового національного монарха і відродження існування українського державницького консерватизму у формі дідовичного (спадкового) гетьманування родини Скоропадських. [7]

Вже до середини 1920-х років Павло Скоропадський зайняв у гетьманському таборі української еміграції становище, яке переросло рамки простого символу української

монархічної ідеї. Скоропадський почав сприйматися серед більшості українських монархістів як єдиний претендент на гетьмана майбутньої української трудової дідичної монархії. До певної міри цьому сприяло зростання гетьманських організацій, назва яких ототожнювалась із його іменем як українського монарха. Користуючись посиленням свого авторитету, гетьман не бажав бути обмеженим у владі і прагнув стати реальним керівником гетьманського руху. Таким він фактично і став, коли наприкінці 1929 року перебрав на себе головування в Раді присяжних. [8]

Проживши декілька років у Швейцарії, він разом з родиною у 1921 р. переїздить до Німеччини й оселяється у придбаному будинку у передмісті Берліна – Ванзее. Наприкінці 1919 р. П. Скоропадський прийняв пропозицію ініціаторів і засновників монархічної організації «Український союз хліборобів-державників» (далі: УСХД), зокрема В'ячеслава Липинського (1882-1931), Дмитра Дорошенка (1882-1951), Сергія Шемета (1875-1957), очолити українські консервативні сили закордоном «на основі своїх законних гетьманських прав для рятування погібаючої ідеї української державності». [15]

Заходами Павла Петровича, 1926 року в Німеччині засновується Український інститут при Берлінському університеті, що зіграв велику роль у розвитку української науки та культури.

На початку 1930-х років між практиком Скоропадським та теоретиком Липинським виникли певні розбіжності щодо існування руху, і єдиний «Союз» розколовся. Прибічники гетьмана об'єдналися в «Союз гетьманців-державників». Завдяки зусиллям Скоропадського, філії гетьманського руху з'являються не лише в Австрії та Німеччині, а й у Чехословаччині, Франції, Канаді, США, на західноукраїнських землях (Польща).

Відомо, що в міжвоєнну добу гетьманська еміграція розгорнула розгалужену політичну діяльність у ряді країн Європи, Азії й Америки, зокрема в Німеччині, Австрії, США, Канаді, Польщі, Чехословаччині, Туреччині, Угорщині, Великій Британії, Японії, Франції тощо, тобто у державах, які входили в обидва ворожі блоки, між котрими розпочалася та тривала Друга світова війна (1939-1945). Ця діяльність мала місце у дванадцятьох республіканських і двох монархічних (королівство Великої Британії й маріонеткове монархічне державне утворення Маньчжоу-го) державах на трьох континентах (Європа, Азія, Америка). [11]

Цікавість до обох блоків можна пояснювати і особливістю еміграційного становища гетьмана, і реальністю тогочасної політики українського монархізму, що не був самодостатній, оскільки діяв не на своїй власній території, і власним баченням Павла Скоропадського щодо місця майбутньої гетьманської України у світі, яке виробив, уже перебуваючи в еміграції, і якого дотримувався до кінця життя засновник Другого гетьманату.

З приходом до влади націонал-соціалістів життя Павла Скоропадського ускладнилося. Доводилося докладати чималі зусилля і використовувати власний авторитет та зв'язки, щоб зробити можливим подальше існування і діяльність «Союзу гетьманців-державників» та української громади в Німеччині. Разом із тим, передбачаючи неминучу війну в Європі, Павло Скоропадський 1939 року відправив свого сина Данила до Англії з метою гарантування продовження існування гетьманського руху на випадок перемоги антигітлерівської коаліції. Скоропадський остерігався, аби гетьманський рух не став повністю залежний від Німеччини. Прибічники пропонували Скоропадському проголосити сина принцем, а гетьманський рух назвати монархічним. [13]

І хоча гетьман не підтримував нацизм, він змушений був «лояльно» ставитися до нього. Але, незважаючи ні на що, Скоропадський завжди відстоював перед офіційними колами Рейху й серед громадськості інтереси українців. Наприклад, коли угорські війська окупували в 1939 році Карпатську Україну, гетьман виступив у оборону її незалежності. Заходам Павла Скоропадського завдячують звільненням з німецьких концтаборів Степана Бандери, Андрія Мельника, Ярослава Стецька та ін.

Протягом 1938-1941 років Скоропадський намагався згуртувати всі українські сили в діаспорі. Він не поділяв надій деяких угруповань емігрантів, що німці відновлять українську державність. Павло Скоропадський не встиг у мирний час завершити організаційне та ідеологічне формування «Союзу гетьманців-державників». [5]

У міжвоєнну добу гетьманський рух, попри внутрішні конфлікти, розвивався і знаходив своїх нових прихильників у різних країнах Європи, зокрема в Чехо-Словаччині, Франції, Великобританії, Польщі, Румунії, Туреччині, де діяли гетьманські організації та виходили у світ наукові й публіцистичні видання й часописи. З середини 1920-х рр. консервативно-монархічні ідеї отримали значне поширення серед української спільноти у Сполучених Штатах Америки, Канаді та Аргентині, результатом чого стали створення низки гетьманських організацій, активізація їхніх парамілітарних структур та акцій, а також постановня пресових органів і видавництв. З часом український консервативний рух поширив свої впливи також на українські етнічні землі. [4]

17 липня 1937 року Скоропадський ліквідував УСХД й у вересні заснував Союз гетьманців-державників (СГД) на принципово нових засадах. Провід нової організації опинився повністю в руках династії Скоропадського.

В еміграції гетьманський рух пережив кілька розколів. Зокрема, генеральний писар за Гетьманату Іван Полтавець-Остряниця утворив Українське національне козацьке товариство та проголосив себе «гетьманом і національним вождем всієї України». Скоропадському конкурент закидав, що той сам зрікся влади. «Я зрікся гетьманської влади, але не прав на гетьманській стіл», - відповідав той. [14]

Павло Скоропадський мав кілька зустрічей з Адольфом Гітлером – ще до того, як той став канцлером Третього Рейху. Проте це спілкування не мало наслідків. Значно частіше в гетьманському будинку бували консервативні німецькі політики й офіцери-монархісти, критично налаштовані до Гітлера.

Гестапо стало відомо, що, перебуваючи у Великій Британії, Скоропадський несхвально відгукувався на адресу Гітлера і Герінга. Мовляв, під час «ночі довгих ножів» 1934-го нацисти вбили не лише заколотників-штурмовиків, а й багатьох безневинних людей. На віллі гетьмана провели обшук, проте жодного компромату не знайшли.

Він налагодив співпрацю з японським військовим аташе в Берліні. За сприяння японців відправляв своїх емісарів для роботи з українською діаспорою на Далекому Сході. Ці контакти відстежували радянські спецслужби. Та що гіршими ставали взаємини японців з англійцями й американцями, то прохолодніше гетьман ставився до співпраці з Токіо.

Павло Скоропадський вважав, що змінювати титул, присвоювати вищий, не маючи ані території, ані армії – це зовсім непідходяща річ.

В еміграції Павло Скоропадський остаточно відмовився від ідеї про федерацію України з Росією. Проте політичні опоненти – насамперед з ОУН – все одно дорікали йому браком патріотизму. «Вони більше 15 років утовкмачують у голови своїх читачів, що я прибічник москалів, що я проти

самостійної України, - писав Скоропадський у січні 1938-го. – Коли на перших порах деякі мої політичні кроки, може, й могли помилково давати привід обвинувачувати мене в якихось російських симпатіях, то зараз, після всього того, що я пережив завдяки своєму українству, подавати загаломі все ті ж доводи для поборювання мене – це вже максимум бездарності й неймовірна глупота». [12]

Попри протистояння між гетьманцями й оунівцями, Павло Скоропадський сприяв звільненню з німецького ув'язнення лідерів уже розколотої ОУН Андрія Мельника та Степана Бандери.

11 березня 1945 року у Берліні Український штаб організував святкову Шевченківську академію. Зал заповнювали представники української науки і мистецтва, був присутній також і гетьман Павло Скоропадський.

Наприкінці війни, 16 квітня 1945 року, під час бомбардування англо-американською авіацією станції Платлінг, що поблизу Мюнхена в Баварії, він був смертельно поранений. Помер Павло Скоропадський 26 квітня 1945 року в лікарні монастиря Меттен.

Отже, українські політичні групи у еміграції – ОУНівці та гетьманці – поборювали одне одного, змагаючись за вплив на українську еміграцію.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів ОУН. [Електронний ресурс. Інформаційний портал]. Режим доступу: <https://ounuis.info/> (дата звернення: 12.10.2024 р., 14.11.2024 р.)
2. Євшанський М. Екзильний уряд УНРеспубліки – на боці західних союзників / М.Євшанський // Свобода, 1985. 11 червня.
3. Зародились ми великої години...: ОУН і УПА. Кіпіані В., Білань Н., Мороз В. В-во: Vivat. Харків, 2022. 304 с.

4. Інформаційні матеріали до 150-річчя Павла Скоропадського. Український інститут національної пам'яті. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-150-richchya-pavla-skoropadskogo>

5. Ковальчук М. Гетьман Павло Скоропадський: від самостійності до федерації. Історична правда. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/04/29/152371/>

6. Колодзінський М. Воєнна доктрина українських націоналістів. В-во: ТОВ «Основа», К., 2019. 287 с.

7. Липинський В. Листи до Братів-Хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf>

8. Папакін Г. Павло Скоропадський: перші роки на еміграції. Український історичний журнал, 2008, №4, 81-95. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/4/7.pdf>

9. Патриляк І. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939-1960). В-во: АДЕФ-Україна. К., 2020. 776 с.

10. Патриляк І. Створення Української повстанської армії під проводом ОУН(б): молододосліджені аспекти проблеми / І. Патриляк // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Історичні науки. 2010. Вип. 16. С. 111-122.

11. Потульницький В. Дипломатія Павла Скоропадського (Військово-дипломатичні стосунки гетьмана з острівними монархіями у 1926-1943 рр.). Х., 2014.

12. Потульницький В. Ідеологія українського традиційного консерватизму: досвід минулого та сучасний погляд. Л., 2022.

13. Савченко В. Павло Скоропадський – останній гетьман України. В-во: «Фоліо». К., 2015. 64 с.

14. Тейзе Є. Павло Скоропадський: гетьман під крилом Берліна. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk>

15. Томенко М., П. Гай-Нижник. Міфи і таємниці останнього гетьмана України. В-во: Креативна агенція «Артіль», К.2023. 384 с.

16. Українська повстанська армія. [Сторінка Українського інституту національної пам'яті]. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/ukrayinska-povstanska-armiya> (дата звернення: 12.10.2024 р.)

17. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відповід. ред.), Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілій, А. Сова, П. Содоль. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 352 с., іл.

18. Український націоналізм. Основи ідеології. В-во: Markobook. К., 2023. 256 с..

19. Шурхало Д. «Держава від першого села»: як ОУН готувалася до Другої світової війни. 18.04.2020 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30563362.html> (дата звернення: 30.11.2024 р.)

20. Шурхало Д. Розвідники без держави. Українські спецслужби в екзилі. Електронний ресурс: Радіо Свобода. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/31051550.html>

Опанасюк Е.В.,
аспірант
(м.Рівне)

РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДУХОВНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Важливою складовою ідеологічної підтримки агресивної політики росії у виправданні військових конфліктів проти України є Російська православна церква (РПЦ), яка, відродивши дорадянську практику взаємин між церквою і державою набула якості державної церкви. Керівництво РПЦ було безпосередньо причетним до формування моделі режиму путіна, а їхні спільні наміри щодо сакралізації «російської національної ідентичності» стали одним з провідних чинників, які посилили в країні авторитарні тенденції, забезпечили владі суспільну підтримку. Наслідком створення «політичного альянсу» між церквою і владою, заснованого на приматі виключності росії, її історичній місії щодо домінування над Євразією, стали новітні агресивні дії рф на міжнародній арені, зокрема, в Україні [1, с. 123].

РПЦ активно використовує релігійний дискурс для легітимації російської військової експансії та формування образу України як частини «русского мира», що має підпорядковуватися духовній і політичній владі москви. РПЦ довгий час стверджувала, що Київ – колыска православної цивілізації, яка нібито органічно входить до «триєдиного» народу (росіяни, українці, білоруси). Ця ідея використовувалася для виправдання культурного та політичного домінування москви над Україною.

З моменту підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату у 1686 р., РПЦ послідовно намагалася звести нанівець українське церковне життя, придушуючи будь-які ініціативи щодо автокефалії. Створення незалежної Української православної церкви (УПЦ) постійно блокувалося РПЦ, яка наполягала на тому, що українське православ'я належить до її «канонічної території». Особливо гостро це питання постало у XX–XXI століттях.

До кінця 1980-х років РПЦ була єдиною «легальною» православною церквою в Україні. Коли у 1992 р. постав Київський патріархат, РПЦ по максимуму демонізувала будь-який автокефальний рух, щоб не втратити свій вплив на віруючих. Пропагандистська діяльність РПЦ охопила широкий спектр ідеологічного, політичного та релігійного впливу, спрямованого на формування суспільної свідомості українського населення, використовуючи потужні методи маніпуляції, зокрема залякування перспективою втрати спасіння.

Анексія Криму та розпалювання війни на Донбасі супроводжувалися риторикою РПЦ про захист «єдності православного народу». Часто пропаганда РПЦ зводиться до намагання показати, що українці неправильно розуміють свої історичні корені та не мають підстав для самобутнього розвитку. При цьому заперечується існування українців як самостійної політичної нації через уникнення вживання понять «українці», «український народ», натомість використовуються термінологічні словосполучення та евфемізми, а саме: «народи, що живуть на теренах сучасної України», «єдиний слов'янський народ», «наші брати», «православні» та ін. [2, с. 34]. При цьому священники УПЦ МП активно використовувались РПЦ як медіатори пропаганди ідей «руського мира»: парафії УПЦ МП на Донбасі часто використовувалися для пропаганди проросійських ідей.

Надання Томосу Православній церкві України (ПЦУ) Вселенським патріархом стало великим ударом по РПЦ. Москва оголосила цей акт «розколом» і активізувала антирелігійну пропаганду, зображаючи українську автокефалію як змову Заходу [3, с. 629]. РПЦ мобілізувала свої міжнародні ресурси, щоб ізолювати ПЦУ, вдаючись до політичного тиску та інформаційних кампаній.

Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 р. чітко продемонструвало позиції ПЦУ та УПЦ МП. ПЦУ одразу категорично засудила російське вторгнення, виступила за негайне відновлення територіальної цілісності Української держави, долучилася до процесу забезпечення підтримки України на міжнародній арені, виявилася активним учасником кампанії з надання гуманітарної допомоги потерпілим громадянам, внутрішньо переміщеним особам, ЗСУ. Натомість, офіційні заяви УПЦ МП містили заклики до миру, проте саму війну називали «братовбивчим протистоянням», «громадянським конфліктом», «розбратом та ворожнечею» [4, с. 57].

РПЦ активно підтримує повномасштабну агресію росії проти України. Патріарх Кирил неодноразово виправдовував війну, називаючи її «священною місією» проти «західного занепаду» та «морального розтління». Висловлювання Кирила про «канонічну єдність» використовуються кремлем для обґрунтування територіальних претензій. Церква також бере участь у формуванні образу російських військових як «захисників православної віри»: благословляє російських солдатів і зброю, створюючи сакралізований образ війни. У цей же час священнослужителі РПЦ ігнорують масштабні руйнування, вбивства цивільного населення та воєнні злочини росії в Україні.

Повномасштабна війна росії проти України засвідчила, що незмінний статус УПЦ МП – серйозна загроза для

національної безпеки Української держави. Тому в українському парламенті зареєстровано кілька законопроектів, у яких пропонується припинення діяльності УПЦ МП. 9 жовтня 2023 р. ВР у першому читанні ухвалила законопроект щодо заборони діяльності релігійних громад, які пов'язані з росією та Московським патріархатом зокрема. 5 березня 2024 р. Комітет ВРУ з питань гуманітарної та інформаційної політики ухвалив до другого читання законопроект про заборону УПЦ МП. 23 вересня 2024 р. в дію вступив Закон «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». Відтепер РПЦ в Україні поза законом, а пов'язані з нею релігійні організації мають три місяці, щоб розірвати будь-які зв'язки з московським центром. На кожную церковну структуру, яка цього не зробить, чекають суд і заборона. Юридично не лише Київська митрополія, а й кожна єпархія і кожна з тисяч громад УПЦ МП є окремою релігійною організацією, тож кожную з них заборонятимуть окремо. У свою чергу, російські медіа активно поширюють наратив про нібито утиски «канонічної церкви» в Україні, маючи на увазі УПЦ МП.

Загалом, новітню «релігійну експансію» РПЦ проти України, яка зайняла вагому «нішу» в інформаційно-пропагандистській політиці рф щодо України, можна звести до декількох пов'язаних між собою напрямів:

- застосування маніпуляційних технологій, спрямованих на підміну реальних подій, пов'язаних з Революцією Гідності (Євромайданом) та її наслідками, зведення гострої політичної кризи в Україні до «братовбивчої», «громадянської війни»;

- латентна підтримка агресивних дій рф, наміри легітимізувати її збройне втручання у внутрішні справи України (застосування конструктів від «миротворчої місії» рф до «священної війни» між православною і західною цивілізаціями);

- сприяння у загостренні суспільно-політичної ситуації, міжконфесійних відносин в Україні, дискредитація її як суверенної держави, розмивання громадянської і етнічної ідентичності українських громадян [5, с. 268].

Таким чином, діяльність РПЦ у контексті агресивної війни не обмежується лише духовною підтримкою, а є невід’ємною частиною державної політики, спрямованої на легітимізацію та ідеологічне обґрунтування воєнних дій. Центральною фігурою у поширенні церковного мілітаризму в рф з використанням релігійних наративів для легітимізації агресії кремля є патріарх Кирил.

Після повномасштабного вторгнення в Україну РПЦ використовує кілька теоретичних підходів для обґрунтування мілітаризації російського суспільства. Ключовими підходами є теорія «Атомного православ’я» та концепція «Третього Риму», які посилюють ідеологію РПЦ, виправдовуючи з релігійної точки зору воєнні дії та агресивну зовнішню політику рф.

Теорія «Атомного православ’я» – найбільш контраверсійна ідеологічна концепція за останнє десятиліття в росії. Вона поєднує релігійні ідеї православ’я з мілітарною складовою – концепцією ядерного стримування, де ядерна зброя розглядається як божественно санкціонований інструмент для захисту православної цивілізації [6].

У сучасній риторичі концепція «Третього Риму» ґрунтується на твердженні, що росія має «божественне право» і обов’язок захищати православний світ від «ворогів», а ядерний арсенал є інструментом для цієї місії. Представники РПЦ беруть участь в освяченні зброї та військової техніки, що передаються збройним силам країни-агресора, а також проводять релігійні обряди безпосередньо в зоні бойових дій. Крім того, РПЦ надає гуманітарну підтримку російським військовим, чим сприяє їхній діяльності. Такі дії формують у свідомості військових та вірян образ «священної війни»,

надаючи духовну легітимність воєнним діям і морально виправдовуючи агресію. У результаті релігійний компонент стає ключовим елементом ідеологічного забезпечення бойових дій, підсилює бойовий дух військових та популяризує наративи, що виправдовують агресію, подаючи її як частину масштабної боротьби за духовне відродження чи захист православного світу [6].

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновки, що РПЦ відіграє ключову роль у формуванні ідеологічного обґрунтування агресії проти України, виступаючи інструментом духовної легітимації війни. Відкрито підтримуючи політику держави-агресора, РПЦ сприяє створенню в суспільній свідомості наративів, які виправдовують воєнні дії, використовуючи релігійні символи, догмати та практики. Головними аспектами діяльності РПЦ є:

- ідеологічний вплив: поширення ідеї «священної війни» за захист православного світу, яка використовує релігію як засіб маніпуляції свідомістю;

- освячення агресії: РПЦ надає духовну підтримку російським військовим через ритуали освячення зброї та обряди в зоні бойових дій;

- пропагандистська активність: застосування залякування, маніпуляцій і міфів про «канонічність» українських територій для виправдання втручання.

У процесі духовної легітимації війни РПЦ трансформується з релігійної організації на інструмент ідеологічного забезпечення агресивної політики росії. Це порушує базові принципи релігійної нейтральності, що підриває авторитет церкви як морального орієнтира.

Для України протидія цьому впливу є важливим елементом захисту національної безпеки. Важливими кроками в цьому напрямку є:

- підтримка незалежних релігійних структур, зокрема ПЦУ;
- розвінчання релігійних маніпуляцій через інформаційні та просвітницькі кампанії;
- встановлення законодавчих обмежень для діяльності релігійних організацій, пов'язаних із державою-агресором.

Загалом діяльність РПЦ як інструменту духовної легітимації війни створює небезпечний прецедент, що загрожує не лише Україні, але й принципам релігійної свободи та миру в усьому світі. Тому протидія цим явищам є завданням не лише для українського суспільства, а й для міжнародної спільноти.

Список використаних джерел та література:

1. Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою. Аналітична доповідь. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 196 с.
2. Коновальчук П.І. Зміст та основні напрями пропаганди Російської православної церкви у контексті гібридної війни Росії проти України. Стратегічна панорама. 2018. № 2. С. 31-36.
3. Здіорук С. Російська православна церква як механізм деструкції національної єдності в Україні. Україна дипломатична. 2019. Випуск 20. С. 628-637.
4. Панчук І., Опанасюк Е. Динаміка релігійної ідентичності в Україні за останнє десятиліття. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філософія. 2024. № 26. С. 54-60.
5. Яремчук В. Російська православна церква в інформаційно-пропагандистському конструкті політики РФ щодо України на сучасному етапі. Наукові записки Інституту

політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України. 2015. Вип. 3. С. 247-273.

6. Аналітичний звіт «Священна війна»: мілітарна
діяльність РПЦ». URL: <https://cpd.gov.ua/reports/analychnyj-zvit-svyashhenna-vijna-militarna-diyalnist-rpcz/>. (дата звернення:
22.11.2024).

Опанасюк Т.А.,
кандидат історичних наук
(м.Рівне)

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ДЕРЖАВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Важливою складовою зовнішньої та внутрішньої політики держави, яка забезпечує ефективну передачу інформації для досягнення стратегічних цілей є стратегічні комунікації. У сучасному світі, де інформація та комунікації стали ключовими інструментами впливу, стратегічні комунікації відіграють важливу роль у захисті та підтримці національної ідеї. Вони є потужним засобом для формування і зміцнення національної ідентичності, підтримки внутрішньої єдності та відбиття зовнішніх загроз.

Стратегічні комунікації – це скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [1, с. 15]. Це процес інтегрованого використання комунікаційних каналів, ресурсів та технологій для впливу на громадську думку, формування та підтримку національних інтересів, а також досягнення поставлених цілей у довгостроковій перспективі. Вони передбачають узгоджену політику і комунікаційні заходи, що охоплюють всі рівні державного управління – від центральних органів до місцевих адміністрацій.

Стратегічні комунікації мають важливе значення для державного управління в кризові періоди, в процесі реагування на надзвичайні ситуації та періоди воєнного стану, встановлюючи ефективний обмін інформацією між органами

державної влади, забезпечуючи швидку мобілізацію та координацію зусиль, впливаючи на реакцію громадськості в критичних ситуаціях [2, с. 31].

Стратегічні комунікації є важливим інструментом національної ідеї – системи поглядів, цінностей і переконань, яка об'єднує народ і дає йому спільне бачення майбутнього. Вона визначає сутність нації, її культурні, політичні та соціальні орієнтири. Загалом, національна ідея є основою для соціальної та політичної стабільності, забезпечення безпеки та розвитку держави, оскільки вона формує спільне бачення майбутнього та мотивує громадян до захисту та підтримки державних інтересів.

Стратегічні комунікації та національна ідея взаємодоповнюють одна одну, формуючи цілісну систему для реалізації державних цілей, забезпечення національної єдності та формування міжнародного іміджу. Так, національна ідея слугує платформою для визначення основних цінностей, цілей і пріоритетів, які мають транслюватися через стратегічні комунікації. Вона надає чіткий вектор для комунікаційних стратегій, допомагаючи державним інституціям, медіа та громадському сектору спрямовувати свої зусилля на зміцнення національної ідентичності.

У свою чергу, стратегічні комунікації забезпечують поширення національної ідеї серед громадян країни, сприяючи формуванню спільної національної свідомості. За допомогою сучасних технологій та медіа стратегічні комунікації створюють наративи, які роблять національну ідею зрозумілою та привабливою для різних соціальних груп. Ефективна комунікація, заснована на національній ідеї, сприяє зменшенню соціальних конфліктів, підтримці політичної стабільності та зміцненню почуття єдності серед громадян. Під час кризових ситуацій, війни стратегічні комунікації здатні мобілізувати суспільство на основі спільних цінностей.

Національна ідея, виражена через стратегічні комунікації, відіграє важливу роль у створенні позитивного іміджу країни на міжнародній арені. Україна активно використовує наративи боротьби за свободу, демократію та європейські цінності, щоб підкреслити свою ідентичність та здобути підтримку міжнародної спільноти.

Стратегічні комунікації, побудовані на основі національної ідеї, є ефективним інструментом для протидії дезінформації, маніпуляціям та інформаційним атакам. Наприклад, об'єднання суспільства навколо ідеї суверенітету й незалежності допомагає створити «інформаційний імунітет» до зовнішніх впливів.

Враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що стратегічні комунікації та національна ідея мають багатогранні зв'язки: національна ідея визначає зміст і цінності, які транслиуються стратегічними комунікаціями, тоді як стратегічні комунікації забезпечують їх поширення, адаптацію та актуалізацію у внутрішньому та міжнародному контекстах. Їхній ефективний синтез є основою успішної політики держави. Національна ідея забезпечує ідеологічну основу для згуртованості суспільства, а стратегічні комунікації – це механізм її поширення та закріплення в суспільній свідомості. Разом вони виступають важливим інструментом забезпечення національної безпеки, протидії сучасним загрозам і зміцнення позицій держави у внутрішньому та міжнародному контекстах.

В Україні впроваджуються низка стратегій та програм, спрямованих на захист національної ідеї, її популяризацію та утвердження як важливого елементу національної безпеки. Основні напрями та програми охоплюють інформаційну, освітню, культурну та безпекову сфери. Зокрема, у сфері інформаційної безпеки це Стратегія інформаційної безпеки України (затверджена у 2021 р.), яка спрямована на протидію

інформаційній агресії з боку інших держав (зокрема, росії) та передбачає розвиток українського інформаційного простору, популяризацію державних цінностей та захист національної ідеї від маніпуляцій. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, який координує заходи протидії дезінформації, розробляє стратегії для збереження єдності та сприяє поширенню правдивих даних.

Серед освітніх програм можна відзначити реформу освітнього процесу, в основі якої інтеграція уроків історії, культури та громадянської освіти для формування національної ідентичності серед молоді та популяризація українознавства через оновлені навчальні програми. Національний мультипредметний тест (НМТ) акцентує увагу на знаннях з історії України, що сприяє вихованню громадянського патріотизму. Програма «Нової української школи» (НУШ) включає компоненти розвитку критичного мислення та формування активної громадянської позиції.

У сфері культурної політики варто відзначити Український інститут (заснований у 2017 р.) – державна установа, яка представляє українську культуру у світі та формує позитивний імідж України за кордоном. Основне мета діяльності якого у зміцненні міжнародної і внутрішньої суб'єктності України через можливості культурної дипломатії: організовує заходи для популяризації української культури, історії та ідентичності за кордоном; підтримує проекти, які презентують українську культуру через мистецтво, кіно, літературу та музику. Український культурний фонд (УКФ) – підтримує ініціативи, спрямовані на збереження культурної спадщини та розвиток сучасного мистецтва як частини національної ідеї.

У сфері гуманітарної політики це програма єднання регіонів – заходи з інтеграції тимчасово окупованих територій (культурні, освітні, інформаційні проекти) та ініціативи для

подолання історичних, мовних та регіональних розбіжностей. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р. підтримує статус державної мови, що є ключовим елементом національної ідеї.

У сфері національної безпеки відзначимо Стратегію національної безпеки України (від 14.09.2020 р.), яка визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Програми щодо повернення населення окупованих територій до єдиного українського інформаційного та культурного простору. Так, платформи «Дія TV» і «Дім» створені для інформування жителів окупованих територій, поширення проукраїнської інформації. Освітні хаби для молоді («Донбас-Україна», «Крим-Україна», платформа «Вступ.ОСВІТА.UA» є центрами підтримки абітурієнтів із тимчасово окупованих територій, які допомагають із вступом до українських університетів.

Отже, Україна активно використовує стратегічні комунікації, освітні програми, культурні ініціативи та безпекові заходи для утвердження національної ідеї. Усі ці стратегії об'єднані метою зміцнення національної ідентичності, згуртованості суспільства та захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Стратегічні комунікації в Україні забезпечуються через тісну співпрацю між різними державними органами, такими як Міністерство культури та інформаційної політики, Рада національної безпеки і оборони України, СБУ, МЗС та іншими. Їхня діяльність координується завдяки національним стратегіям, спільним платформам і постійному моніторингу, що дозволяє оперативно реагувати на сучасні виклики та забезпечувати захист інформаційного простору України.

Унаслідок повномасштабної зовнішньої агресії було актуалізовано не тільки потребу відновлення територіальної цілісності та суверенітету України, але й нові виклики – залучення додаткових фінансових, військових, політичних ресурсів для ведення оборонної операції та планування подальших наступальних дій. Перед політичним керівництвом держави постає питання про розширення можливостей здійснення політико-комунікативної діяльності, спрямованої на поглиблення партнерського співробітництва та залучення ресурсного потенціалу стейкхолдерів до вирішення гостроактуальних питань військово-політичного розвитку держави в умовах воєнного стану. У цьому контексті ресурсний потенціал стратегічних комунікацій є дієвим інструментом включеності держави у формування міжнародного порядку денного, координації комунікативних можливостей суб'єктів політики, спрямованих на реалізацію ключових національних інтересів у міжнародному політичному просторі, основними з яких є припинення бойових дій, відновлення суверенітету та територіальної цілісності України [3].

Повномасштабна російська агресія суттєво переорієнтувала пріоритети державних комунікацій, зосередивши їх на мобілізації суспільства, протидії ворожій пропаганді та зміцненні міжнародної підтримки. Нові умови змусили державу адаптувати свої комунікаційні стратегії, зробивши їх більш оперативними, цілеспрямованими й орієнтованими на різні аудиторії.

Україна активно бореться з російськими наративами через швидке викриття фейків та поширення достовірної інформації (наприклад, платформи StopFake та діяльність Центру стратегічних комунікацій і інформаційної безпеки). Державні органи оперативно реагують на ключові інформаційні події, зокрема в соціальних мережах.

Відбувається їх адаптація до викликів цифрової війни: державні органи активно використовують Twitter, Facebook, Instagram, та TikTok для інформування та взаємодії з громадянами, наприклад, через цифрові інструменти.

Протидія кібератакам і створення інформаційного щита. Тут відзначимо діяльність ІТ-армії України: організація цифрових атак на російські сайти та поширення правдивої інформації серед російського населення; захист від кібератак.

Основна мета державних комунікацій – згуртувати громадян, підкреслити силу, стійкість і героїзм українського народу. Це реалізується через соціальні кампанії, спрямовані на залучення до волонтерської діяльності, підтримку ЗСУ, а також надання рекомендацій населенню щодо дій у надзвичайних ситуаціях, таких як обстріли чи окупація; інформаційні кампанії, спрямовані на підтримку психічного здоров'я, поради для подолання стресу.

Окремі комунікаційні ініціативи фокусуються на отриманні військової, економічної та гуманітарної допомоги від міжнародних партнерів. Україна позиціонує себе як символ боротьби за свободу та демократію у всьому світі. Наприклад, створення платформи United24 (платформа збору коштів для підтримки України, активно просувалася через соціальні мережі та міжнародних партнерів із чітким меседжем єдності та допомоги), міжнародні виступи В. Зеленського та кампанії, такі як «Be Brave Like Ukraine». Остання запущена для популяризації сміливості українців як національної риси. Вона мала на меті привернути увагу міжнародної аудиторії до героїзму українського народу. Співпраця з міжнародними брендами та медіа: поширення українського наративу через всесвітньо відомі платформи, такі як BBC, CNN, The New York Times, які публікують статті, репортажі та матеріали про боротьбу України. Зазначені приклади демонструють, як через стратегічні комунікації та підкреслення національної ідеї

Україна ефективно мобілізує як внутрішні, так і зовнішні ресурси для опору агресії.

Таким чином, в умовах повномасштабної війни пріоритети державних комунікацій України змістилися в бік мобілізації внутрішньої підтримки, протидії інформаційним загрозам, забезпечення психологічної стійкості та активної роботи на міжнародній арені. Це дозволяє Україні ефективно протистояти не лише на фізичному, але й на інформаційному фронті.

На третьому міжнародному форумі зі стратегічних комунікацій Kyiv StratcomForum 27-28 березня 2024 р., який зібрав провідних українських та іноземних комунікаційників, фахівців з протидії інформаційним атакам та дезінформації, неодноразово лунала думка про необхідність удосконалення стратегічних комунікацій держави. Ця необхідність породжена самою війною, яка набуває затяжного і тотального характеру. Держава переходить з режиму спринту на режим марафону. Замість емоційного підйому, максимізації зусиль і очікування швидкого результату, на порядку денному щоденна важка праця та раціональне використання наявних ресурсів, зокрема психологічних. Великою небезпекою є емоційні гойдалки, які є наслідком завищених очікувань і неминучих розчарувань. Тому принципом стратегічних комунікацій має бути «доросла розмова» з суспільством, озвучування реальних проблем і підвищення стійкості. Потрібно робити наголос не на гаслах, а на фактах. Зокрема, на емпіричних даних. Це вимагає посилення аналітичної складової роботи [4].

Стратегічна комунікація є життєво важливою складовою національної безпеки. В умовах війни її необхідно трансформувати з цілеспрямованістю, яка відповідає прихильності до дипломатії, оборони, розвідки, правоохоронних органів і внутрішньої безпеки. Стійкість стратегічних комунікацій має забезпечуватися головним

лідерством Президента та політичною волею Верховної Ради, конструктивною взаємодією між урядом і приватним сектором у безпрецедентних масштабах є обов'язковою. Більше того, стратегічні комунікаційні зусилля мають посилювати ключові теми та повідомлення та постійно оцінюватися щодо визначених цілей [5, с. 184].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що, розвиток стратегічних комунікацій в Україні в умовах війни та післявоєнної відбудови має ключове значення для забезпечення національної безпеки, збереження внутрішньої стабільності та зміцнення міжнародного авторитету. Завдання та перспективи цього напрямку визначаються сучасними викликами і потребою у довгостроковій стратегії. Перед Україною стоїть завдання розбудувати стратегічні комунікації як один із ключових інструментів державної політики. Успіх цього напрямку залежить від координації між державними органами, впровадження новітніх технологій та активної взаємодії з громадянським суспільством.

Список використаних джерел та літератури:

1. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій: практичний посібник за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої. Київ: ТОВ «ВІСТКА», 2022. 278 с.
2. Мойсіяха А.В. Роль стратегічних комунікацій у зміцненні національної безпеки України: виклики та можливості. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Випуск 37. 2023. С. 30-35.
3. Хорішко Л. С. Стратегічні комунікації України в умовах російсько-української війни. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6352/13388-1?inline=1>. (дата звернення: 20.11.2024).
4. Стратегічні комунікації воєнного часу: про що йшлося на Kyiv StratcomForum 2024. URL:

<https://detector.media/infospace/article/224926/2024-04-02-strategichni-komunikatsii-voennogo-chasu-pro-shcho-yshlos-na-kyiv-stratcomforum-2024/>. (дата звернення: 21.11.2024).

5. Липовська Н., Сахарова К. Стратегічні комунікації в умовах війни: публічно управлінський аспект. *Наукові перспективи*. 2024. № 6 (48), С. 181-192.

Погребняк Г.П.,
доктор мистецтвознавства, професор
(м.Київ)
Грановська В.О.,
викладач
(м.Київ)

ВІДТВОРЕННЯ ПОДІЙ ВІЙНИ В СЦЕНІЧНОМУ ТА ЕКРАННОМУ МИСТЕЦТВАХ

Трагічні події Другої світової війни стали складним етапом співпраці театральних діячів і кінематографістів. На початку радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. літератори, діячі театру і кіно тісно співпрацювали й обмінювались творчим досвідом. Вони шукали форму відтворення трагічних подій воєнного лихоліття, методи презентації образів героїв.

Українські режисери і актори пройшли складний творчий шлях від фронтових спеціальних випусків кінохроніки, бойових збірників, концертних виступів на війні до повнометражних ігрових фільмів та якісної драматургії театральних вистав. Українські митці з великими складнощами опанували різноманітними способами відображення реалій війни на сцені та екрані. Вони представили фільми та спектаклі високої екранної і сценічної культури, які відповідали духовним потребам суспільства. Проблема пошуку представниками режисерського цеху екранних і сценічних засобів відтворення подій та героїв часів збройної агресії уявляється актуальною в контексті нинішнього повномасштабного вторгнення РФ на терени України.

З початком радянсько-німецької війни український кінематограф, як і театральне мистецтво було орієнтоване на військові потреби – на агітацію та пропаганду. На перший план вийшов документальний кінематограф. Хроніку воєнних подій

фільмували такі відомі українські кінематографісти, як: М. Биков, К. Богдан, Б. Вакар, В. Войтенко, М. Глідер, І.Гольдштейн, П.Горбенко, В.Ковальчук інші.

Нагадаємо, що Ю.Солнцева та О.Довженко із серпня 1941 року перебували в евакуації в Уфі. Л. Госейко вказує, О.Довженко був «призначений полковником інтендантської служби, але не витримує бездіяльності і просить, щоб його перевели на фронт» [3,с.115]. В часи радянсько-німецької війни митець зосереджується на роботі над документальними стрічками. О.Довженко «виступає ініціатором організації фільмування партизанського руху в Україні [4, с.394–395].

Фільми авторського колективу під керівництвом О. Довженка «Битва за нашу Радянську Україну» і «Перемога на Правобережній Україні та вигнання німецьких загарбників за межі українських радянських земель» (створені в 1943–1944 роках) стали кращими документальними стрічками українського виробництва періоду Другої світової війни. Режисерами вказаних фільмів були Ю.Солнцева та Я. Авдієнко. О. Довженко був художнім керівником обох проєктів, він також був автором дикторського тексту. Творчий стиль Довженка, філософське мислення, мистецьке використання різноманітних хронікальних матеріалів кінохроніки стало визначальним фактором ідейно-художнього спрямування кінострічок. Насамперед це стосується авторського тексту. Поєднання тексту і зображення за допомогою контрапункту значно посилює емоційне забарвлення фільму. Публіку вражав зміст кожної фрази, вагомість, точність, ємкість кожного слова у фільмі. В окремих епізодах авторський текст переростав у цілісний пристрасний авторський монолог. Публіцистичні фільми О. Довженка довели, наскільки ідейно-гострими й емоційними можуть бути документальні твори, якщо художник талановито використовує багату палітру образно-художніх засобів. Авторське слово О. Довженка досягло тут

особливої сили, оскільки воно збагачувало зображення, поєднуючись із ним, народжувало новий узагальнений зміст.

В українському театральному мистецтві, котре попри війну таки розвивалось на окупованих територіях, то, як зазначає Л.Ванюга «усі українські театри в Галичині поділялись на дві групи. Одні підлягали державній адміністрації, інші спочатку підпорядковувались окружним старостам або міським управам, а згодом стали клітинами УЦК». У ході дослідницького пошуку авторка з'ясовує, що «до першої групи належав тільки Львівський оперний театр. Незважаючи на підпорядкування німецькій адміністрації, керівництво цього театру залишалось українським. Влада майже не втручалась у творчі справи театру. До іншої групи належали всі інші пересувні театральні колективи, у тому числі й Український драматичний театр ім. Івана Франка в Тернополі» [1, с.166]. Тоді як В. Гайдабура, переконаний, що майстри сцени, «опинившись у небезпечних і принизливих умовах гітлерівської окупації, змогли підняти театр до рівня могутнього фактору патріотизму, націотворення, духовного захисту народу» [2, с.66].

У підсумку зазначимо, що режисери театру і кіно складних виробничих умовах шукали різноманітні прийоми показу воєнних подій, презентуючи екранну й сценічну оповідь як у хронікально-документальному та ігровому кіно, так і в театральному мистецтві. Це уможливило не лише визначення режисерського інструментарію відтворення подій війни засобами театального мистецтва і кінематографа, а й показати значиму роль діяльності кінорежисерів у висвітленні здобутків майстрів сценічного мистецтва.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ванюга, Л. С.(2012). Друга світова війна та український драматичний театр ім. Івана Франка в Тернополі.

Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство. № 2. С. 164–171.

2. Гайдабура В.М. Театр між Гітлером і Сталіним. Київ:Факт 2004. 320с.

3. Госейко, Л.(2005). Історія українського кінематографа. 1896–1995. Київ: KINO-КОЛО.464с.

4. Дорошенко, А., Волошенюк, О., (2016). Документальне кіно. 1939–1945. *Історія українського кіно*. Том. 2: 1930-1945 / гол. ред. Г. Скрипник. Київ. С. 359–403.

Сердуніч Л.А.
(сміт Стара Синява, Хмельниччина)

ГОЛОДОМОР 1930-их – ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ. ФАКТИ НА ПІДТВЕРДЖЕННЯ

Анотація: У статті наведено численні факти на підтвердження штучності голодоморів, організованих совєтським режимом. Подано спогади очевидців про голодомор 1930-их років, під якого припав на 1932 – 33 рік. Свідченнями й фактами авторка статті доводить, що винуватицею голодоморів була людиновинищувальна політика московитської влади.

Ключові слова: штучні голодомори в Україні, 1932 – 33 роки, очевидці, свідчення, московщина як винуватиця голодоморів.

Минуло 90 років, як масове вимирання людей внаслідок штучного голодомору, організованого совєтським режимом, досягло піку: найбільшої кількості. Голодомори, які штучно створили люди, суттєво різняться від тих, котрі творять природні чинники. Голод від давньоюдейських часів і до розквіту комуністичної системи був ще й методом управління суспільством. Організатори голодоморів у XX столітті мали досвід своїх попередників, які прямими погрозами давнім юдеям (про це є у «Біблії») винищували їх голодом і людодідством за непослух Богові, а насправді – за непокірність владі. У біблійному зверненні до юдеїв (5-а книга Мойсеева «Повторення закону» 28, 53-55) сказано: «І будеш ти їсти плід утроби своєї, тіло синів твоїх та дочок твоїх». Це звідти, як стверджують дослідники, і йде публічно-прихована нищівна природа всіх голодоморів [1].

Борючись із християнством, людиновинищувальна політика Леніна й Сталіна взяла від цієї релігії вміння штучно створювати голод під приводом непослуху владі для упокорювання та покарання люду, показавши не бачений в історії голодомор [2, с. 5, 35]. Від імени ідеї комунізму більшовики поряdkували, наче сатрапи царя Ірода, маніпулюючи долями мільйонів людей. Голод, створений штучно, став державним та партійним методом, яким людину змушували забувати про вищі речі, а думати лише про їжу. До такого міг додуматися лише сатана в личині Сталіна: Йосип Джугашвілі.

Уже протягом перших 25 років советського ярма влада штучно створила три голодомори. Перший мор у 1921 – 23 роках організував і здійснив жид Бланк-Ульянов на псевдо Ленін і тим спричинив (дозволив) два наступні: 1930-их та 1946 – 47 років. «Голод – чинник прогресивний», – казав він. Ідею голодоморів в Україні підтримав москвит (а насправді – жид) В'ячеслав Молотов (Скрябін). Це він сказав Сталінові: «Хахлов і казаков может загнать в калхоз только голод». Таке ставлення до українців підтримували й інші москвити. Згодом чванькуватий маршал Жуков на докір німецького генерала про страшні втрати на фронтах ненавчених, необрoєних юних українців заявив: «А што етих хахлов жалеть? Чем больше их выбьют, тем легче и лучше будет русскому народу и тем меньше надо будет атправлять их в Сибирь».

Обіцянка більшовиків «землю – селянам!» обернулася тим, що селяни стали безземельними. Навіть іноземні дослідники голодоморів в Україні зрозуміли, за що нищили в Україні селян. Про це писав і американський дослідник голодоморів в Україні Роберт Конквест: «Українських селян нищили не тому, що були селянами, а тому, що були українцями-селянами» [3].

З вуст Сталіна на нараді у ЦК ВКП(б) у грудні 1932 року прозвучав наказ Постишеву: *«Ти, Паша, призначений туди нами у ролі Головголу (головнокомандуючого голодом) і цією зброєю зробиш більше, ніж Семен кінними арміями»*. Косіор: *«Те, що ми розгромили націоналізм, що, як слід, узялися за роботу на селі, й вирішило успіхи 33-го року...»*. М. Хатаєвич, відряджений в Україну для втілення в життя генеральної лінії партії, відверто заявляв: *«Між нашим режимом і селянством точиться нещадна війна. Це боротьба не на життя, а на смерть. Довелося вдатися до голоду, щоб показати їм, хто тут господар. Це обійшлося в мільйони життів, але система колгоспів вистояла. Ми виграли війну»*. *«Ми сазнательна пашли на голод, ібо нам нужен бил хлеб»*, – зізнався Клим Ворошилов. Промовисті й слова Л. Кагановича про людоїдство серед українців: *«Нехай краще вони самі себе їдять, аніж вони будуть їсти нас»*. Виділені фрази – це військова термінологія. А ще – оці, з директив і постанов: *«наступ соціалізму по всьому фронті»*, *«мобілізація»*, *«про боротьбу з...»*, *«особий отдел»*, *«особое совещание»* і т. п., – що переконливо засвідчує войовничу політику комуністичної влади проти українців [4, с. 5].

Мовив сам за себе й сам лозунг *«Залізною рукою заженемо людство до щастя!»*. Якщо до щастя, то чому людей треба заганяти до нього примусово? Тож і заганяли: нальотами, наскоками, рейдами. І справді *«залізною рукою»*: сокирами, ковіньками, ломами, залізними гаками, заступами, нагаями, багнетами, табірною колючою проволокою, кулями. Протягом кількох місяців спеціальні комісії під керівництвом Кагановича й Молотова забрали в селян усі внутрішні фонди: продовольчий, фуражний, насіннєвий. Спершу взяли землю, прикрившись чужим словом *«експропріювати»*, відтак – реманент, майно, зерно, далі – крупу, квасолю, останні крихти.

Хліб став зброєю. Нишпівки виливали навіть вариво з горщиків, сяку-таку бевку. І це ще не сплановане винищення?!.

Жорсткі й жорстокі закони і заборони призвели до того, що Україна 1932 – 33 років нагадувала морг просто неба: її кордони були підсилені армією, аби не йшла допомога. Введення паспортної системи вдруге закріпачило селян, аби ніхто не міг виїхати. Млини держава теж позакривала, щоб ніхто не молов збіжжя. Користуватися жорнами і ступками теж забороняли. Їх забирали або розбивали вщент, як і ступи, олійниці... Аби люди не могли рятуватися навіть котами й собаками, було доведено план їх заготівлі. Якби це був просто недорід, то чому ж не дати людям хоч найменшу надію на виживання? Останнє зерно держава вивозила за кордон: «Примите дар от советских рабочих». Отже, *дар!* А в цей час мільйони своїх людей мерли. І в них же забирали останнє зерно, яке дехто ще тримав на посівну.

Титул Союзу РСР як найбільшого імпортера зерна був ганебним і злочинним, адже це нездорове бажання слави відібрало життя у мільйонів своїх людей. 1932 року у більшості областей був небачений урожай. Деякі спиртові заводи переробляли хліб на горілку, стільки його було. Влада не робила жодного кроку для подолання голоду, а все більше посилювала його. Насильницькі комуністичні перетворення несли простим людям лише страдницькі бідування, горе і смерть. Після поїздки Кагановича в Україну всі жиди перебралися до міст. Отже, рідне плем'я рятував. І це – ще не переконливі приклади продуманого людомору?!.

Грузин Сталін, поляк Косіор, жид Каганович, московит Молотов – проти України. Винищення українців вони вели сплановано, системно й послідовно. Передусім знищували наш волелюбний дух, культурно-просвітницький цвіт нації: письменників, народних співців (кобзарів, лірників, бандуристів), учителів, попів. Далі – господарників, за ними –

й трударів, які не сприймали нові «порядки». А позаяк такими були майже всі, то й почалося масове знищення: мор голодом. Церковні записи, реєстри актів громадянського стану спалювали з метою замітання слідів смертей.

Величезну кількість людей забирали місяці 1930-их (зокрема 1932 й 1933-го), які в той час мали неприродні назви. Напр., вересень 1932 року отримав народну назву *розбоєнь*, бо грабували комнезамівці, жовтень – *гарбузень*, бо все зерно забрала влада, лишилися тільки гарбузи, та більше побутувала назва *худень*, бо люди масово худли. Листопад – *пухлень*, грудень – *трупень*, січень – *могилень*, лютий – *людодіень*... Були й інші назви, котрі народжувалися в залежності від становища селян у тому чи іншому краї. Загалом же мені вдалося зібрати їх 18, і це – навіть більше, ніж самих місяців. Людська пам'ять тримає їх досі як ще одне підтвердження штучності голодомору [5, с. 45].

Вдалося мені зібрати й назви так званого їдла 1933 року, яким рятувалися українці. Декому воно продовжувало життя, а декому й пришвидшувало смерть. Ось дешиця тих назв: *баланда, бевка, блюваки, волок, затируха, кандьор, коржаники, латура, ліплянці, нізчимний борщ, плескачики, припс, хмелики, чибрики, шліхта* й багато інших, що люди змушені були вигадувати їх із нічого: з *хопти, кори, з кользи (ріпаку), з осердя кукурудзяних качанів, з липового листя, зі слимаків, гнилої картоплі*... Побутували ці назви, як і самі т. зв. «страви», саме в роки голодоморів. Й вони – ще одне підтвердження штучності голодомору 1930-их років [6, с. 46].

Штучність голодоморів підтверджували й мої країни, які пережили ті страшні часи. Благо, я ще встигла записати ці свідчення з їхніх вуст.

КОЧЕЛАБА Ганна Сергіївна, смт Стара Синява (Хмельниччина), 1920, с. Паньківці: «Страшний суд був! Пекло на землі! Спухлі, страшно дивитися. Збирали ракушки

(черепашки) у ставку. Вода холодна, а доводилось по пояс баблятись. У 33-ому померли троє моїх братиків і батько... Їли здохлу худобу. В селі не було чути ніякого шуму, тихо. З коминів не йшов дим: не було що варити. А якщо в когось і задиміє, то туди сходилися всі, хто ще ворухився. Йшли з надією, що щось дадуть. Або й страхом, бо було, що смажили людське м'ясо...».

ШЕСТАВЕЦЬКА (Вовк) Марія Іванівна, 1923 р. н., с. Уласово-Русанівка Старосинявський (тепер – Хмельницький) р-н: «Ай скільки закопали людей! Багацько вигнали з хат! Таке робилося, що страх згадати! Нас розкуркулили, я поневірялась. І дядька Олександра розкуркулили, бо був трудягою. Жив у сусідніх Іванківцях. Забрало НКВД, нема по ниньки. І тітку Катерину в Теліжинцях розкуркулили, заслали в Харківці (наш район). Мама брали воду з криниці вночі прихапці, бо нам не дозволяли. Їли ми ягруст, листя, либоду. Комуністи все одбирали. Так виконували укази, пропивали нагабоване, наживались. Один тут за курку купив хату розкуркуленого. Я пережила три голодомори, війну, Німеччину».

КРОТ Андрій Юхимович (1928 – 1993), с. Теліжинці: «Батьки розказували дещо. Зіставляв із тим, що запам'ятав, починав розуміти. Батьки трудилися, як воли, чорно працювали від зорі до зорі, а нічо' не мали. Батько, Юхим Степанович, помер голодною смертю від виснаження у березні 1946 року. Пройшов усю війну, під Берліном був важко поранений, лікувався в Сочі. Повернувся кволим, ще й їсти не було що. Батькова мати трохи підгодовувала його: щодня лишала кварточку молока, якого не вистачало на нас, онуків. А одного разу тато не дійшов до неї з роботи, сів у гайку відпочити і закляк. Голова колгоспу Яків Крот раз був виписав 5 кг гречаної лупи на суп. Другий раз тато пішов, а він сказав: «Як ти їсиш так скоро?», – і не виписав. Їсти не було що, а нас – четверо дітей, мама і тато. Їли «водяники», бо всяка бурда

була на воді. Тоді казали: «Їжте ягли». – «Які ягли?». – «Такі ягли, що без вечері спати лягли». Мама казали, що мене малого сусідка мало не з'їла. Не знаю, хто. Коло нас жила Явдоха Качурівська... На окупованих німцями територіях та й то не мерли від голоду, були картки, а свої фашисти: комуністи – стільки народу виморили!».

БЕРЕЗЮК Текля Григорівна, 1926 р. н., с. Дашківці:
«Мерло багацько людей. Ми були корову продали, то купили пуд пашні, аби собі було що їсти. Померли тоді мої дід і баба. Чули, що в Іванківцях якийсь їв дітей» [7, с. 112 – 118]. І таких свідчень, як і інших доказів, пребагато.

Досудове слідство встановило беззаперечні докази того, що в 1932 – 1933 роках **Сталін Й. В., Молотов В. М., Каганович Л. М., Постишев П. П., Косіор С. В., Чубар В. Я. і Хатаєвич М. М.** організували та вчинили геноцид в Україні, створивши життєві умови, розраховані на фізичне знищення частини української національної групи.

Імена катів українського народу, яким досі стоять пам'ятники як знущання над пам'яттю жертв, повинні знати всі прийдешні покоління. Знати як катів. Це **В. І. Ульянов (Ленін), Лейба (Лев) Давидович Бронштейн (Троцький), Л. Каменєв (Розенфельд), Г. Алфельбаум (Зінов'єв), Йосип Віссаріонович Джугашвілі (Коба, Сталін), Всеволод Балицький, Олександр Вінокуров, Генріх (Єнох) Григорович (Гершеневич) Ягода, Георгій Прокоф'єв, Станіслав Францович Реденс, Карл Мартинович (Едуард Іванович) Карлсон, Хома Акімович Леонюк, Лев Миронов (Каган), Едуард Салинь, Михайло Тимофєєв, Зиновій Кацнельсон, Яків Зельманович Камінський, Борис Козельський (Голованівський), Сергій Пустовойтов, Михайло Маркович Букшпан, Франц Семенович Друскіс, Юхим Хомич Кривець, Ізраїль Давидович Іванівський (Гібшман), Григорій Петровський, Влас Чубар, Приходько, Скрипник, Павло**

Постишев, Лазар Мойсейович Каганович, Кац, Станіслав Вікентійович Косіор, Мануїльський, Станіслав Реденс, Григорій Маленков, Бухарін, В'ячеслав Скрябін (Молотов), Мендель Маркович Хатаєвич, Вуль, Шепілов, Френкель, Є. Бош, Ш. Грузман, Я. Епштейн, І. Шварц, М. Рухімович, Йон Е. Якір, Д. Лебедь і їм подібні *(жирним виділено прізвища або псевдоніми партійних і советських керівників, керівних співробітників ОДПУ і ДПУ УСРР, організаторів вчинення тяжкого злочину, визнаних Апеляційним судом м. Київ 2010 р.).*

За висновком органу досудового слідства, провина **Сталіна (Джугашвілі) Й. В., Молотова (Скрябіна) В. М., Кагановича Л. М., Постишева П. П., Косіора С. В., Чубаря В. Я. і Хатаєвича М. М.** в організації та вчиненні в 1932 – 33 роках геноциду проти частини української національної групи підтверджують фактичні дані, які містяться в показаннях багатьох свідків.

Обставини проведення насильницької колективізації підтверджують фактичні дані, які зазначені в численних показаннях.

Досудове слідство встановило, що в 1932 – 33 роках за рішенням органів влади на так звані «чорні дошки» в Україні було занесено 735 районів, сіл, хуторів, колгоспів, радгоспів, МТС, кушів і артілей, які існували в сучасних межах адміністративно-територіального поділу території областей України. **Про функціонування створених більшовицькою владою загороджувальних загонів та перешкоджання в отриманні голодуючим населенням України допомоги з-за кордону свідчать численні фактичні дані.**

Про застосування репресій до голодуючого населення України теж є чимало свідчень, як і про здійснення експорту збіжжя за кордон під час голодомору в Україні в 1932 – 1933 роках. Багато свідчень і фактів – і

щодо обізнаности органів комуністичної влади про факти гострої нестачі продовольства для населення України та про голодування людей. Є свідчення й факти про відсутність голоду в суміжних з територією України районах Московщини та Білорусі. Чимало свідчень – про випадки й факти вчинення людоїдства і трупойдства в 1932 – 33 роки. Безліч свідчень – про масову смертність від голоду та похідних від нього. Зібрано аналогічні свідчення щодо примусового вилучення продуктів харчування, смертності від голоду, вживання в їжу сурогатів.

Провина кожного з організаторів вчинення злочину геноциду підтверджують речові докази й архівні документи.

Голод вразив і Казахстан, Воронежчину, Поволжя й Кубань. Але це ж не випадково, адже саме там компактно жили українці! Правий берег Середнього Поволжя заселяли українці-переселенці, а лівий – німці-переселенці [8, с. 5, 35]. Саме про цю самосвідомість, українську й німецьку, яка заважала владі, і говорить уже 1933 року у службовій записці італійському послові в Москві італійський консул у Харкові Серджо Граденіго. Серед факторів, які спричинилися до такої політики, він називає: «переконання, що «етнічний матеріал» згаданих територій не підходить до комуністичного суспільства» й «усвідомлення того, що для єдності імперії вигідно денационалізувати землі, на яких пробудилась українська чи німецька самосвідомість, і заселити їх переважно російським населенням». Він пророчив і майбутній стан України: «Наслідком теперішнього лиха буде російська колонізація України. Україна фактично стане краєм із переважно російським населенням». Він же назвав і ймовірну кількість жертв голодомору 1930-их років: 10 – 15 мільйонів.

Офіційним даним радянської історіографії вірити не доводиться. За останніми дослідженнями, кількість жертв, невинно убієнних голодомором лише 1930-их років, становить

близько 14 млн людей. Додамо ще 1-ий комуністичний урожай голодомору 20-их років – від 2-ох до 6-ох мільйонів українців, та майже 6 млн третього людомору (1946 – 47 роки). Отже, лише голодоморами комуністи знищили до 25 млн українців! *«Комуністичні мордовані винищили за 20 років в Україні людей всіх шарів української національності бл. 8 млн, з голоду в 1922 і 1923 роках вимерло понад 7 млн, вивезено з України на примусові роботи до 5 млн, разом комуністичне пекло коштувало Україні за 20 років до 20 мільйонів жертв»* [9, с. 283].

Голодомор 1930-их був першим советським голодомором в Україні і другим – за роки більшовицької політики. Якраз роки голодомору (1931 – 34-ий, а подекуди ще й 1935-ий) спровокували цілий сплеск народної творчості, який теж просто так не вигадасеш. Отже, фольклор – це теж факт підтвердження штучного голодомору. Жахливі потрясіння народу не могли не відбитись у його слові. Відібравши зброю, їжу, залякавши засланнями, в'язницями, розстрілами, влада не змогла забрати дару мови і здатності творити. І слово заговорило, ставши зброєю. І слово боролось! Ті коротенькі зразки фольклору – це свідки людиновинищувальної епохи ленінсько-сталінської тиранії, бо й нині вони – неоціненні свідчення народного прозріння, свідчення страхіть, які творили сталінські сатрапи щодо українців. Збирала я ці народні витвори по прислів'ячку, по приспівочку. Вони вражають силою викриття і стійкістю духу авторів та носіїв фольклору. Зразки творчості про голодомори, як і людські свідчення, доносять до нащадків правду про масштаби голодоморів в Україні. Відходять у небуття живі свідки голодоморів, та залишаються на папері сумні шедеври тих часів: народні твори про голодомор 1930-их, а також 1921 – 23-го й 1946 – 47-го років. Ці зразки фольклору влучно ілюструють людські свідчення, бо й самі – незаперечні

свідчення злочинів сталінського режиму. Це – щось більше розпачу, але й більше віри чи відчайдушності. Це – утвердження безсмертя українського народу, його незнищенності.

1. Як приперлись москалі,
Стало страшно на селі.
А як стали комуністи,
То й полову мусим їсти.
2. Вставай, Ленін, вставай з ями:
Сталін вмісті, Сталін з нами.
Тіло голе, штани в клітку –
Виполняй п'ятилетку.
3. Ой Росія ти, Росія, сука благородна,
Німцям хліб весь віддала, а сама голодна.
4. Чечевицю і горох забирають із панчох.
В селі правлять лайдаки – хай здихають мужики.
5. Мали відро бараболі і жита півпуда –
Все забрали до зернини розпрокляті юди.
6. Чи роби, чи сиди – СОЗ не дасть тобі їди.
7. Без борщу і каші – такі вжитки наші.
8. Був борщ і каша, як була нивка наша.
9. Був хліб і сіль, поки не пішли в артіль.
10. Москва вміє цілувати і до нитки обдирати.
11. Комуняки – народна мука! Нема на вас Кармелюка!

[10, с. 14 – 114].

1932 – 33 року, «коли бракувало в Україні хліба, більшовицька влада не припиняла його експорту: вивезено відповідно 1,72 і 1,68 мільйона тонн збіжжя» [11, с. 57].

Про спрямованість злочину геноциду саме проти частини української національної групи свідчить і такий факт. Відповідно до рішення Політбюро ЦК ВКП(б) і РНК СРСР на місце виморених голодом українців в Одеську, Дніпропетровську, Донецьку та Харківську області влада

організувала масове переселення людей з Московщини та Білорусі, себто режим здійснював сплановану заміну етнічного складу сільського населення в Україні.

Масову загибель людей в Україні в 1930-их, особливо в 1932 – 33 роках, внаслідок настання смерти від голоду, виснаження, недоїдання та похідних від них хвороб підтверджують висновки судово-медичних експертиз, проведених за архівними документами щодо реєстрації смертей.

За матеріалами кримінальної справи провину Сталіна, Молотова, Кагановича й інших зазначених вище осіб в організації та вчиненні геноциду в Україні в 1932 – 1933 роках підтверджують і речові докази, архівні документи, які свідчать про виконання на місцях рішень вищого керівництва більшовицької партії. Злочин геноциду в Україні підтверджують і речові докази та документи, які свідчать про здійснення експорту збіжжя з країни в 1932 – 1933 роках.

Досі важко усвідомити масштаби голодомору. Вимерли цілі села, райони, особливо східні та південні. Їх заселяли родинами з інших республік (переважно московитів), що нагадувало окупацію, підкорення українських територій. Дослідники й історики стверджують, що голод 1930-их років (і не лише цей!) був спланованим, та ще й помстою. Напр., В. Ушкуйник: *«Цей розгром України був запізнілою на тисячоліття помстою хозар їх споконвічним ворогам, князь яких, Святослав, так жорстоко розгромив їхню країну»* (965 р.).

Подібних фактів на підтвердження голодомору як геноциду маємо безліч. Це підтверджує кожне свідчення людей, які пережили той жах або, не доживши до цих днів, оповіли про пережите своїм дітям чи онукам. Усі ці й інші

факти дають повні підстави визнати, що це був справжній геноцид української нації. Саме – нації.

Крім цього, досудове слідство отримало документальні підтвердження подій в УСРР під час голодомору, які засвідчені в доповідях італійських консульств у Харкові, Києві, Одесі, Ленінграді й посольства у Москві за 1932 – 35 роки. Зокрема у повідомленні італійського консула у Харкові Серджо Граденіго Посольству Італії у Москві «Про голод і українське питання» від 31 травня 1933 р. № 474/106 вказано: *«Голод і далі шаленіє і нищить людей, і просто неможливо збагнути, ... як міжнародна преса може спокійно спостерігати масове вбивство, яке організував радянський уряд. Нема жодного сумніву в тому, що це голод штучний і спеціально створений для того, щоб «провчити селян»»*.

Конвенція ООН «Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства» від 26 листопада 1968 року, ратифікованою УСРР 25 березня 1969 р. (ст. 1), передбачила, що **геноцид – це караний злочин, навіть якщо ці дії не вважають порушеннями внутрішнього законодавства країни, де були вчинені (ст. 1 Конвенції) [12, ст. 1].**

Перевіривши викладені в постанові органу досудового слідства фактичні обставини справи, апеляційний суд на підставі аналізу та всебічної оцінки зібраних у ній доказів у їх сукупності, зазначив про доведеність та обґрунтованість викладених у постанові висновків про **злочин, який вчинили Сталін Й. В., Молотов В. М., Каганович Л. М., Постишев П. П., Косіор С. В., Чубар В. Я., Хатаєвич М. М. і який правильно кваліфіковано за ч. 1 ст. 442 КК України як геноцид частини української національної групи.**

Зібрані органом досудового слідства фактичні дані підтвердили, що **організований і вчинений Сталіним (Джугашвілі) Й. В., Молотовим (Скрябіним) В. М.,**

Кагановичем Л. М., Постишевим П. П., Косіором С. В., Чубарем В. Я. і Хатаєвичем М. М. злочин геноциду був спрямований не проти представників інших національностей, які теж постраждали від голодомору 1930-их років, але в набагато меншій кількості, ніж етнічні українці, а саме: проти частини української нації.

Орган досудового слідства (СБУ) встановив, що ідеологом, замовником і організатором голодомору в Україні в період 1932 – 1933 років як засобу вчинення злочину геноциду, був Сталін, який відігравав керівну і ключову роль у плануванні злочину, формуванні механізму його вчинення і контролю за його здійсненням. Як Генеральний секретар ЦК ВКП(б), якому підкорялося Політбюро, Сталін був ініціатором усіх принципових партійних рішень з організації голодомору в Україні.

Доведено, що параметри українського голодомору відповідають вимогам положень Конвенції 1948 року. Орган досудового слідства встановив спеціальний намір Сталіна (Джугашвілі) Й. В., Молотова (Скрябіна) В. М., Кагановича Л. М., Постишева П. П., Косіора С. В., Чубаря В. Я. і Хатаєвича М. М.: знищення частини саме української (а не будь-якої іншої) національної групи і об'єктивно довів, що цей намір стосувався саме частини української національної групи як такої.

Причини і мотиви вчинення злочину геноциду (придушення національно-визвольного руху українського селянства та недопущення побудови незалежної української держави), питання про те, де (територія України) і коли (1932 – 33 роки) було вчинено злочин, теж знайшли своє підтвердження у матеріалах справи. Голоду як такого не було б, якби Україна була незалежною і якби мала рідну, українську, владу. Нині ж, «знання пов'язаних із голодомором подій не може не привести до переосмислення всієї історії XX

століття. Хоч який він болісний, цей процес переосмислення, але він позбавляє людину засвоєних із дитинства фальшивих догм...» (д. і. н. С. Кульчицький).

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія, 5-а книга Мойсеева «Повторення закону», 28, 53-55.
2. Голодомори в Україні у XX столітті: Навч. програма / Авт.-уклад. О. І. Неживий. К.: МАУП, 2005.
3. Конквест Р., Жнива скорботи: Радянська колективізація і терор голодом // Дніпро. 1990. №1.
4. Сердунич Л., Вустами правди і болю (Фольклор періоду голодоморів). Хмельницький, 2009, 2010, – 120 с.
5. Сердунич Л., Барва смерті – 33-й (Статті, власні художні твори, свідчення, фольклор про голодомори). – Хмельницький. – 2004, іл.
6. Сердунич Л., «Барва смерті – 33-й». Там само.
7. Сердунич Л., «І слово боролось» (Український фольклор періоду голодоморів; статті та художні твори авторки про голодомори в Україні). Хмельницький, 2018. 140 с., іл.
8. Голодомори в Україні у XX столітті: Навч. програма. Там само.
9. Гальчевський Я., Проти червоних окупантів. Кам'янець-Подільський, 2011.
10. Сердунич Л., Вустами правди і болю (Фольклор періоду голодоморів). Там само.
11. Сергійчук В., Як нас морили голодом. Вид. 3-є, доповнене. К.: ПП Сергійчук М. І. 2006.
12. Конвенція ООН «Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства» від 26 листопада 1968 року.

Скрипник А.Ю.,
доктор історичних наук, доцент
(м.Кам'янець-Подільський)

УКРАЇНЬСКА ВІЛЬНА АНАРХІЧНА РЕСПУБЛІКА ГУЛЯЙПОЛЕ – ДЕРЖАВНЕ УТВОРЕННЯ НЕСТОРА МАХНА

Вільний район або Махновщина – квазидержавне утворення на частині територій сучасних Дніпропетровської, Запорізької, Луганської і Донецької областей під час Української національно-демократичної революції, де робилися спроби створити анархічне суспільство під контролем вільних рад та селянських комун з жовтня 1919 р. до 1921 р. Територія перебувала під захистом Революційної Повстанської Армії України Нестора Махна (РПАУ).

Історія цього державного утворення поділяється на окремі періоди його існування, на які безпосередньо впливала загальна військово-політична ситуація на Наддніпрянщині, південному заході України та у Криму впродовж 1917-1921 рр.:

Перша Вільна територія (вересень 1917 р. – квітень 1918 р.);

Друга Вільна територія (листопад 1918 р. – лютий 1919 р.) – війна між Вільною територією і Україною;
перша війна між Вільною територією і Півднем Росії;
махновсько-більшовицький конфлікт;

Вільна територія у складі більшовицької України;

Вільна територія на Правобережжі;

Вільна територія (жовтень 1919 р. – січень 1920 р.);

Вільна територія у складі більшовицької України
(жовтень – листопад 1920 р.);

друга війна між Вільною територією і більшовиками;

війна між Вільною територією і Україною;
28 серпня 1921 року увійшла до складу УСРР.

Історичний факт виникнення на Катеринославщині (Січеславщині) селянської держави, яка обстоювала свої права і прагнення, через що змушена була воювати проти усіх, і досі вважається одним з найнезвичайніших феноменів історії України [1, с. 271].

Завдяки архівним документам ми знаємо чимало про події сторічної давності, але її місце і роль у становленні української державності у XX ст. ще остаточно не визначена. Чи була створена Нестором Махном держава першою у світі анархістською спільнотою, чи це був оплот української селянської цивілізації від чужого їм насильницького державного ладу?

Нестор Іванович Махно – неоднозначна постать української історії XX ст. З одного боку, він став народним героєм, «батьком» – провідником визвольного руху українського народу, творча енергія якого створила всю славу Махна. З іншого – його дії були однією з причин поразки українських визвольних змагань, що згодом призвели до жаклих і трагічних людських втрат української нації.

Слід віддати належне «батьку» – він добре відчував народні потреби і настрої, вдало використовував таланти українського народу: високу здатність до самоорганізації та успадковане мало не на генетичному рівні від козаків вміння воювати і перемагати завдяки творчому розв’язанню бойових задач.

За чотири роки громадянської війни Нестор Махно отримав 14 поранень, під ним убили в бою шістьох коней.

На жаль, на чолі українського народного визвольного руху на Півдні України опинилося чимало осіб, що вважали себе більше анархістами, ніж українцями. Таким був сам Н. Махно, який, поневіряючись по царських тюрмах, перейшов на постійне використання московської говірки замість української мови. Серед найближчого його оточення виявилось багато

євреїв: В. Волін (Ейхенбаум), Коган (Яковлєв), О. Келлер, Я. Алий (Суходольський), Л. Зінковський (Задов), для яких ідеї анархічного комунізму були важливішими за відновлення держави української нації. Анархісти-комуністи вважали, що московські більшовики їм набагато ближчі, ніж провідники Української Народної Республіки (УНР). Коли Махно дослухався до думки українського селянства, його дії були успішними, а слідування ідеям анархії часто ставило його армію на межу катастрофи.

Перший етап махновського руху був відносно мирним і охоплював села всього двох волостей: Гуляйпільської і Камишевахської. Гуляйпільська Група Анархо-комуністів (ГГAK) на чолі з Нестором Махном, на протигагу органу Тимчасового уряду – Громадському комітету, за підтримки місцевих учителів і зі схвалення загального сходу жителів села, створила Селянську раду. Головним питанням було питання про землю. На першому волосному з'їзді Рад, що відбувся 25 вересня 1917 р., було запропоновано об'єднатися в комуни та розпочати переділ землі.

З початком своєї діяльності Н. Махно поставив перед собою мету забезпечити оборону свого району від будь-якого вторгнення ззовні, для чого був організований Комітет Порядунку Революції. Водночас він брав участь у повітових і губернських з'їздах, налагоджував бартерну торгівлю з робітниками мануфактур.

Згодом розпочалося протистояння російських більшовиків з Центральною Радою, у якому Махно став на бік останніх. Другий районний з'їзд рад проголосив недвозначну резолюцію: «Смерть Центральній Раді!». Створення власних збройних сил Гуляйполя розпочалося із заклику записуватися до «Чорної гвардії», яка на січень 1918 р. вже нараховувала 300 вояків [2, с. 27].

Після укладення Брестського миру до Гуляйполя прийшли німецько-українські війська. Збройні загони необхідно було збільшити і перетворити на реальну силу.

«Чорна гвардія» трансформувалася у «Вільні батальйони революції», які підпорядковувалися Революційному комітету. Сил для спротиву було замало, і махновці разом з більшовиками відступили до Таганрогу, а сам Махно поїхав до Москви.

У липні 1918 р. він повернувся і організував партизанський загін, який після низки перемог над німцями і австрійцями здобув підтримку серед селянства, а ватажок отримав титул «батька» усього революційного повстанства в Україні. Цей титул давався далеко не всякому. Його удостоювалися лише ті, хто одночасно з виконанням військових обов'язків мав величезний авторитет і повагу в простого люду. Недивно, що селяни охоче підтримували свого «батька» – якщо йому для операції були потрібні додаткові бійці, багато селян охоче відгукувалися, а після бою поверталися додому. Прості жителі, принаймні, могли бути упевнені у відносній безпеці.

Наприкінці 1918 р. обстановка в Україні була непростною. Влада Директорії УНР, що змінила гетьмана Скоропадського, була занадто слабка. В провінції цілі райони контролювалися арміями, зграями і бригадами місцевих отаманів, що прагнули встановити свою владу. Виникло немало незалежних «республік»: Переяславська, Дерманська, Мліївська, Пашковська, Баштанська. Але те, що відбувалося в Гуляйполі, не мало аналогів. Махно спробував створити особливу форму громадського устрою, що йде коренями до часів Запорізької Січі.

Із самого початку зародження махновського руху в середовищі місцевого населення Вільної території була певна схильність до відокремлення і створення автономії на підконтрольній повстанцям території. На початку травня 1919 р. махновське керівництво вирішило почати переговори з питання повної автономії Маріупольського, Бердянського, Мелітопольського, Олександрівського, Павлоградського і Бахмутського повітів. Незабаром питання автономії

перетворилося в одне з центральних у перемовинах з анархістами, есерами та більшовицьким, радянським урядом України.

Н. Махно неодноразово укладав спілку з більшовиками, і це завжди завершувалися однаково – після того, як армія «батька» виконувала свою військову задачу, більшовики намагалися її знищити. Так було восени 1919 р., коли селянська армія розбила елітні частини армії Денікіна під Перегонівкою, а потім зруйнувала всі їх тилові комунікації. Унаслідок цього Добровольча армія білого московства припинила наступ на більшовицьку Москву, і її залишки відступили в Крим. Як подяка за розгром армії Денікіна червоні почали полювання на армію Махна. Тільки висока мобільність його війська стала на заваді намірам московсько-більшовицьких окупантів.

Історія повторилася з Врангелем, що став на чолі Добровольчої армії і знову повів наступ. Більшовики припинили переслідування Махна, уклали з ним чергову угоду, і навіть пообіцяли, що виділять йому територію для побудови бездержавного суспільства. Армія Махна фактично самотужки розгромила війська Врангеля, за що, трохи згодом, значна частина махновців була роззброєна і знищена Червоною армією Фрунзе [3, с. 81].

Вважається, що з представниками УНР Махно співпрацював усього лише раз. Після того, як від Директорії він отримав зброю і боєприпаси, одразу ж уклав чергову угоду з більшовиками.

Однак, було чимало позитивних моментів у стосунках Н. Махна з українською владою: з вересня до жовтня 1917 р. його симпатії, як лідера Вільного району, були на боці Української Центральної Ради; у грудні 1918 р. у Катеринославі укладено союзницьку військово-політичну угоду між місцевим губернським комісаром Директорії УНР Г. Воробйовим і представниками РПАУ про спільну боротьбу з Донською армією Всевеликого Війська Донського; 20 вересня 1919 р. у

Жмеринці була підписана угода про об'єднання петлюрівського і махновського рухів навколо ідеї самостійної Української народної республіки з автономним районом, де діяла би влада безпартійних вільних рад та про спільну боротьбу проти Добровольчої армії.

На жаль, Нестор Махно та його ідейні анархісти вперто тягнули селян українського Півдня до комуністичної утопії. Натомість серед цих селян міцніли зовсім інші сподівання – зростала національна свідомість. На початку 1919 р. відбувся Перший повстанський з'їзд, на якому ухвалили рішення створювати «вільні ради» в кожному населеному пункті підконтрольної махновцям території. До рад обирали вільним прозорим голосуванням, усі посади були виборними. Це дуже нагадувало традиції запорозького козацтва.

Зокрема, на місцеве самоврядування покладалася організація і фінансування освіти. Мову викладання обирала місцева громада, тобто вона була переважно українською. Махно приділяв велику увагу вчителям. І коли махновці заходили в Катеринослав чи в Олександрівськ, то були окремі відозви до учительства: мовляв, не бійтеся нас, формуйте школи, селянину і робітникові потрібна українська школа. Тому вони були відкриті до української інтелігенції.

Спочатку вся преса на контрольованих махновцями територіях друкувалася московською мовою, хоча містила багато матеріалів з української історії та літератури. Восени 1919 р., після спілки з боротьбістами (українськими націонал-комуністами) та переговорів з УНР, з'являються українські газети «Шлях до волі» (Катеринослав) та «Анархіст-повстанець» (Полтава).

Махно чітко відчував українські настрої селянства. Він заявляв, що діє в інтересах Української Соціальної Революції, про що свідчать відозви до населення. 28 листопада 1919 р. газета «Шлях до волі» звернулася з закликом до української інтелігенції «Стати до роботи, бо українському працюючому

людові потрібні українська газета і книжка, школа, лекція, вистави».

Особливо популярними були спектаклі театру. Ставили переважно класику, але незабаром репертуар збагатився двома тільки що написаними п'єсами – «Життя махновців» і «Шлях махновця».

У грудні 1919 р. газета «Анархіст-повстанець» оприлюднила статтю «Самостійність України і анархісти», в якій пролунав заклик до створення самостійної Безвладної Трудової Федерації України [4, с. 103]. Водночас, в оточенні «батька» активізувалася група, що тяжіла до об'єднання з Директорією. Найбільш поважними її представниками була дружина Махна – вчителька української мови й історії України Гуляйпільської гімназії, активістка «Просвіти» Галина Кузьменко, яку бійці називали Матінкою. І секретар армійської Військово-революційної ради Хома Шпота. Він завжди ходив в українському національному одязі і розмовляв вишуканою українською літературною мовою. Махновці воювали під жовто-блакитними прапорами, виготовленими особисто Галиною Кузьменко.

Законодавчим органом були Загальні з'їзди селян, робітників і повстанців Вільного району. Усього відбулося п'ять таких з'їздів. Але в процесі їх існування Н. Махно поступово узурпував частину їх повноважень.

Разом з тим, на місцях діяв принцип народовладдя. Н. Махно намагався поєднати два своїх ідеали: ідеал анархії та ідеал Запорозької Січі. Він у спогадах називає збори селян Гуляйполя у 1917 р. справжньою Запорозькою Січчю. У кожній волості збиралися на з'їзди представників різних місцевих рад, Вони делегували своїх представників, які з'їжджалися на з'їзди селян, робітників і повстанців, оновлювали Військово-революційну раду й давали їй певні завдання. Ці завдання виконували комітети й комісії, які діяли при ній [5].

Вищим, постійно діючим виконавчим органом Вільного району була Військово-революційна рада (ВРР). Її обирали на Загальних з'їздах селян, робітників і повстанців. Вона складалася з 21 особи, які представляли 32 волості: 12 представників селянських сходів, 9 представників робітничих організацій, профспілок і військових частин. Але в процесі своєї діяльності її кількість то збільшувалася, то зменшувалася. Врешті-решт, у травні 1920 р. командувач Революційно-повстанської армії України Нестор Махно очолив Військово-революційну раду, об'єднавши у своїх руках і військову, і цивільну владу. До компетенції ВРР входили військові й продовольчі питання, а також діяльність місцевого самоврядування. Рада всіляко заохочувала самоврядування в селах і містах, але при потребі ухвалювала вольові рішення і спускала їх до виконання у волосні ради [6, с. 291].

В економіці Гуляйпільської республіки на першому місці були інтереси селянства та вільні ринкові відносини. Ця мета була ідеологічно обґрунтована і закріплена на I районному з'їзді фронтовиків-повстанців у 1919 р. Загальна соціально-економічна програма була остаточно ухвалена на II з'їзді повстанців Гуляйпільського району. Серед її основних тез були такі: заборонити проведення продовольчої диктатури радянської влади; боротьба за економічну свободу селянства. На Гуляйпільщині були скасовані податки з селянства до державного бюджету, ухвалено Декрет про націоналізацію землі, заборону купівлі-продажу стороннім особам.

Усе необхідне махновці або брали з бою, або отримували від дружнього населення. За необхідності, Махно накладав на жителів населеного пункту продовольчу контрибуцію, а потім роздавав гроші направо і наліво – залежно від потреб і соціального статусу того, хто просить. Іноді своєрідною валютою ставав цукор, запаси якого поповнювалися завдяки регулярним набігам на цукрові заводи. У розрахунках з тимчасовими союзниками платили, як правило, трофейним золотом, радянськими або донськими грошима, останні

конвертувалися з англійськими фунтами і французькими франками.

Планували створити децентралізовану банківську систему за прикладом кооперативів і фінансових спілок Галичини на початку XX ст. Був спеціальний курс валют: радянського рубля до керенок, до карбованців (гривень) УНР і так далі [7, с. 156]. Найбільше цінувалися кережки, а найменше – радянські рублі. До наших днів дійшла така частівочка:

*Гей, куме, не журишь
В Махна гроші завелись!*

*А хто їх не брátиме
Того Махно дрáтиме
...(битиме)*

У 1919 р. махновський рух переростає свою регіональну природу й стає всеукраїнським. Н. Махно про це заявляв у своїй газеті «Путь к свободе». У процесі формування цього Вільного району махновці відходять від майже всіх засад анархізму й анархо-комунізму. Наприклад, у січні 1920 р. у спільному зверненні Військово-революційної ради й командирів Революційно-повстанської армії України йдеться про те, що метою боротьби є знищення більшовицької диктатури, буржуазно-поміщицького ладу і побудова справжнього соціалістичного ладу. В лютому 1920 р. вони пишуть, що повинні відбутися Всеукраїнські установчі збори, на яких мають бути виписані закони, за якими житиме вся Україна.

Галицький письменник, січовий стрілець Мирослав Ірчан в своїх спогадах цитував одного махновця: «Запишіть точно це, що бачите, щоб історія не говорила про нас як про бандитів. Ми боре́мося за Україну, а не за нікого іншого».

Бойовою силою й опорою у справі державотворення була Революційна Повстанська Армія України Нестора Махна (РПАУ). Особовий склад цього війська до 90% становили українці, 6-7% – москвини, решта – представники місцевих національних меншин. На вересень 1919 р. чисельність

махновської армії нараховувала біля 80 000 вояків, а восени вона вже мала 103 000 багнетів, 20 тис. шабель, 1435 кулеметів, 84 гармати і складалася з чотирьох корпусів: Донецького, Азовського, Катеринославського та Кримського. До того ж, за потреби, вона могла пересуватися з небувалою для таких великих військових формувань швидкістю – від 80 до 120 км на день [8].

«Кіннота – хвацькі хлопці на добрих конях, сотні тачанок з кулеметами, гармати – по семеро коней-змійв у кожній, прапори чорні й жовто-блакитні» – таким запам’ятав махновське військо на початку 1921 р. Юрій Горліс-Горський [9, с. 208].

За вісім місяців 1920 р. махновці пройшли більше 1400 км по червоних тилах. Цей період іноді називають «республікою на тачанках». Усе керівництво знаходилося у складі маневреної групи: Рада революційних повстанців України (СРПУ) у складі семи осіб, Штаб армії, Комісія з розслідування протимахновських подій. Коли чисельність групи перевищувала 5000 осіб, з її складу виділяли ще одну, що діяла паралельно. «Ядром» руху називалася та група, при якій знаходився Махно [10, с. 513].

Українська більшість визначила характер махновського руху. Багато очевидців, попри різні політичні погляди, проводять паралелі між махновцями та запорозьким січовим козацтвом. У війську махновців використовувалися назви «козак», «отаман», значковий».

Зв’язок між махновським рухом та запорозьким козацтвом є цілком природним і не викликає подиву. Обидва війська були створені представниками однієї нації в одному й тому ж регіоні. Спорідненість цих явищ – не випадковаість, а закономірність, оскільки подібна схожість відсутня в інших регіонах. В умовах бездержавного існування українці демонстрували високу здатність до самоорганізації, створили боєздатну армію, яка ефективно протистояла ворогам.

Завдяки генетичному зв'язку з запорожцями махновська армія розвинула творчий підхід до військової справи. Важливим військовим відкриттям того часу стали тачанки. На віз ставилися кулемети, які могли на повному ході поливати ворога вогнем. А якщо виникала необхідність швидко розформувати загін, то тоді кулемет ховали геть, у затишне місце, коня – у стійло, віз – у двір. Форми у повстанців не було – спробуйте відрізни мирного селянина від махновця. Тільки в армії Махна були цілі бойові підрозділи тачанок. Кулеметний вогонь сотень тачанок махновців був настільки щільним, що його не могли витримати ані білі, ані червоні московські окупанти.

Хвиля українського національного піднесення високо здійняла Нестора Махна. Експерименти з анархізмом та вдалі дії більшовиків віддалили українське селянство від нього, після чого зірка батьки закотилася остаточно. Московсько-більшовицькі окупанти не змогли перемогти махновський рух у відкритому військовому протистоянні. Тільки завдяки Новій Економічній політиці (НЕПу), заміною відвертого грабунку «продрозкладки» на нормований продподаток; амністії повстанцям та голоду в Україні 1921-1922 рр. більшовики змусили українське селянство полишити його загони.

Список використаних джерел та літератури:

1. Скрипник А. Ю., Кабачинський М. І. Історія української державності: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2023. 456 с. іл.
2. Савченко В. Нестор Махно. Фоліо. Патріотична бібліотека. Київ, 2015. 63 с.
3. Белаш О. В., Белаш В. Ф. Дороги Нестора Махно : історична розповідь. Київ : РВЦ Проза, 1993. 591 с.
4. Савченко В. Махновська трудова федерація (1917-1921 рр). Проект «Україна». Харків : Фоліо, 2018. 304 с.

5. Шурхал Д. Нестор Махно намагався поєднати два ідеали: анархії та Запорозької Січі. [Електронний ресурс]. Радіо Свобода. Дата звернення 15.11.2024. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30226380.html> 20 жовтня 2019
6. Війна з державою чи за державу? Селянський повстанський рух в Україні 1917-1921 років / під заг. ред. В. Лободаєва. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 400 с.
7. Скрипник О. «За золотом Нестора Махна». Київ : Ярославів Вал, 2011. 268 с.
8. Нестор Махно. Символ Волі. [Електронний ресурс]. Козацька звитяга. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=gkIBljA59n8>
9. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр / упоряд. С. Лунін. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 400 с.
10. Махно Н. Сповідь анархіста. Київ : Книга роду, 2009. 624 с.

Теслюк Р.Т.,
*кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник
(м.Київ)*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО КАНІБАЛІЗМ ВНАСЛІДОК ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ

Явище канібалізму та трупоїдства внаслідок Голодомору-геноциду є однією з найболісніших тем для наукового дослідження геноциду українців 1932 – 1933 років. Проте докладне вивчення цієї теми є необхідним для розкриття глибини реалізації злочинного наміру знищення українців як національної групи.

Тема канібалізму внаслідок Голодомору загалом недостатньою мірою висвітлена в наукових працях. Психологічні аспекти цього явища проаналізувала Л. Найдьонова [1]. Також результати досліджень цієї науковиці викладено у «Висновку про психічний стан людей, спричинений тривалим голодуванням і позбавленням можливості харчуватися в період 1932 – 1933 років», зробленому у 2009 р. в рамках розслідування у кримінальній справі №475 [2, с. 379–381].

Історичні аспекти канібалізму внаслідок Голодомору розглянув В. Марочко [3]. Короткий загальний аналіз кримінальних справ про канібалізм, що містяться в Галузовому державному архіві Міністерства внутрішніх справ (ГДА МВС) України [4] провели Н. Платонова і Т. Вронська [5]. Голодомор як геноцид, спрямований проти українців, показано на матеріалах цих кримінальних справ у роботі В. Щербатюка, А. Загорулька, Є. Дурнова, Ю. Сокура, Ю. Орищенко [6].

Д. Байкеніч дослідив низку кримінальних справ стосовно чисельних випадків канібалізму в Харківській [7] та Дніпропетровській [8] областях.

Загалом у фонді 32 «Кримінальні справи судових та позасудових органів» ГДА МВС України налічується 1022 кримінальні справи стосовно Голодомору 1932 – 1933 років, з яких 1020 справ стосуються безпосередньо розслідування випадків канібалізму та трупoidства. Наявність значного обсягу малоопрацьованих та неопрацьованих документів зумовлює потребу в застосуванні системного підходу до досліджень цих справ та пошуку методичних інструментів для структуризації наявних даних.

Аналіз структури справ. Документи кримінальних справ містять багато інформації про різні аспекти явища канібалізму. Титульний аркуш справи містить її номери, назву обласного та районного (або міського) сектора Державного політичного управління (ДПУ), що проводили слідство, прізвище ім'я, по батькові (ПІБ) обвинувачених, номер статті обвинувачення Кримінального кодексу, дати початку та завершення справи.

Загалом номенклатуру цих документів можна умовно розділити на 2 категорії: основні документи, що містяться майже у всіх справах (за невеликими винятками), та інші документи, що містять додаткову інформацію про обвинуваченого, жертву, обставини злочину, результати перегляду справи тощо.

До першої категорії відносяться такі документи:

1. *Список осіб*, що проходять по архівно-слідчій справі, – документ, створений 1955 або 1956 року, стосується осіб, залишених на обліку відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ СРСР №0026 – 1955 р. Список містить ПІБ осіб, що проходять по справі, та роки їхнього народження.

2. *Постанова про початок слідства*, обрання запобіжного заходу і пред’явлення обвинувачення – видана від імені уповноваженого відповідного відділення ДПУ, містить короткий опис матеріалів про злочинну діяльність обвинуваченого та рішення про утримання його під вартою.

3. *Анкета обвинуваченого* – містить важливі дані про його місце народження і проживання, соціальне становище, соціальне і майнове походження, стан здоров’я, членство у союзах, грамотність, судимість, партійність, а також про членів сім’ї з вказанням їхнього віку.

4. *Протокол допиту обвинуваченого* – складається з двох частин: 1) анкетні дані, що здебільшого дублюють попередній документ, з додаванням характеристик «сімейний стан» та «соціальне і політичне минуле»; 2) покази обвинуваченого щодо обставин злочину. Іноді протоколів допиту обвинуваченого є два або більше.

5. *Протокол допиту свідка* – аналогічний до попереднього документу (також часто як окремий документ присутня анкета свідка).

6. *Обвинувачувальний («звинувальний») висновок* (або заключна постанова) – містить короткий зміст справи, результати розслідування, часто з клопотанням про встановлення «міри соціального захисту».

7. *Постанова про спрямування справи* до судової трійки при колегії ДПУ – теж містить клопотання про застосування «міри соцзахисту».

8. *Талон ордеру* про переведення арештованого.

9. *Виписка з протоколу судової трійки* – містить остаточний вирок.

Інші документи, не обов’язково представлені у справах, також є достатньо інформативними для характеристики досліджуваного явища. Це – різні довідки з сілради (про майновий та соціальний стан, зокрема, «до революції 1918

року», «в 1930 – 1931 роках, але до моменту розкуркулення або продажу», про наявність, відсутність чи хворобу окремих осіб, про виключення з колгоспу, про вироблені трудовні, характеристика обвинуваченого), акт обшуку, протокол огляду місця злочину, довідка про жертву, акт про судово-медичне дослідження трупа, доповідна записка міліціонера, протоколи очної ставки (у справах з кількома обвинуваченими), акт від лікаря про стан здоров'я обвинуваченого, зокрема, після арешту, акт про смерть арештованого, агентурні донесення, документи про перегляд справи тощо.

Необхідність створення бази даних. Зважаючи на типовість змісту справ, наявність набору однотипних характеристик умов та обставин явища канібалізму і трупоїдства, відомостей про обвинувачених та їхні жертви тощо, доцільним є їхнє уніфіковане представлення задля побудови загальної картини цього явища. Це можливо зробити шляхом створення та наповнення відповідної бази даних у форматі MS Excel або іншій схожій за функціоналом програмі. Ця база зосереджуватиме зміст усіх 1020 справ за визначеними характеристиками: місцем скоєння злочину, ключовими датами, комплексом соціально-демографічних характеристик обвинувачених і жертв злочину, обставинами злочину, винесеними вироками та їхньою зміною тощо. Це суттєво спростить пошук необхідної інформації, що міститься у справах, дасть змогу проведення глибокого кількісного й якісного аналізу явищ канібалізму та трупоїдства. Перевагами створення такої бази даних є:

- швидка навігація – пошук за заданими параметрами (наприклад, усі обвинувачувані жінки, або усі діти-жертви, або розкуркулені);
- можливість згруповувати дані за будь-якими характеристиками – вік, стать, область (район), тип справи (індивідуальна, групова);

- числове визначення обраних характеристик (абсолютне – кількість випадків; відносне – частота, у %);
- можливість порівняння і аналізу двох або більше обраних характеристик (наприклад, майновий стан до колективізації і кількість живих на час вчинення злочину членів родини);
- відкритість бази – можливість додавання нових справ.

Поточне зведення інформації в таку базу даних дало змогу розподілити справи за регіонами «республіки» (рис. 1). Дві третини з усіх 1020 справ стосувалися випадків канібалізму і трупойства в Київській та Харківській областях. Переважна більшість справ (1013 або 99,4%) стосується 1933 р., 3 – 1932 р., 4 – 1934 р. Загалом за усіма справами було засуджено близько 2,5 тис. осіб.

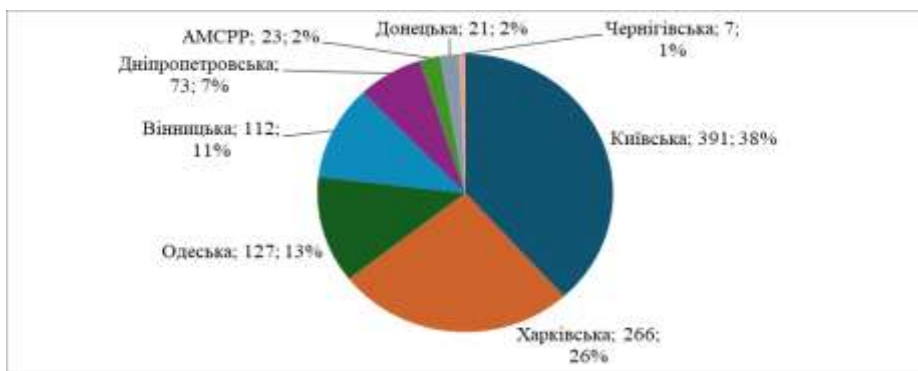

Рис. 1. Регіональний розподіл справ про канібалізм і трупойство внаслідок Голодомору-геноциду.

*розраховано автором за даними справ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 14601–14975, 14977–15294, 15296–15318, 15320–15623.

Попередні результати аналізу 200 кримінальних справ (№№14601–14800). На підставі аналізу перших за

номерами 200 справ, внесених до бази даних, проведено кількісні розрахунки за деякими характеристиками явища канібалізму.

1. *Кількість обвинувачених.* Всього за 200 справами обвинувачено 336 осіб. Половина справ стосуються одного обвинуваченого, третина справ – двох, решта – від 3 до 5 обвинувачених.

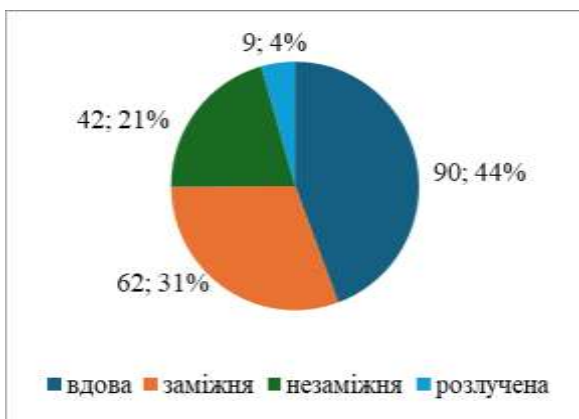
2. *Дата початку справи за місяцями:* квітень – 85%, березень – 67%, травень – 20% (загалом 97% у весняні місяці). По 3 справи розпочато у лютому та червні. Перша справа розпочата 1 лютого, остання – 26 червня 1933 р.

3. *Соціодемографічна характеристика обвинувачених:*

3.1. *Стать:* 63% – жіноча, 37% – чоловіча. Діти у віці 9–16 років складають 7% обвинувачених, дорослі жінки – 60%, дорослі чоловіки – 33%.

3.2. *Вік.* Виділяються такі групи: молодь у віці 18–23 рр. обох статей (разом 23%), жінки у віці 33–39 рр. (18%) та 44–51 рр. (12%). Наймолодшим обвинуваченим було по 9 років, найстаршому – 70.

3.3. *Сімейний стан* обвинувачених показано на рис. 2.

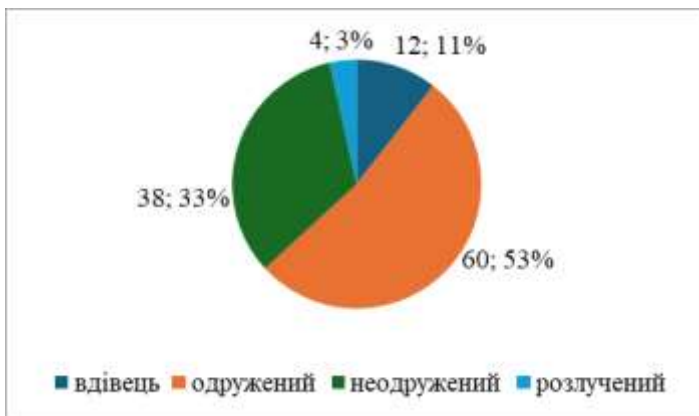

Рис. 2. Сімейний стан обвинувачених у канібалізмі та трупοїдстві дорослих жінок (ліворуч) і чоловіків (праворуч)*

*розраховано автором за даними справ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 14601–14800.

3.4. *Соціальне становище* (станом на час ведення справи): 54% обвинувачених – колгоспники, 26% – одноосібники, 3% – інші, 17% – не вказано.

4. *Вирок судової трійки*: 10 років концтаборів присуджено 70% обвинувачених, розстріл – 12%, 5 років концтаборів – 6%, реформаторіум (усі засуджені діти у віці 9–16 років) – 6%, звільнити – 4%. Під час ведення справи померло 2% обвинувачених.

Подальше наповнення бази даних дасть змогу дослідити різні характеристики по усіх 1020 кримінальних справах та зробити узагальнені висновки. Це сприятиме формуванню цілісної картини явища канібалізму та трупοїдства внаслідок

Голодомору-геноциду як неспростовного доказу геноциду українців, здійсненого комуністичним тоталітарним режимом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Найдьонова Л.А. Голодомор: страждання, спричинені політичною технологією. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави* : зб. наук. праць / за заг. ред. М.М. Слюсаревського ; упоряд. Л.А. Найдьонова, Г.В. Мироненко. К. : Міленіум, 2009. Вип. 9. 280 с. С. 73–82.
2. Найдьонова Л.А. Висновок про психічний стан людей, спричинений тривалим голодуванням і позбавленням можливості харчуватися в період 1932 – 1933 років. *Геноцид в Україні 1932 – 1933 рр. за матеріалами кримінальної справи № 475* / упоряд. М. Герасименко, В. Удовиченко. Київ, 2014. С. 371–384.
3. Марочко В.І. Канібалізм в роки Голодомору. *Голод 1932 – 1933 років в Україні: причини та наслідки* / [редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.]. Київ : Наук. думка, 2003. С. 568–575.
4. Галузовий державний архів Міністерства внутрішніх справ України. Ф. 32. Кримінальні справи судових та позасудових органів. Оп. 1. Спр. 14601–15623.
5. Платонова Н.В., Вронська Т.В. Архівні матеріали НКВС і ДПУ у фондах державного архіву МВС України. *Голод 1932 – 1933 років в Україні: причини та наслідки* / [редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.]. Київ : Наук. думка, 2003. С. 26–41.
6. Щербатюк В., Загорулько А., Дурнов Є., Сокур Ю., Орищенко Ю. Архівні документи як джерело дослідження Голодомору 1932 – 1933 років (за матеріалами фонду 32 «Кримінальні справи судових та позасудових органів» Галузового державного архіву МВС України). *Українознавчий*

альманах. Т. 33 (2023). С. 162–173. DOI:
<https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.33.21>

7. Байкеніч Д. Кримінальні справи про канібалізм як джерело інформації про Голодомор (на прикладі Харківської області). *Геноцид як зброя у боротьбі проти української нації в XX – XXI ст.: інтердисциплінарні підходи (до 90-х роковин Голодомору-геноциду)*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24–25 листопада 2022 р.). Київ, 2023. 256 с. С. 100–104.

8. Байкеніч Д. Канібалізм у Дніпропетровській області під час Голодомору 1932–1933 рр. (за матеріалами кримінальних справ ГДА МВС України). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2024. Випуск 57. С. 96–116. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024>

Тупіков В.,
аспірант
(м.Київ)

ЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ НАЦІЙ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Починаючи з 1991 р. та за всі роки незалежності в період побудови державності, становлення інститутів громадянського суспільства з часом почали формуватися передумови для забезпечення багатогранного розвитку національних меншин. В Україні наукові дослідники аналізували різні положення проблем захисту прав і свобод національних меншин, їх статусу та розвитку, серед дослідників сьогодення можна виділити О.П. Васильченка, І.В. Рєзніка, Л.О. Яворську, І.Е. Перетятка, Л.В. Новікову, також за роки незалежності України вагомий внесок в дослідження проблемних питань, пов'язаних з історичними аспектами, поклали провідні політологи: О.В. Антонюк, О.В. Картунов, І.М. Варзар, Г.І. Луцишин, О.М. Майборода, І.О. Кресіна, І.Ф. Курас, О.М. Мироненко, П.І. Надолішній, М.І. Пірен, В.А. Ребкало, В.Ф. Солдатенко, Л.Є. Шкляр та інші науковці. Але враховуючи драматичні часи сьогодення перед нами постають питання з минулого, які не були розв'язані в період політичних процесів 1917–1921 рр., стає зрозумілим, що ці питання є недостатньо дослідженими. Враховуючи світову практику та будуючи механізми застосування державного законодавства і виконання міжнародно-правових зобов'язань України щодо захисту прав національних меншин, неможливо ігнорувати

досвід попередніх етапів розвитку національних меншин на тлі політичних процесів 1917–1921 рр.

Дослідження етнонаціональних процесів у період національно-визвольних політичних рухів 1917–1921 рр. за для можливості урахування проблематики захисту прав національних меншин в Україні того часу, застосування цього історичного досвіду в період вибору вектору майбутнього розвитку України та аналіз правового регулювання у даній сфері, що потребує подальшого дослідження інституційної системи захисту прав національних меншин і корінних народів за для забезпечення ефективного функціонування механізму взаємодії між органами державної влади та національно-культурними товариствами.

Україна за етнічним складом населення належить не до поліетнічних (цей міф ще донині поширений), а до переважно моноетнічних держав, в яких ареал розселення одного етносу займає понад 80% території [1]. Частка державотворчого етносу становить майже 78% населення, а розселення етнічних меншин має дисперсно-змішаний характер. Відповідно до даних Всеукраїнського перепису населення (2001 р.) державотворчий український етнос становив абсолютну більшість у всіх областях, окрім АР Крим.

Після проголошення незалежності Україна розпочала активно формувати власну політико-правову базу регулювання міжетнічних відносин, застосовуючи міжнародний досвід захисту прав національних меншин, який нагромадили європейські держави упродовж десятиліть. Надійною гарантією прав і свобод нацменшин є утвердження їхнього правового статусу. Законом України «Про національні меншини в Україні» 1992 р. уперше в часи незалежності законодавчо визначено, що «до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного

самоусвідомлення та спільності між собою» [2], але в цьому нормативно-правовому акті коло прав національних меншин були більш звуженими ніж ті, які були задекларовані в Конституції УНР 1918 р. [3].

Слід відзначити сьому главу Конституції УНР 1918 р. щодо організації національних союзів, які об'єднували б представників тієї або іншої національності, як одне з джерел, що відповідає тим конституційним стандартам, які нині визнані міжнародною юридичною спільнотою. Органи кожного національного союзу розглядалися як державні. Найвищим представницьким органом були Національні Збори. Національні союзи, у межах своєї компетенції, мали право видавати закони, які поширювалися на кожного з їх членів. Усі суперечки щодо компетенції між національним союзом, з одного боку, і державними органами та органами місцевого самоврядування, з другого, повинні були вирішуватися адміністративними судами. Національний рух починав усвідомлювати, що українська політична нація має творитися не лише українцями, а й національними меншинами, які проживають в Україні. Для того, щоб швидко організувати нову державу, суто українських сил було замало. Українська Центральна Рада усвідомлювала свою нездатність у вирішенні низки питань без представників інших національностей.

У історичних дослідженнях національно-визвольних політичних процесів 1917–1921 рр. значна увага приділена єврейському питанню. Науковці досліджували не лише становище цієї спільноти, але й вектор їх політичних прагнень на теренах України, досить велика увага приділялась розкриттю сутності та причинам погромів, які відбувалися в умовах воєнних дій. Сформульоване історіографією радянського періоду твердження про жорстокий антисемітизм армії УНР, зокрема Головного отамана Симона Петлюри, в наш час спростовується дослідниками-розслідувачами, які

ґрунтуються на детальному вивченні документальних даних та мемуарної літератури. Проблематика єврейської меншини посідає чільне місце в працях: В.І. Сергійчука, В.Ф. Солдатенка та інших. Зазвичай єврейські дослідники, аналізуючи ці події, звинувачували С. Петлюру, оскільки він як Головний отаман ніс всю повноту відповідальності. Утім, як зазначає Р.М. Коваль, вони замовчували основні причини таких негативних дій з боку рядових бійців [4, с. 153]. Розвідка Т.Г. Гунчака «Симон Петлюра та євреї» достатньо переконливо руйнує негативні стереотипи в українсько-єврейських відносинах, які десятиліттями створювала радянська історична думка, та наголошує на позитивних стосунках і плідній співпраці українців та євреїв, хоча на окремих територіях було інколи і навпаки [5].

Дослідження В.І. Сергійчука «Симон Петлюра і єврейство», було обґрунтоване на документальних свідченнях, автор відзначав, що радянська історіографія не лише сформувала міф про жорстокий антисемітизм С. Петлюри, але й приховала факти про захист єврейства Головним отаманом [6]. В.О. Доценко у своїх дослідженнях розкривав сутність єврейських погромів у 1917–1920 рр. та зазначав, що єврейська громада підтримувала збройні формування Директорії УНР, не лише матеріально забезпечуючи їх, але й добровільно записуючись до їх лав. Відомим прикладом цього було надання цінної інформації штабу генерала Ю. Тютюнника та участь у розвідувальних операціях повстанського загону отамана Я. Гальчевського [7, с. 101]. Також, В.О. Доценко зазначав, що все ж існувала певна неприязнь сільського населення України до цієї спільноти, яка зазвичай звинувачувала їх у політиці «воєнного комунізму». Втім, найбільші погроми здійснювали саме війська Добровольчої армії та більшовики [7, с. 101].

Досліджуючи становище євреїв на теренах Галичини та їх взаємовідносини з іншими етнічними спільнотами, а саме з

поляками та українцями, М.М. Гон відзначав, що події 1918 р. дана спільнота намагалася використати для національного відродження, але в той же час, вони намагалися уникати участі у міжнаціональних протистояннях. Автор зазначав, що євреї підтримували ЗУНР, оскільки їх законодавча діяльність характеризувалася ліберальними засадами розв'язання проблем національних меншин [8, с. 183]. Ю.В. Котляр стверджував, що ліберальне ставлення уряду ЗУНР до національних меншин мало позитивні наслідки [9, с. 75]. Однак, з іншої сторони, єврейська спільнота не бажала наражатися на конфлікт з поляками, а отже, частина активної громади намагалася лавірувати між проукраїнською та пропольською позицією [8]. Однак утворення ЗУНР мало досить велике значення для єврейської меншини, оскільки надавалось право на національне самовизначення, однак євреї неоднозначно відносилися до формування нової держави та подальшої війни ЗУНР з Польщею. Враховуючи складне українсько-польське питання досліджуємого періоду, можна зазначити, що вагоме значення у історико-політологічному дискурсі посіло вивчення участі польської спільноти в політичних процесах України та її вплив на відносини між Польщею та УНР. Ю.В. Котляр, характеризував етнонаціональні питання в ЗУНР та зазначав, що державна політика у справах національних менш відзначалася послідовними та демократичними змінами, які в повному обсязі не вдалося реалізувати через війну з Польщею [10, с. 179]. Можна також зазначити, що напередодні листопадових подій 1918 р. у Галичині розгорнувся український та польський національні рухи. На думку багатьох дослідників, переломним моментом для них стало підписання Брестського миру Центральною Радою, що зумовило активізацію боротьби українців Галичини за право на самовизначення і, водночас, посилює українсько-польську конфронтацію. Українська

Національна Рада у листопаді 1918 р. безперешкодно брала владу в східних регіонах Галичини, втім, на території західних регіонів, вони натикалися на значний спротив через наявність значного відсотку польського населення.

Досліджуючи польську меншину в етнополітичних процесах України, О.Я. Калакура відзначав значний її вплив на формування української державності [11, с. 114–148]. Дослідник відзначав декілька факторів: Союз УНР та Польщі; відновлення незалежності Польщі у 1918 р.; конфлікт Польщі та ЗУНР. Аналіз показав, що уряд Центральної Ради був прихильним до національних меншин, про що свідчить II Універсал, насамперед польський чинник був одним із ключових у формуванні національної політики, на що вказує розвиток польських громадсько-політичних рухів та їх участь у поваленні централізованої Російської імперії [12, с. 104]. Значну прихильність українських урядів до поляків О.Я. Калакура підтверджує документальними доказами. Автор зауважив, що Гетьманат фактично згорнув усі політичні і громадянські свободи, а також заходи Центральної Ради спрямовані на розвиток національних меншин. Це зумовлювало певні труднощі в діяльності польських товариств на території України [11, с. 127].

Значна кількість дослідників-розслідувачів відзначала, що зважаючи на те, що в період 1917–1921 рр. національну політику проводила низка різних державних утворень, а саме Українська Центральна Рада, Українська Держава, Директорія УНР, радянська влада, Добровольча армія, а на Галичині Австро-Угорщина, ЗУНР, Польща важливо виокремити спільні і відмінні засади її реалізації, а також участь етнічних спільнот у політичних процесах. Досить яскраво виступають дослідження політичного представництва національних меншин, зокрема роботи: В.О. Куртяка «Етнічний фактор у діяльності політичних партій в Україні 1917-1921 років», (про

етнічний склад більшовиків в Україні, де домінували росіяни, євреї та прибалти. Про вплив єврейських партій «Бунд», «ПоалейЦіон» та «Фолькспартай» на впровадження сіоністських ідей у політичному житті України 1917–1920 рр.) [13]; Т.П. Макаренко «Представництво національних меншин в органах державної влади: історичний аспект», де розкривалися пріоритетні напрямки Української Центральної Ради та Української Національної Ради стосовно національних меншин [14]. Ці праці аналізували властивості державної політики, а також участь національних меншин у органах влади. Українська Центральна Рада узгоджувала свою політику з демократичними силами інших національностей. Прийняті законодавчі акти УНР показують її успішну роботу з національними меншинами, що мало значний вплив на подальший розвиток української держави. Українська Центральна Рада у своїй політиці виступала за єдність та дружню співпрацю усіх національностей України, намагалася діяти як загальнонаціональна влада на українських землях.

Порівняльний аналіз політики Центральної Ради та Гетьманату здійснював у своїх роботах М.В. Лазарович, він зазначав, що відмінність національної політики М. Грушевського та П. Скоропадського полягала у підході до цього питання. Так, гетьман проводив свою політику за територіально-державницькими засадами та принципом професіоналізму, у той час як очільник Центральної Ради вважав за необхідне долучати етнічні спільноти до управління. Разом з тим, М.В. Лазарович зазначав, що політика обох державних утворень вирізнялася толерантністю стосовно національних меншин, хоча й різнилася підходом до реалізації етнополітики [15]. У іншій, у певному розумінні підсумковій, праці М.В. Лазаровича «Етнополітика української влади доби національно-визвольних змагань 1917–1921 років: компаративний аналіз» висвітлено особливості державної

етнополітики в Україні, зокрема, особливості співіснування титульної нації та національних меншин, напрями розвитку місцевого самоврядування та інше. Аналізуючи політико-правове забезпечення національних меншин, він виділив документи, які засвідчують демократичний характер державної політики, а також здійснював порівняльну характеристику етнополітики Центральної Ради, Гетьманату, Директорії [15].

Однак зважаючи на певні досягнення постає питання, чому керівні структури УНР зазнали невдачі у врегулюванні етнонаціональних відносин, незважаючи на спробу реалізації власної політики на принципах демократії. Очевидно, що відсутність єдності українського національно-демократичного руху нівелювала будь-які спроби утвердження принципу рівності та взаємозлагоди між національними меншинами.

Важливе місце у сучасних наукових дослідженнях відведено вивченню участі національних спільнот у бойових діях в умовах національно-визвольних рухів. Контраверсійні питання соціальних потрясінь, політичних протистоянь з включенням у цю боротьбу національних меншин розглядаються в монографії Ю.В. Котляра «Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917–1931)», у якій висвітлено питання діяльності Центральної Ради із забезпечення прав національних меншин України, участі національних меншини у повстансько-партизанському русі, з'ясовано напрями і встановлено типологію повстанського руху на Півдні України, кримськотатарських повстань, єврейських погромів на Півдні України, участь німецького і болгарського населення в повстанській боротьбі [9].

У монографії «Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект» приділив особливу увагу формуванню етнополітики на території України. У цьому дослідженні було виокремлено в окремі підрозділи 3 основні напрями: державотворення за часів Центральної Ради та

питання національних меншин; національні меншини в політиці більшовиків; проблеми національних меншин у 1919–1920-х рр. [16]. Порівнюючи політику УНР та радянської влади, було відмічено формування в УНР демократично-правових засад національного будівництва, які передбачали захист інтересів усіх національностей як основи консолідації українського суспільства. Тоді як більшовики, захопивши владу в Україні, відразу розгорнули кампанію зі скасування законів Директорії, зокрема, позбавили національні меншини особливого статусу, а прагнення етнічних спільнот сформувані національні урядові органи відразу ж відхилялися радянською владою [16, с. 109].

Якщо порівняти період національно-визвольної боротьби українського народу в 1917–1921 рр. і утвердження незалежності України у 1991 р. стає помітним те, що в обох випадках був посилений вплив Росії на етнонаціональну сферу України і простежувалось використання російської національної меншини з метою тиску на прийняття важливих внутрішньополітичних рішень вищими державними органами України. Подальше дослідження окресленої проблематики становить значний науковий інтерес з огляду з'ясування соціально-політичних, ідеологічних підвалин, які закладалися більшовиками для політизації національних меншин України в майбутньому.

Таким чином, проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що етнонаціональні процеси у період національно-визвольних політичних рухів 1917–1921 рр. мають дуже вагоме значення нашого сьогодення. Ті виклики, які стоять перед державою в теперішній період боротьби за свою незалежність на фоні геополітичного світового розлому та переходу людства до нового технологічного укладу, не дозволяють нехтувати тим історичним досвідом. Закон України «Про корінні народи України» в чинній редакції від

31.03.2023 року [17] ще зазнає не однієї трансформації, хоча він і спирається на міжнародні норми, але повністю не враховує історичний досвід етнонаціональних процесів у видатний період національно-визвольних політичних рухів 1917–1921 рр. в Україні. Отож, важливим аспектом в частині ефективного функціонування та розвитку інститутів української нації та національних меншин є сучасне, узгоджене, дієве нормативно-правове забезпечення на всіх рівнях публічного управління, збудоване на досвіді з минулого.

Досвід українського національного відродження початку XX ст. мав важливе значення для подальшої боротьби за українську державність. Стало очевидним, що українська нація може розвиватися навіть за складних умов, що ніякі перепони не могли завадити цьому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: Монографія / М.С. Дністрянський. – Львів: Літопис; Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 56-65.
2. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12.#Text>
3. Конституція Української Народної Республіки 29 квітня 1918 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://constituanta.blogspot.com/2011/02/1918_21.html
4. Коваль Р. М. Отаман Зелений. Історичний нарис. Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». Кам'янець-Подільський: ПП «Аксіома», 2014. 560 с.
5. Гунчак Т. Г. Симон Петлюра та євреї. Київ, 1993. 48 с.
6. Сергійчук В. І. Симон Петлюра і єврейство. Вид. 2-ге. Доповнене. Київ, 2006. 152 с.

7. Доценко В. О. Єврейський погромний рух в Україні в 1917–1920 рр. // Наукові записки історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2014. Вип. XXXVIII. С. 100–103.

8. Гон М. М. Євреї в ЗУНР: стратегія, тактика та вплив на формування взаємин з українцями в міжвоєнний період // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2009. Вип. 18. С. 181–189.

9. Котляр Ю. В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917-1931): монографія. НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т. ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилян. акад.». Миколаїв, 2008. 156 с.

10. Котляр Ю. В. Етнонаціональні питання в Західно-Українській Народній Республіці // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2009. Вип. 18. С. 175–180.

11. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті. Київ: Знання України, 2007. 508 с.

12. Калакура О. Я. Польський чинник у діяльності Центральної Ради // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. Вип. 8. С. 103–109.

13. Куртяк В. О. Етнічний фактор у діяльності політичних партій в Україні. Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2006. 155 с.

14. Макаренко Т. П. Представництво національних меншин в органах державної влади: історичний аспект // Сіверянський літопис. 2014. № 1–3. С. 188–192 URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/>

15. Лазарович М. В. Етнополітика української влади доби національно-визвольних змагань 1917–1921 років:

компаративний аналіз: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 760 с.

16. Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект / За ред. І.Ф. Кураса. Київ: ППІЕНД, 2000. 356 с.

17. Закон України «Про корінні народи України» від 01.07.1921 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1616-20#Text>

Шпичка В.В.,
старший лаборант
(м.Вінниця)

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Анотація: національна ідея духовна основа життєдіяльності нації, що задає їй світоглядні та цілеспрямовані орієнтири особливо важливі в умовах російської війни проти України коли в українців гостро відчувається потреба історичної справедливості.

Ключові слова: національна ідея, історична пам'ять, великі українці, с. Лукашова.

Українська національна ідея — національна ідея українців, яка має відображати головні національні інтереси і задавати оптимальний напрям розвитку країни, як у сьогоденні, так і на майбутнє не є чимось оригінальним в світовій практиці державотворення. Всі передові європейські держави, і не тільки, сформувалися на основі своїх національних ідей. Кожна з націй західного світу має свою історичну традицію, яка складалася віками. Ця традиція включає в себе спільність мови, історичної пам'яті, культури, віри, особливостей менталітету, відчуття Батьківщини і т.д. Скажімо Італія як самобутня національна держава сформувалася на основі ідеї звільнення від австрійського, французького і папського панування під керівництвом Джузеппе Гарібальді в другій половині 19ст. Боротьба італійців за волю повинна була, на думку Гарібальді, вестися силами всього народу, тобто всієї нації, і він не раз говорив про неї як про боротьбу, в якій заможкають приватна ненависть і

розбрати, і «всі класи громадян подають один одному руки... щоб захищати спільний дім - свою батьківщину» [1].

А приклад з іншого континенту-Симон Болівар який покінчив з іспанськими колоніальними режимами в Центральній і Латинській Америці. Виношували національну ідею і українці як символ відродження української держави правонаступниці великої Русі, а тож звідки образ Богдана Хмельницького «як пресвітлого володаря і князя Русі», в думках і помислах Івана Степановича Мазепи як будівничого незалежності України котрий прагнув відродити минулу красу і славу стародавнього Києва, особливо в церквах і храмах, освітніх закладах, Великих українців новітньої доби Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, Левка Лук'яненка, Вячеслава Чорновола, Ірини Фаріон... На думку дописувача постійні проблеми які переслідують нас всі роки незалежності і на кінець сьогоднішня російська агресія є логічним наслідком відсутності тієї самої національної ідеї і найважливішого її сигмента історичної пам'яті яка не лише зберігає знання про минуле, а й об'єднує людей довкола важливих подій, формує розуміння належності до певного народу чи спільноти. Відомий український історик Олександр Палій нараховує 22 російсько-українські війни про які ми довідалися тільки останнім часом [2].

Саме у стосунках із цією державою формувалася наша національна ідея як окремого етносу при чім багато старшого за «старшого брата» скажімо в часи Миколи Хвильового «Геть від Москви!, а в часи українського десидентського руху «За вільну і незалежну Україну!». Саме ці гасла відображали сутність буття українців і гуртували його кращу частину у громадські об'єднання, а згодом і українські політичні партії. Реалізація цих національних устремлінь часом пришвидчувалося його величністю випадком чи збігом обставин як скажемо було в лютому 1917 р. чи в серпні 1991р.

Але сьогодні ми ще по дорозі до усвідомлення себе як нації і чергова російсько-українська війна можливо пришвидшить цей процес.

Історичний досвід свідчить про те, що каталізатором і носіями національної ідеї є значна меншість етносу, за словами Дмитра Донцова, і все вищесказане має сенс лиш при одній умові, що національну ідею, як і її найважливіший сигмент історичну пам'ять буде кому напрацьовувати і нести в життя. Нація, не очолена мудрим, шляхетним і мужнім проводом, є бездумна отара, доступна всякій чужинецькій пропаганді й інфільтрації. Разом з провідною верствою стоять і падають народи [3].

В свій час Олександр Довженко – давав точні й відверті спостереження, стосовно нашого брата українця, які й дотепер не втратили своєї актуальності: «У чомусь найдорожчому і найважливішому ми, українці, є народ другорядний, поганий і нікчемний. Ми дурний народ і невеликий, ми народ безцвітний, наша один до одного непошана, відсутність солідарності і взаємопідтримки, наше наплювательство на свою долю і долю своєї культури абсолютно разючі і об'єктивно абсолютно не викликають до себе ні в кого добрих почуттів, бо ми їх не залуговуємо.

Вся наша нечулість, боягузництво, наше зрадництво й піратство, і грубість, і дурість під час всієї історії воз'єднання Східної і Західної України є, по суті кажучи, цілковитим звинувачувальним актом, є чимось, чого історія не повинна нам простити, є чимось, за що людство повинно нас зневажати, якщо б воно, людство, думало про нас. У нас абсолютно нема правильного проектування себе в історії. У нас не державна, не національна і не народна політика. У нас нема справжнього почуття гідності, і поняття особистої свободи існує в нас як щось індивідуалістичне, анархічне, як поняття волі (звідси індивідуалізм і отаманство), а не як народно - державне

розуміння свободи, як усвідомлення необхідності. Ми вічні парубки. А Україна наша вічна вдова. Ми удовині діти» [4, с.258].

Чи змінилося щось в кращу сторону, у нашому житті-бутті від довженкових часів. Навряд. Та ось питання – Чому так? На думку автора допису саме недозрілість національної еліти, усунення цієї самої еліти від державотворчих процесів, чи її нерішучість зводить наші намагання стати в один ряд з країнами, що вийшли з пострадянського простору, нанівець. Хіба хтось із учасників помаранчевого майдану думав, що країною будуть правити «любі друзі», чи відбудеться відторгнення в 2019 році, як кандидата в президенти України, питомого українця Анатолія Гриценка, що єдиний вийшов на загал із своєю командою, програмою порятунку країни. І це несприйняття сталося через дешеву побрехеньку вкинуту в інтернет, яку як мантру повторяли наші зазомбовані ящиком громадяни. Та як відомо свято місце пустим не буває, а природа не терпить пустоти. Місію українського провідника виконувала і виконує гібридна суміш випадкових сотоваріщей далеких від національних інтересів об'єднаних, останнім часом, в батальйон «монако», а в обіході «какая разніца».

Цинізм і ницість цих провідників особливо проявляється в умовах війни коли, через засоби масової інформації, суспільство раз по раз дізнається про корупційні скандали пов'язані з іменами міністрів, інших топ посадовців, різноманітні зловживання силовиків, різних МСЕКів та ТЦК.

«Україна–держава-трансформер, яку зібрала й контролює космополітично-денаціональна кланова мафія, що вибудувала в країні новітній неофеодалізм за принципом політико-економічного майорату. У цієї злочинної влади – приховане справжнє обличчя, що ховається під кількома масками, подвійне дно із вмонтованими нелегальними (нелегітимними) додатковими рушійми, механізмами та

схемами управління, а шафа її уже давно переповнена потаємними скелетами, яким чим далі тим більше бракує у ній місця і які ось-ось виваляться на світ Божий» - Павло Гай-Нижник, доктор історичних наук. Особистий сайт (hai-nyzhnyk@ukr.net) [5].

Важко не погодитися з автором цього висновку. Наша неповага один до одного давно хвилювала кращі уми нашого етносу. Володимир Базилевич «Холодний душ історії», Юрій Мушкетик «На брата брат», Феодосій Осьмачка «Ротонда душоугубців», Арсен Паламар «Третя Руїна» інші. Автору самому приходилося пережити, на власному досвіді, цю дику зневагу до людей освічених, патріотів своєї землі, безумовно сміливих істинних синів своєї Вітчизни. На Вінниччині такою людиною був легендарний Василь Леонтійович Підпригорщук, пам'ять про якого намагаються витерти з інформаційного простору шляхом замовчування, але саме на його прикладі і йому подібних маємо виховувати прийдешні покоління.

Отже про Василя Леонтійовича який народився 01.02.1937р в с. Журбинці (слобода Попівка) Козятинського району на Вінниччині в багатодітній родині Левка Підпригорщука 1904р/н та Одарки Власівни 1908р/н. Традиційно українська, селянська родина була багатодітною і сім'я Підпригорщуків не була виключенням тому нараховувала 11 дітей - дев'ять хлопців і двох дівчат. Зазвичай в таких багатодітних сім'ях основним принципом виховання була праця яка була мірилом всіх почестей і нагород. У випадку з малим Василем такою відзнакою його дитячих трудів була Похвальна Грамота як вінець семирічного опановування науками в Журбинецькій школі і продовження навчання гірничому технікумі. Та в подальшому прийшлося навчатися в більшш «престижних учбових закладах» ГУЛАГУ де з 1955р до 1961р - він під автоматом освоював тайожні простори Комі АРСР і північного Уралу, та ще й з червоною стрічкою на

«Ділі» -Склонен к побегу-[6,с.1]. Власне звідси наш герой розпочав свій страдницький шлях у боротьбі з тогочасним режимом. Далі було закінчення Донецького гірничого технікуму, а потім Дніпропетровського інституту інженерів залізничного транспорту навчання в якому успішно завершив по спеціальності інженера-електромеханіка в 1971 році. І все було б традиційно, як для того часу, та радянське суспільство увійшло в круте піке під назвою перебудова яка покликала до активної діяльності небайдужих українців невеликий відсоток яких, у порівнянні з основною масою населення, міг виокремитися в лідери, що об'єдналися в першу альтернативну до комуністичної партії організацію Українську Гельсінську Групу (Спілку) представником якої на Вінниччині був Василь Леонтійович Підпригорщук [7, с.351], а згодом він очолює Вінницьку обласну організацію Української Республіканської партії яка стала локомотивом всіх громадсько-політичних заходів, що в кінці кінців привело до здобуття Україною незалежності. Що це був за козак можна судити по історії встановлення Василем Леонтійовичем, та його побратимами, Українського прапора в м. Вінниці.

Про цей факт місцева громада воліє мовчати і на неодноразові звернення дописувача про належне вшанування пам'яті Василя Підпригорщука надходять відписки, а на щоглі перед міською Радою де майорить Український прапор зазначено невірну дату його підняття в 1990р. і ні слова про того хто вперше його тут підняв.

Правда про встановлення жовто-блакитного прапора біля Вінницької міської Ради за спогадами Василя Підпригорщука

10.10.1990р

Голові Вінницької міськради

п. Юр'єву В.І.

проводу Вінницької обласної організації
Української республіканської партії (УРП)

Повідомлення

21 жовтня 1990 року о 16.00 годин на площі перед міськвиконкомом відбудеться встановлення національного синьо-жовтого прапора та мітинг. Прохання озвучити площу та повідомити населення міста і області через обласну пресу та радіо про намічені заходи.

м. Вінниця, вул. Пушкінська, 11.

Голова ВОО УРП В.Підпригоршук
 С.Чаплигін
 В.Веровчук
 А. Пилипенко
 Ю. Федорів

Про те, що міськвиконком дасть дозвіл на встановлення прапора або буде повідомлення у Вінницьких газетах і обласному радіо годі було і думати. Тому вже 11 жовтня почали розповсюджувати по місту оголошення такого змісту: «Вінничани! 21 жовтня 1990 року о 16.00 на площі перед міськвиконкомом відбудеться встановлення національного жовто-блакитного прапора та проведення з цієї нагоди мітингу. Всі на площу! Українська Республіканська партія (УРП)».

Майже всі об'яви писалися від руки – копіювальної техніки у нас не було. Виготовлення прапора взяла на себе секретар ВОО УРП Наталія Мельник. На покупку всього необхідного для цього було виділено гроші з партійної каси ВОО УРП. Нас тоді ніхто не фінансував. Це зараз «патріотами» стають тільки за гроші. А тоді ми жили боролись і перемагали, маючи лише 70-80крб в місяць внесків членів партії. Придбанням труб для виготовлення щогли під прапор займався я сам. Це питання було не простим. Потрібні були труби різних діаметрів, а грошей щоб їх купити не було. Тому я звернувся

до начальника цеху залізо-бетонних конструкцій заводу «Будіндустрія» по вул. Тарногородського, де я раніше працював електриком і звідки ще у березні 1989р мене було вигнано як «Люципера із царства Божого». Начальник погодився мені допомогти у цій справі. Він так і сказав: «Ти сам розумієш, що для мене це пахне добрячим криміналом, але для такої справи я, як українець, тобі відмовити не можу».

Він закликав до кабінету бригадира О. Вапельника і ми у трьох з олівцем все вирішили. Щогла мала бути 15 метрів довжиною, складатися з шести частин труб різного діаметру так щоб кожна наступна труба входила в попередню. Домовилися, що заготовлені частини труб вони викинуть за бетонний паркан, яким був обнесений цех, у кущі, а далі то вже мої проблеми. Допомогти доставити труби погодилися 7 чоловік, а прийшло двоє - В.Веровчук з товаришем. Я тоді зайшов у гуртожиток по вул. Станіславського, де мешкали хлопці – афганці вони погодилися допомогти, ось так труби були доставлені на Пушкінську 11. Було біля 24 години ночі. Всі хто допоміг реалізувати операцію з щоглою заслуговують на найщирішу подяку адже ризикували не тільки втратити роботу, а й потрапити на тюремні нари адже це була крадіжка державного майна. Поіменно це були – Коваль Петро Михайлович – начальник цеху, Вапельник Олександр Якович – бригадир; металісти: Тимусяк Анатолій Петрович, Сергійчук Іван Іванович, Маковічук Микола Федорович, Грицишин Микола Васильович. Безпосередньо збирав щоглу Василь Яблочников, що був у нас на Пушкінській 11 і за завгоспа і за сторожа.

17-го жовтня мене покликали в міськвиконком. Заходжу в кабінет. За столом сидить І.І.Сорока перший секретар Ленінського РК КПУ і голова міськвиконкому, поряд з ним сидить все керівництво Вінницького Руху Мулява, Нижник, Вовк, Колесник. Замість Сороки став говорити Мулява,

приблизно таке: «що ми не проти установавлення прапора, але навіщо поспішати, почекаємо коли ВР прийме закон про символіку і тоді усі разом з міською радою урочисто встановимо на площі прапор...». Така позиція присутніх обурила мене і я відповів Муляві: «Якщо надіятися на Вас то національний прапор взагалі ніколи не буде встановлений у Вінниці» і одразу звернувся до Сороки І.І.: «Іван Іванович, заяву на встановлення прапора подавала УРП!? То ж у зазначений день і час, УРП буде встановлювати прапор на площі перед міськвиконкомом».

На другий день, тобто 18 жовтня, з міськвиконкому прийшло повідомлення про заборону встановлення прапора і проведення мітингу. До такої відповіді ВОО УРП від самого початку морально була готова. Я був переконаний, що 21 жовтня на площі буде не менше 15-20 тис вінничан і цей фактор буде вирішальним. Того ж дня я з О.Білинем і В.Веровчуком визначили місце встановлення щогли та оглянули виготовлений Надією Мельник жовто-блакитний прапор з тризубом розміром 4м на 2м. Прапор був чудовий!

21 жовтня десь о 12 дня стало зрозуміло, що влада не буде чинити опір встановленню прапора, почали збиратися люди які викопали яму, принесли щоглу, цемент, каміння, щебінь і пісок. Десь о 17.00 жовто-блакитний прапор замайорів над площею під захоплені оплески понад 20тис. людей і вигуки: «Ура!» і «Слава Україні!». Вінниця стала третім містом в Україні (після Львова і Києва) де на той час були встановлені національні жовто-блакитні прапори в центрі міста» [8, с.47-51].

У період з 2018-2021рр автором були ініційовані звернення до Вінницького міського голови від 06.07.2018 р., до Вінницької обласної ради від 09.06.2021 р., управління служби безпеки України у Вінницькій області від 06.07.2018 р., від 10.06.2021 р. стосовного належного вшанування місць

підняття Українського прапора та тих хто проводив дані акції, але відповідь отримана негативна. Особливо показовим є ставлення Самгородського селищного голови (в с. Журбинцях Самгородської громади де знаходиться могила Підпригорщука В.Л.) на адресу якого було направлено лист з нагоди вшанування 85-ї річниці від дня народження Підпригорщука В.Л. та запропоновано перелік заходів стосовно зазначеної дати. Селищним головою було піписано відповідне рішення №213 від 6 грудня 2021 р., затверджено склад оргкомітету, перелік заходів тощо. Та на цім всі потуги місцевої влади і закінчилися. Вражаюча байдужість!.

Ліна Костенко про таких як Василь Підпригорщук мовила так: «Українці - це нація, що її віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення, духовної експроприації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів на її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам'яті і якісні втрати самого національного генотипу. Образ її спотворювався віками, їй приписувалося мало не генетична тупість, не відмовлялось в мужності, але інкримінувалося то націоналізм, то антисемітизм. Велике диво, що ця нація сьогодні ще є, вона давно могла б знівелюватися і зникнути. Фактично це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніша в універсумі людства. Фантом Європи, що лише під кінець століття почав набувати для світу реальних рис. Вона чекає своїх філософів, істориків, соціологів, генетиків, письменників, митців [9, с.10].

Про проблеми українців з відновленням історичної пам'яті, як складової національної ідеї, свідчить і стан справ в області дослідження правди про голодомори вчинені, всілякими зайдами при допомозі місцевих посіпак, на українській землі у не такому вже й далекому минулому. В наших архівах, в пам'яті свідків і очевидців зберігається величезний масив корисної інформації який свідчить про всі

аспекти голодоморів. Та ці документи потрібно опрацювати, оприлюднити, розтолкувати широкому загалу, а на це все потрібен час, фахівці, відповідна державна політика. Автором проводиться відповідна робота в цьому напрямку на своїй малій Батьківщині.

«Спогади жителів с. Лукашової Липовецького району Вінницької області як єдине, наявне історичне джерело про голодомор 1932-1933рр».

На сьогоднішній день документи про події пов'язані з війною радянської влади голодом, проти українського селянства, в масштабах окремого села Лукашової і навколишніх сіл (Берестівка, Нарцизівка, Ясенки) не віднайдені, але до нас доходять окремі свідчення залишені свідками тих подій і в цьому їх особлива цінність.

В «Національній книзі пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні Вінницька область 2008р» [10] село Лукашова і сусіднє село Берестівка (Феліксіївка) не згадуються зовсім. Старий Лукашівський цвинтар, де ймовірно захоронені загинувші від голоду в 1932/1933рр лукашани в занедбаному стані і до нього нікому не має справи. А на новому кладовищі встановили символічний хрест жертвам голодомору, де на табличці з відповідною інформацією, з нагоди чого встановлений даний хрест, висверлили текст дірочками, що зливаються і прочитати написане важко - це вже робота «нової» влади яка до сьогоднішнього дня не сприймає правди про голодомор належними чином. Ймовірно, що події навколо цього факту розгорталися за таким сценарієм. Коли на рівні держави були ухвалені рішення про визнання голодомору dokonаним фактом, місцеве керівництво формально доручило виготовлення таблички з надписом якомусь сільському столяру, а той на свій розсуд і розум з підручних матеріалів виготовив те що його просили.

Та попри все вдалося зібрати та оприлюднити спогади

декількох жителів с. Лукашової (Гулько Федосі Зотівни (записано липень 1992р.), Стасюк Марії Данилівни (записано 20.04.2017р.), Синявського Бориса Павловича (записано 02.05.2019р). про голод в селі Лукашова якого «не було» за твердженнями місцевих верховодів. Отже в листопаді 1992р автор даного допису, в якості вчителя історії Лукашівської ЗОСШ, спільно з учнями зібралися в залі на урок – пам'яті, запалили свічки, послушали загальну інформацію та спогади жительки с. Лукашова 1918 року народження Кулябіної Федосі Зотівни про страшні події 1932-1933рр де були названі прізвища місцевих комуністів і активістів, що відбирали останнє в Лукашівських селян. Але, як виявилось згодом, Лукашівська влада мала зовсім протилежну думку як учасники вшанування невинно убієнних голодом. На другий день автора цього допису викликали в кабінет директора школи Щиголя Петра Івановича де і було безапеляційно заявлено: «Голоду в Лукашовій не було, ви обмовили невинних людей і за це ми подаємо вас до суду». Аргументи на кшталт того, що всі навколишні села (Брицьке, Вахнівка, Зозів...) жахливо постраждали від голодомору і лиш наше село мов би оаза в пустелі виявилось якимось чудом виключенням не сприймалися присутніми. Мало того цю безглузду суперечку затіяли ті хто не проживав в Лукашовій або не були свідками тих подій, тим паче не оперували історичними документами чи свідченнями очевидців. Всю цю компанію вдалося вгамувати лиш спогадами односельців записаними на папері і власноруч засвідченими. [11, с.145-149]

В повній яві проявилось обличчя виконкому Лукашівської сільської ради на засіданні 28.04.1993р протокол №4 [12, Арк. 40] коли слухалося питання «Про заходи по відзначенню скорботної річниці 60 річчя Голодомору в Україні». Доповідала Головатюк С.П. Вирішили: відзначити 60 річчя Голодомору в Україні у вересні 1993р. Затвердити

директора школи Щиголя П.І. головою оргкомітету з підготовки та проведення заходів! («І шуку кинули у річку!»). Кожному депутату по своєму округу при подвірному обході виявити і скласти списки людей які померли від голоду в 1932-1933рр в с. Лукашівій та інших населених пунктах розташованих на території Лукашівської сільської ради.

В зазначеному протоколі засідання виконкому Лукашівської сільради ні слова не зафіксовано, секретарем сільради Шевчук Г.А., про що доповідала Головатюк С.П. та про наслідки того подвірного обходу. Та не важко догадатися бо в підсумку, як було зазначено вище, жодний лукашанин який загинув голодною смертю не був внесений до «Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932-1933 рр. в Україні», а отже питання відновлення історичної пам'яті і вшанування жертв голодомору за православним звичаєм не відбулося до сьогодні адже не названі всі замордовані голодом і їхні кати які не покалися ні в 1992, ні в 1993 та й і в подальшому- тому маємо сьогодні війну в країні. Місцевий люд не дуже охоче сприймає розмови на цю болючу тему, мовби остерігаються повернення чогось подібного, а можливо це травма яка зарубцювалася на генетичному рівні, а можливо ще щось. Та в масштабах цього невеличкого села, тема голодомору 1932-1933 рр. остається не дослідженою...

Як підсумок до вищесказаного думається, що тільки щоденними, системними діями, а не одноразовими заходами раз на рік, мудрою державною політикою, значними зусиллями всього суспільства можемо напрацювати позитивні зрушення у відновленні історичної пам'яті принаймні у більшості українців. В противному разі залишимося на маргінесі світової цивілізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вікіпедія. Джузеппе Гарібальді. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%BF%D0%BF%D0%B5_%D0%93%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B4%D1%96
2. Стожари. Сайт української діаспори. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://svitua.org/>
3. 30 тез Дмитра Донцова. Локальна історія. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/30-tez-dmitra-dontsova/>
4. Довженко О.П. «Зачарована Десна: Кіноповісті, оповідання, щоденник 2/VII. 1942, Харків: Фоліо, 2007. с. 258
5. Гай-Нижник П. Особистий сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hai-pyzhnyk.in.ua/>
6. Підпригоршук В. Демістифікація міфів. Медвідка, 2007. с. 1.
7. Шевченко О. Українська Гельсінська Спілка у спогадах і документах. Київ. Ярославів Вал, 2012. с. 351.
8. Підпригоршук В. Демістифікація міфів. Медвідка, 2007. с. 47-51.
9. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. В-во: Українська прес-група, К., 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/43036277-9461-4d24-b6a3-db7feb0cea18/content>
10. Національна Книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Вінницька область / Обл. редкол.: голова Л. М. Спірідонова, заст. голови: В. П. Лациба, С. С. Нешикта ін.; Авт.-упорядн.: В. П. Лациба (керівник), В. В. Вижга, П. М. Кравченко, І. П. Мельничук, В. І. Петренко, Р. Ю. Подкур. Український інститут національної пам'яті; Вінницька обласна

державна адміністрація; Вінницька обласна рада; Обласна редакційна колегія книги «Реабілітовані історією. Вінницька область»; Державний архів Вінницької області. Вінниця: ДП «ДФК», 2008. – 1105 с.

11. Голодомор як засіб політичного терору. Вінниця, 2004. с.145-149.

12. Липовецький районний архів ФР15, Оп.1, Спр. 379, Арк. 40.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент. Доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Вітюк Олександр Олегович – кандидат історичних наук, заступник начальника Управління – начальник відділу інформаційно-аналітичного забезпечення та взаємодії з територіальними органами Управління інформаційно-аналітичного забезпечення та взаємодії з територіальними органами Департаменту організаційного забезпечення Державної міграційної служби України (м. Київ).

Гавеля Оксана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології та гуманітарних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м.Київ).

Галюк Святослав Вікторович – аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м.Київ).

Грановська Владислава Олександрівна – магістр менеджменту соціокультурної діяльності, викладач кафедри історії мистецтв Державного художнього ліцею імені Т. Г. Шевченка (м.Київ).

Доценко Владислав Євгенійович – аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м.Київ).

Зелінський Руслан Мар'янович – головний спеціаліст Літинської селищної ради Вінницького району Вінницької області. Почесний краєзнавець України (Вінницька обл.).

Козачок Павло – здобувач освіти ліцею №1 імені Володимира Крasiцького (Хмельницький).

Коржик Світлана Анатоліївна – магістр державного управління, голова Летичівської територіальної організації НСКУ (м.Летичів, Хмельницька обл.).

Костін Роман Олександрович – аспірант кафедри культурології Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м.Київ).

Лазаренко Володимир Іванович – завідувач відділу українознавства КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти» (м.Вінниця).

Максимова Карина Сергіївна – здобувачка (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності «Політологія» Сумського Державного Університету (м.Суми).

Матіос Андрій Олегович – аспірант кафедри мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м.Київ).

Медвідь Федір Михайлович – доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, доцент, професор МКА, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності, докторант, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Небесний Олександр Олександрович – здобувач освіти ліцею №1 імені Володимира Крasiцького (Хмельницький).

Опанасюк Едуард Володимирович – аспірант Рівненського державного гуманітарного університету (м.Рівне).

Опанасюк Тетяна Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Рівненського державного гуманітарного університету (м.Рівне).

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Погребняк Галина Петрівна – доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри режисури та акторської майстерності імені народної артистки України Лариси Хоролець Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м.Київ).

Сердуніч Любов Андріївна – спілчанка НСКУ, НСЖУ, НСПУ, Асоціації дослідників голодоморів в Україні, ВТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка, леді ордена «За заслуги» III ступеня (сmt. Стара Синява, Хмельницька обл).

Скрипник Анатолій Юрійович – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних дисциплін НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (м.Кам'янець-Подільський).

Теслюк Роман Тадейович – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник, молодший науковий співробітник відділу дослідження геноциду, злочинів проти людяності та військових злочинів Національного музею Голодомору-геноциду (м.Київ).

Тупіков Вячеслав – аспірант кафедри публічного адміністрування ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Твердохліб Анатолій Іванович – магістр права, аспірант ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Чорний Едуард Володимирович – докторант Приватної освітньої установи “Європейський професійний докторат”, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ).

Шпичка Василь Володимирович – старший лаборант Донецького національного університету імені Василя Стуса, ВОТ «Меморіал» імені Василя Стуса (м.Вінниця).

Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу
в контексті історичних подій XX–XXI ст. :
зб. наук. пр. Хмельницького інституту МАУП, 2024. Вип. 17. 232 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
Збереження національної ідеї
та національної самосвідомості українського народу в
контексті історичних подій XX–XXI століть
НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104480

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 17

З 151 Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій XX–XXI століть : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2024. Вип. 17. 232 с.

Відповідальний за випуск:

Білий Л.Г., директор Хмельницького інституту МАУП,
кандидат педагогічних наук, доцент

Комп'ютерний набір та верстка: *Парандій В.О.*
Макет обкладинки: *Парандій В.О.*

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101 А
Тел.: (0382) 63-03-05, 63-70-24
Ел. адреса: himaup@ukr.net
Сайт: www.maup.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Здано в набір 30 листопада 2024 р. Підписано до друку 01 грудня 2024 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом